

મુધરેલી રીત મુજબ.
વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટિએ
તૈયાર કરેલી

ત્રોથી ચોપડીના અર્થ.

કિંમત છ આના.

(કવિતાની સમજૂતી, તમામ પાઠના સવાલ તથા
સાર; મુખર્ષી ઇલાકાની ભૂતળ; અધરા શબ્દો;
જોડાક્ષરો; ફિલ)

રચનાર-મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો.

રચનારનું ઠેકાણું-શાહપોર-મુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા-C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું-શાહપોર-મુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આકટ
મુજબ રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

છાપનાર-નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.

છાપવાનું ઠેકાણું-શંકર પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ ચઢ્યાના પુલપર-મુરત.
સને ૧૮૧૮

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
સમઘાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ

૭૬૪૪

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૬૪૪

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ યોદ્ધા યોગજ્ઞાન, ૨૯૧

વિષય મ ૩૫૪ : ૮૪૩ : ૬ - : ૨૧૫

ચોથી ચોપડીના “ડીકરશન શિક્ષક” અહીં આના.

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧

શહેનશાહ=મહારાજ-
ધિરાજ
સંગીન=મજબુત; જો-
રાવર
પુરાતન=પૂર્વ જુનું
ચરિત્ર=વૃત્તાંત; હેવાલ
જ્યેષ્ઠ=મોટા
પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ=વેલ્સ
પ્રાંતનો રાજપુત્ર
ઇસ્કાબ=ખિનાબ
નિખાલસ=ખુલ્લા મનના

નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ ચલા-
વવાની કળા
યોજના=ગોઠવણ
અત્યંત=ધણોજ
તાલીમ=કેળવણી
પ્રવાસ=મુસાફરી
પ્રદક્ષિણા=ચોગરદમ ફ-
રી વળવું તે
ચાલુ=કાયમ
પદવી=ઓદ્દો.
પ્રવીણ=માહીતગાર
નિર્ણય=કરાવ

કમે કમે=એક પછી એક
બાંધો=બંધારણ
નિર્માણ=નકી
યુવરાજ=ગાદીનો વારસ
આદરસતકાર=આવકાર;
પરોણાચાકરી
લથડવા=બગડવા
રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી
પર બેસાડવાની ક્રિયા
પાયતખત=રાજધાનીનું
શહેર
આબાદી=ચઢતી.

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસે થયો હતો ?
પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સનો ખિનાબ કેને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ
જ્યોર્જના વડીલ બંધુનું નામ શું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની
તાલીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કઇ કઇ સારી ટેવ આવી ?
પ્રિન્સ આલ્ફર્ટનો સ્વર્ગવાસ કયારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન
કોની સાથે થયું હતું ? હાલ એમને કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ
છે ? શહેનશાહ જ્યોર્જ દિંદમાં કયારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ
ઓડવડનો સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઇંગ્લાં-

હમાં રાજ્યાભિષેક કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઈ ? હિંદુસ્તાનમાં
કયે દિવસે થઈ અને કયાં થઈ ? આપણો ધર્મ શું છે ?

સાર—શહેનશાહ જ્યોર્જના વખતમાં આપણા જનમાલનું
રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ
જ્યોર્જ ધણા વર્ષ જીવો એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

પાઠ ૨

રવામિલકિત=ધણીપર
પ્રેમભાવ; ધણીની સેવા
નાગોર=અજમેર. એ
રજપુતસ્તાનમાં છે.
થાણુ=કચેરી
ઘેરો ઘાલ્યો=કબજો કયું
લડત=લડાઈ; યુદ્ધ
બચાવ=રક્ષણ
સબવ=આશા; ભરોસો
શરણુ ગયો=તાબે થયો
આશ્રય=મદદ
જયપુર=જેપુર
મુકામ=રહેઠાણુ
કપટી=દગલખાન

મુલાકાત=મેળાપ
શરણુગત=શરણુ આ-
વેલો.
ખાણુએ મૂક્યો=વિસારી
દીધો.
ખાસ=ધણો
વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર
ગુપ્ત=છાની
ઝપાઝપી=કાપાકાપી;
કતલ
જીવને જોખમ લાગશે=
મરી જશે.
સોગન=કસમ
કુશળતા=સુખાકારી
સમાચાર=ખબર

ઝખ્ખો=ઝુલતો ઢીલો
અંગરખો
ચાળ=કોરણુ
પ્રસંગ=વખત
ચેત્યો=સમજ્યો
ખંજર=જમૈયો
પ્રાણુ લઈશ=મારી ના-
મ્યાન=કવર (ખીશ,
નમ્રતા=નમ્રતાઈ
મુજરો=સલામ
વિશ્વાસઘાતી=ભરોસો
તોડનાર
ઉદાહરણુ=દાખલો
નીમકલલાલ=જેનું ખાધ
તેનું બહુ ચાહનાર
જીત=ફતેહ

સવાલ—વિજયસીંગ કયાંનો રાજા ? વિજયસીંગને કોણે
હરાબ્યો ? ત્યાર પછી કયાં ગયો ? ત્યાં શું થયું ? પછી કયાં ગયો
અને શા માટે ? ઇસરીસીંગ કયાંનો રાજા ? વિજયસીંગના બાપને

કોણે મરાવ્યો હતો? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે? વિજયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસીંગના જાણવામાં ક્યાંથી આવી? જવાનસીંગને કેદ પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો? ઇસરીસીંગ પોતાના સરદારોને કોનો દાખલો બતાવ્યો? જીત મેળવવાની આશા ક્યાં રાખી શકાય નહિ?

સાર—જેનું લૂણ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ દરેક માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૩

સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી
નીકળેલા કુળમાં પેદા
થએલા

પ્રખ્યાત=નામીયા
લગભગ=આશરે
અવતર્યો=જનમ્યો
રિવાજ=ધારો; રીત
ભાવ=હેતુ; પ્યાર
એઠક=ગાદી

ધાર્તી=શક; ખીક
પક્ષપાત=તરફદારી
થકકો=નુકસાન
ખેડ=દીલગીરી

યુક્તિ=તદખીર; કળા
પાયમાલ=છેક નાશ
થએલો હોય તેવું
સોસવું=વેઠવું; ખમવું
ઉદાર=સખી
હૃદય=અંતઃકરણ; મન
પાણીપાણી=નરમ
ઝળઝળાઆં=આંખમાં
પાણીનું મરાઈ આવવું
તે.

ગોઠવણુ=તજવીજ
ભલે=સુખે; નિર્ભય
આડે=વચ્ચે
પણુ=આપા; નિયમ

ક્ષણુ=વેળાએ
જન્મભૂમિ=જે જગામાં
જન્મ થયો હોય તે
ખીજમતદાર=સેવક
ઝરો=ધીરે ધીરે પાણી
વહે તે વહેણ
ધુંટડો=મોંમોં માય
એટલું
શૂરવીર=બહાદુર
કામગીરી=નોકરી
વીત્યાં=ગયાં
દેહ=શરીર
ઝળહળે=પ્રકાશે
ટક=બોલવું પાળવું તે

સવાલ—રજપુતોમાં કયું કુળ ઉચું ગણાય છે? માખાપને

હંમેશાં કયા છોકરાપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસીંગને બીમસીંગ માટે શું વહેમ હતો ? બીમસીંગે તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ? બીમસીંગે પાણીનું પ્યાલું શા માટે ફેંટી દીધું ? એ છોકરામાંથી કયો છોકરો આપકર્મી ?

સાર—માયાપતું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજી રાખવા માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવું.

પાઠ ૪

માનવું=કબુલ કરવું
કંદમૂળ=કંદ ને મુળાઆં
ઉપવાસ=અપવાસ; બૂ-
ખ્યા રહેવું તે
વેઠવે=અમવે
વિકરાળ=બિહામણું
રાક્ષસો=દૈત્યો
નિશ્ચય=ઠરાવ
વહાણે વાગે=સવાર થતે
ક્યું=નક્કી થયું.
કોપ=ગુસ્સો; રીસ
પૂર્ણ=પુરું
ખોળે માથું મૂકીશ=શરણે
રહીશ.

આશિષ=આશીર્વાદ
વિભેગ=જુદું પડવું તે
સાજેતાજે=સુખરૂપ
રક્ષા=અચાવ; રક્ષણ
મુંઝાવું=અકળાવું
વસમાં=ધણાં કઠણ
આરો=અંત
આગ્રહ=હઠ
અવસ્થા=હાલત
વિનંતી=અરજ
ચલણુ=સત્તા
ઝૂરીઝૂરીને=મનમાં બળા
બળાને
તમન કર્યું=એ હાથ
જોડ્યા; પગે લાગ્યા

સોંપણુ=સંપુરત
હૈયું ભરાઈ આવ્યું=
આંખમાં આંસુ આવ્યાં
વનવેશ=વનમાં પહેર-
વાનો પોશાક
ખારણુ કર=પહેર
મૂર્છાખાપ=એભાન થઈ
તિરસ્કાર=ધિક્કાર
અધર્મ=અનીતિ
ઋષિ=તપસ્વી
વિદાય કીધો=વળાવ્યા
ખેશુદ્ધ=એભાન
પ્રાણુ ત્યાગ કીધો=મરી
ગયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો

સવાલ—સીતા કેવી બી ગણાય ? રામને વનવાસ કોણે અપાવ્યો ? કે કયીને કોણે તીરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વન-

વાસ શા માટે ગયા ? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી ?
રામચંદ્રજીનું માતા પ્રત્યે કેવું હેત હોવું જોઈએ ? સાવકી મા
છોકરા સાથે કેવી રીતે વર્તે છે ? બધું કેવા જોઈએ ? દશરથ રાજાની
આજ્ઞા લેવા જવાનો હેતુ શો ? વનવેશ તે શું હશે ?

સાર—વિચાર વગરનું કામ કરવાથી પાછળથી પસ્તાવું પડે
છે. માખાપતું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫

દુકાળીઆ=ભૂખથી પિ-	ગરમી માપવાનું યંત્ર=	તર=મલાઈ
હાતાં માણસ	ચર્માભિટર	સાકર=મીઠો પદાર્થ;
દુખળા=કમળેર	ધરી=જે દાંડીપર પૈડું	ગળી ચીજ
પેટપુર=પેટ ભરીને	ફરે છે તે; આંક;	ચરખી=ચામડીની અંદર
સુકાઈ ગયા=લેવાઈ ગયા	આંસ	ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ
એજીન=વરાળથી ચાલ	નિરંતર=હંમેશાં	દુરસ્ત=સાફ
તો સંચો	નાડી=નાડ	ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
કુદરતી=ધૃત્વરે મૂકેલી	ઉછળે છે=ધબકે છે	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
કાયમ=ચાલુ	અંગ=ભાગ	જુદી જુદી વાની=જુદી
	સમાર=દુરસ્ત	જુદી વસ્તુ

સવાલ—દુકાળીઆના શરીર કેવા હોય છે ? દુકાળીઆનાં
શરીર એવાં થાય છે ? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ?
ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે ? ગરમી માપવાના
યંત્રનું નામ શું ? એજીન ચલાવવાને શેની જરૂર છે ? આપણા
શરીરના અવયવો ખરેખર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે ? નાના
છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું ? ગરમી કયો પદાર્થ
ખાધાથી ઝટ ઉત્પન્ન થાય છે ? ચરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ

આવાની જરૂર છે? ચરખી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે? ક્ષાર પદાર્થ આવાની જરૂર શા માટે છે? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે? દૂધ કરતાં પણ વધારે ફામદારક શું છે?

સાર—માણસને હંમેશાં હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬

માઠીપાઠી=કમળેર ચર્ધ
નિસાસા=નિઃશ્વાસ
બકવાટ=સવારો
દોષ=કપકો
મસાલો=તેજનો

અગરીયા=મીઠું પકવનાર કરનાર
અમર=મીઠું પકવવાની નિર્માણ કરેલું=કરાવેલું
જગા
ખીલતાં=કપાસમાંથી ક-ગરજ=મતલબ
પાસીઆ છુટા પાડતાં ગરજ સારેછે=ખોટ પુરી પાડે છે
કાંતતાં=સુતર બનાવતાં સમાધાન=ગુચવણ કે
વણકર=વણવાનું કામ ચિંતાનું મટવું તે

સવાલ—આ ડોસી કેવી હતી? શા માટે બગવાને દોષ દેતી હતી? તેના મનનું સમાધાન કોણે ને શી રીતે કાઢ્યું?

સાર—દુનિયામાં દરેક માણસને એક બીજનો અપ પડે છે માટે કોઈની સાથે ખુરાશ કરવી નહિ. દુનિયા માંહેલા પદાર્થ એક બીજની મદદથી બને છે.

પાઠ ૮

અવલોકન=આરીક ત-
પાસ
ખોડું=સમડું
લાખું=નાખું; મૂક્યું

ધારી ધારીને=તાકી તાકીને.
ધારખ્યું=ઓળખ્યું
કેણી મેર=કદ તરફ
જવાહીર=કીમતી રત્નો
(હીરા, માણેક, મોતી વગેરે)
ફકીર=મુસલમાન સાધુ
ઝાડો=ઝડતી; તપાસ
તપાસ=શોધ

સાક્ષી=સાહેદ

મનુષ્ય=જન મંત્ર

કે અમળએખી ભરેલા

ખેલ કરનાર; ઇલામી

સળ=શિક્ષા

નવાઇ=અચરતી; અ-

ચંબો.

મનુ=ઇલામ

ગમ=આજુ

કાણુ=એક આંખ ડુટેલી

હોય એવું

આછું=થોડું

લંગડું=ખોડું

અનુમાન=વિચાર કરીને

અટકળ કરવી તે.

ખમણતી=ગણુ ગણુ અ-

વાજ કરતી

વેરાય=કણુ છુટા પડે

ઢોળાય=છલકાય

શાખાશી=ધન્યવાદ

ફેર=તફાવત

ટેવ=મહાવરો

સવાલ—ફકીરને રરતામાં કાણુ મળ્યું? ફકીરને કેવી ટેવ હતી? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોડું? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ? ફકીરે જાંટ વિષે શી શી લકીકત કહી? રાગએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધો? અવલોકન કરવાની ટેવથી શું ફાયદો?

સાર—હરેક માણસે હરેક વસ્તુ ખરોખર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯

બલામણુપત્ર=સિક્ષારસ-

નો કાગળ

ઉમેદવાર=ઉમેદ રાખનાર

ખોળ=શોધ

વર્તમાનપત્ર=ચાલતા

વખતના સમાચારનું

છાપું; ન્યુસપેપર

જાહેર ખખર=છપાવી

ખખર આપવી તે;

નોટીસ

પસંદગી=પાસ

મહેરબાની=કૃપા

બલામણુ=સિક્ષારસ;

લાગવગ

લાયકી=લાયકાત

લૂંટી=સાફ કરી

ગનજન=મનુ મિત્રનું

વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ

સ્વચ્છતા=ચોક્કાઇ

દીરસી=દેખાઇ; જણાઇ

વિચારવંત=સમજુ

સ્થિતિ=હાલત; દશા

વિનય=નમ્રતા

સંખ્યતા=સંલક્ષ્ય

રીતમાત=ચાલચલન

ઓળંગી=વટાવી

ઠેસ=ઠોકર

ચોકસ=સાવધ; સંભાળ

લઇ વર્તનાર

કાળજીવાળો=ખતીલો

ધકા=હડશેલા

પ્રયત્ન=વધારે મહેનત

શાંત=ધીરજવાળો

લક્ષણુ=ટેવ; આદત

મરોડદાર=સારા વલણુ-

વાળા

રેતદાની=રેતી ભરવાનો

ખડીઓ

સાવધ=હોશિયાર

ખુલ્લુ=દેખીતું

તોલ=પરીક્ષા; તુલના

સવાલ—શેઠીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી ?
તેમાંથી કેટલા પાસ થયા ? શેઠે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો.
અક્ષર કેવા લખવા જોઈએ ? લખાણ કેવું જોઈએ ? જે ઉમેદવાર
પાસ થયો તેમાં કયા કયા ગુણ હતા ? તેની પાસે બલામણુપત્ર
હતો કે નહિ ?

સાર—દરેક માણસને નોકરી પર રાખતાં પહેલાં તેના બલા-
મણુપત્ર ઉપર આધાર ન રાખતાં તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની
ખાતરી કદવી.

પાઠ ૧૦

ગુજરી મયા=મરી ગયા

સંકટ=દુઃખ

ધરેણુંગાંઠું=ધરેણુંવગેરે

વેચી સાટી=વેચી બદલો

કરી

સાધન=સાહિત્ય

સમયે=વખતે

ઉદ્યમે=ધધે

જિંદગી પર્યંત=મરતાં

સુધી

પર્યંત=સુધી

ભાષણુ=બોલ

ગુમાસ્તો=મહેતો

અદેખાધ=ઝેર; કીનો

વિરહ=સામું, ઉલટું

કસોટી=તોલ; પરીક્ષા

સોદો=માલ; સામાન

ભાવતાલ=કિંમતની

પડપુછ

રવાદારગી=છુપી દલાલી

કાઢવી તે

કંઠી=ટોકમાં પહેરવાનું

સોનાનું ધરેણું

વીસરી=ભૂલી.

દળદર=ગરિબાધ

ફિટાડીએ=મટાડીએ

બોધ=ઉપદેશ

સંતાન=છોકરું

મિલકત=માલમતા

વારસ=હકદાર

સવાલ—જગમોહન કેવા છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠનાં મનપર શું અસર થઈ ? શેઠે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું ? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ થાથી ખેડો ? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો ? જગમોહનને તેના ગુણોના બદલો મળ્યો કે નહિ ?

પાઠ ૧૧	વાનો વખત	રસ્તો=ઉપાય; ધલાજ
સંસાર=દુનિયાનો વ-	દિલાસો=ધીરજ	અશક્ય=થઈ શકે નહિ
હેવાર	નામીયો=પ્રખ્યાત	એવું.
દરવેશ=દરતો ફકીર; એક	બદમાસ=હરામખોર	મુશ્કેલ=કઠણ; અધર.
જગ્યાએ સ્થિર નહિ	સંખ્યાબંધ=ઘણાજ	ટોચ=શિખર
રહેનાર ફકીર.	લૂટફાટ=માર મારી લૂટી	ખોળે=માર
લાગ કરીને=તજીને	લેવું તે.	કલ્યાણ=લલુ.
તાણુ=તંગાશ; ખોટ	પવિત્ર=શુદ્ધ	લૂટ=ખુશી રીતે માર
ફાટી નીકળતો=ફેલાતો	દુરાચરણુ=ખરાબ ચાલ	મારીને લઈ લેવું તે.
એકાંતવાત=એકાંતમાં	ચલગત.	ફરમાન=હુકમ.
રહેવું તે.	ધર્મિષ્ઠપણું=ધર્મ પ્રમા-	માથે ચઢાવી=કપુલ
સારવાર=સેવા; ચાકરી	ણે ચાલવું તે.	કરી
આખર અવસ્થા=મર-	અમર=અચળ; કાયમ	વર્તાણુક=ચાલચલગત

સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઈ ? લુટારા પાસે કેટલાં માણસો, ગુલામ તથા દોલત હતી ? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી ? દરવેશે ત્રણ પથરા શા માટે ઉચકવા કહ્યું ? લુટારો ખરો સુખી હતો કે નહિ ? એ ક્યારે સુખી થયો ?

સાર—આપણે બીજાનાં દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨

ખોટા=જુઠા

અમાની=સમજાવું વ-
ગરના

ધારે=માને

જૂત=મરી ગયા પછી
કોઈ માણસનું પ્રેતરૂપ
થાય તે

ઝોડખપટથી=જુતના

સપાટામાં આવવાથી

અરસામાં=દરમિઆ-
નમાં

જીવ ભમી આવ્યો=ચ-

કરી આવી.

ચપટી ચપટી=જરા જરા

કડક=સખત

કરડી=સખત; આકરી.

અંગારા=સળગતા કો-
યલા.

ઉઘો=અવળો

ચોંટી=વળગી

મંદવાડ=રોગ

પ્રયોગ=અમુક સાધન
વડે કંઈ કરી બતા-
વવું તે; અખતરો

ચીસ=ખરાડા

સોડે=પીમળે

ફાટી જાય=દૂધ ને ચો-
ખા જુદા પડી જાય

ઉતરી જાય=એ સ્વાદ
લાગે.

કસર=ખામી

જુગતીથી=તદબીરથી;
યુક્તિથી

ભિનાશવાળી=ભેજવા-
ળી; શરદીવાળી

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઈ કઈ જાતના વહેમ ચાલે છે ?
વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો ? નજર લાગવાનો
દાખલો આપો. કુલ્લીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો ? નજર ખાંધે છે
ત્યારે થાળી સાથે વાડકો ચોંટી જવાનું કારણ શું ? નજર ખાંધવાથી
રોગ સારો થાય છે કે નહિ ? રોગ શાથી સારો થાય છે ? પાપડ
બગાડવાનું, દૂધપાક ફાટી જવાનું, અથાણું બગડી જવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૧૩

નજરે પડે છે=દેખાય છે

એકાએક=એકાચિત્ત;

એકદમ.

મૂક=ચોટ.

જીવ=જીવાત; જીવડાં

સળો=જીવાત; જીવડાં

અદાવત=દુશ્મનાઈ;

વેર.

ભુવે=ભૂત કાઢનાર.	ચાળા=નિશાની	મંછાભૂત=મનની ઇચ્છા
ઉતાર=ભૂત પ્રેત વગેરે	મસાણુ=મુઠાં દાટવા	એજ ભૂત
કાઢવા માટે માથે	બાળવાની જગ્યા	શંકા ડાકણુ=વહેમ
ઉતારેણું જે ધાન્ય	હુંહું=ડાળાં પાંદડાં	એજ ડાકણુ
વગેરે ચક્રે મૂકવામાં	વગરના ઉભેલા જાડનું	કહેવત=કહેતી
આવે છે તે.	થડ	વશીકરણુ=વશ કરવાની
ભોપાણું=પોકાળ; બુકાણું	ધડકે છે=ધમકે છે.	વિદ્યા
ફાંદો=જાળ	શોરખટાર=બુમાટ	શુકન=ધાર્યું થવાના
ડાકણુ=ખરાબ નજરની	વીગત=વાત	ચિહ્ન
સ્ત્રી; ભૂત થયેલી સ્ત્રી	વિખ્યાત=પ્રખ્યાત	અપશુકન=નહારા શુકન
ચુડલ	મંછા=ઇચ્છા	તપાસ=શોધ; ખોળ

સવાલ—જાડને મૂક મારેલી ક્યારે કહેવાય ? જાડ જડમૂળ-
માંથી એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે ? ભુવા લોકો મૂક ઉતાર-
વાને શું પ્રયોગ કરે છે ? ઘેરાંઓ શા કારણથી ધુલે છે ? મસાણુ
કાઠે બડકા ક્યા કારણથી દેખાય છે ? શહેરમાં કે ગામમાં
બડકા શા માટે નથી દેખાતા ? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે
ખોટા ? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણો સમજવો. વશીકરણુ એ
શું છે ? શુકન શું છે ?

સાર—કાષ્ઠપણુ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ. વહેમ રાખવાથી
શરીરમાં બેચેની થાય છે અને તેથી રોગ આવે છે.

સમજુતી—જેરથી પવન આવ્યો તેથી નળીઉં ખસી ગયું,
(એટલે સહેજ અવાજ થયો) તે સાંભળી કુતરું ભસવા લાગ્યું;
તેથી (ત્યાં ધણાં માણસો એકઠાં થયાં) ત્યાં ધણોજ ગડબડ

થયો તેમાં કોઈ માણસ કહે છે કે ગેં ચોર નાસતો જોયો; એવી ખોટી વાતને લોકો લંબાવીને પ્રખ્યાત કરે છે, અખો કહે છે કે બાઈઓ વહેમની વાત એવી હોય છે.

પાઠ ૧૪

તાગ=છેડો; અંત
અપાર=પાર વગરનું
વાવાઝોડું=પવનનું તો
જ્ઞાન,
તૂટી પડશે=નીચે પડશે
કાટકા=કડાકા; ગડગડાટ
ચિરામ્=ફાટી
ભયંકર=બિહામણા
બનાવ=બીના
અતિવૃદ્ધિ=બહો વરસાદ
કરાં=ખોર જેવાં પાણીનાં
બંધાયલાં ટીપાં

હિમ=બણી ટાઢ
ધરતીકંપ=જમીનનું
હાલવું
જવાળામુખી=બળતા
મોંતો પહાડ
આનંદકારી=પ્રુશકારક
મંદમંદ=ધીમે ધીમે
નિરંતર=હંમેશાં
માફક=અનુકૂળ
અદ્ભુત=નવાઈ જેવું
ચમત્કારીક=નવાઈ જેવું
દીંગ=તાજુબ
દીંગ ચમ જમએ છી

એ અક્કલ કહ્યું કરતી
નથી

છેવટ=આખર
અનંત=પાર વગરના
ઘોડા=મોટી છોળો
મોજાં ઉતરી જાય છે=
ઝોટ થાય છે
છાયા=શીળો
સ્વપ્નાવશ=સ્વપ્ના
આવે એવી સ્થિતિ
આત્મા=જીવ
ખોળીઆમાંથી=શરીર-
માંથી

સવાલ—આકાશનો છેડો કયાં છે ? તારા કેટલા છે ? તારા આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના ? મોટા છે તો નાના શા કારણથી દેખાય છે ? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ ? વીજળી શું છે ? ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે ? ભયંકર બનાવો ગણાવો. આપણા શરીરમાં કયા કયા ચમત્કારીક બનાવો બને છે ? સ્વપ્ન એ શું છે ?

પાઠ ૧૫

સત્તા=બળ; શક્તિ

વિસાતમાં=ગણતરીમાં
અમલ=દુકમ

દ્વિત્રિયો=જે વડે જ્ઞાન
અને કર્મ થાય છે તે.

(જેવી કે આંખ,
કાન, નાક, જીભ,
આમડી, મોં, હાથ,
પગ, ઉપરથ, ગુદા,
પહેલી પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય
અને બીજી પાંચ
કર્મેન્દ્રિય કહેવાય છે)
અહ્તાંડ=પૃથ્વીનો ગોળો
સમર્થ=જેરાવર
કાર્યો=કામ
ખાતરી=ભરોસો

વ્યાપી=ફેલાએલો
સર્વ શક્તિવાન=અધી
શક્તિવાળો; અધી
વાતે પુરો.
સર્વવ્યાપી=અધે ફેલા-
યેલો.
સર્વજ્ઞ=અધું જાણનાર
આપોઆપ=પોતાની
મેળે.
અમુક=હરેક; ચોક્કસ
આધારે=આશરે

હેતુ=મતલબ
ઋતુ=મોસમ
નિયમસર=મુકરર ક-
રેલી વખતે
ન્યાયી=ઇનસાફી
દયાવાન=દયાળુ
આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
સોસવું=અમવું; બેઠવું
પાપ=ઇશ્વરની અજ્ઞાની
ઉલટું કરવું તે

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોના અનુભવ આપણને શાથી
થાય છે ? ઈન્દ્રિયો કેટલી જાતની છે અને કઇ કઇ ? આ બધી
જગતની રચના કોણે ધડી છે ? પરમેશ્વરને મોટા અને જેરાવર
શાથી સમજવો ? પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ
શાથી કહેવાય છે ? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે
બાંધ્યા છે ? જગત કયા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે ? એ
નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે એ
તમે શાથી કહો છો. પરમેશ્વર કયારે નારાજ થાય ? પાપ એટલે
શું ? ઇશ્વરી નિયમો પાળવાથી ફળ શું ?

જ્ઞાન—પરમેશ્વર સર્વબાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, સમર્થ, ન્યાયી
માયાળુ અને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૭

આગખોટ=વસાળથી

ચાલતું મોટું વહાણ

વિલામત=ધંધાંડ

ખાસ=મુખ્ય

ખલાસી=વહાણ ચલાવનાર

એકંદર=કુલે

બરદરીએ=દરીઆની

અધવચે

મુસાફર=સફરી

હંકારવામાં=ચલાવવામાં

સિપાઈ=ઉપલે ભાગ

ખડક=પાણીમાં ઢંકાઈ

રહેલો પત્થર

ગાખડું=મોટું કાણું

કમાન=વહાણ કે આ-

ગખોટનો વડો અમ-

લદાર

વીર=ખલાદુર

અવકાશ=વખત.

ગડખડાટ=મુખાટ; શોર-

ખટોર

પડખમ=એકે વાજું વ;

ઢોલ.

તુતક=આગખોટનો આ-

ગલો ઉપલે ભાગ

દઢ મનથી=પાકા વિ-

ચારથી

ખડખડાટ=ખકવાટ

સાહસ=અવિચારી કામ

ડોલ=સહ ચલાવવાનો

ચાંભલો

જળચર=પાણીમાં રહે-

નાર

ફરજ=ધર્મ; કર્તવ્ય

અમર=કાયમ; અચળ

યાદગીરી=નામના

કીર્તિસ્થંભ=યાદગીરી

રહેવાને માટે ઉભો

કરેલો ચણતરનો

ચાંભલો.

સવાલ—આગખોટમાં બધું મળી કેટલાં માણસો હતાં ?

નજીક આવી પહોંચ્યાં એટલામાં શું થયું ? કમાને ને લશ્કરના

અમલદારે શું કયું ? કેટલાં ખચ્યાં ? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો.

ખલાસી અને સિપાઈઓનું નામ શાથી અમર રહ્યું ? એમનું નામ

અમર રાખવા માટે કોણે શું કરાવ્યું ?

સાર—દરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃકરણથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮

ફરતો=ચોગરદમ

કોટ=જોથી બાંધેલી ઢાંચી

ગાંડી મજબુત દિવાલ

કાબેલ=હોશિયાર.

મિસ્તરી=મુખ્ય કડીઓ

કે સલાટ

સુલતાન=મુસલમાન

રાજા; બાદશાહ.

અમયપ તરેહનો=નવા	બેઠકે=મુકામે	મલમી=મદુગર; મંત્ર
મ જેવો.	હલમ=મદુ	મળુનાર
દહાડાને અંતે=આંતે	બેશક=નકી; જરૂર	નિર્ભય=ભય વિનાનું
ચણુતર=ચણુવ નું કામ	આગળ=કાલાવાલા	સ્થાન=ઠેકાણું
બેઠ=છુપી વાન	ઝારી=નાળચાવાળી	કબુલાત=વચન
હીકમત=યુક્તિ; તદખીર	લોટી	

સવાલ—અહમદશાહ કોણ હતો ? તેણે કયું શહેર વસાવ્યું ? કોટ બંધાતો હતો તે પાછો ઉખડી શા કારણથી જતો હતો ? ઉખડી જવાનું કારણ સુલતાનના મળમાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું કયું ? માણેકનાથ કોણ ? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ કયાં છે ?

પાઠ ૧૯

પ્રમાણિક=વાજબી રીતે	વટાવ=નુકસાની લેવી	ચલખે=ચાલ
ચાલનાર	અથવા આપવી તે	બતા=દેખાડ
કંઠાળો=તિરસ્કાર	દફતર=ચોપડા	કીધર=કયાં; કયે ઠેકાણે
નામુ ઠામું=લેણદેણનો	ખિત્ત=દુઃખી; દીલગીર	આનાકાની=હા ના.
હિસાબ	સદ્બુદ્ધિ=સારી બુદ્ધિ	ચાખુક=ચાખખો
આડું અવળું=ગુઠું	તત્કાળ=તરતજ	ફેરવી તોળ=વાત ફેરવ
આજવટાવ=બાળુ	કુલાતો=ખૂશ થતો	જસકું=જેને
વગેરે	અખે=એ	પાગળ=મૂર્ખ.
	બનીઆ=વાણીઆ	કરતો હરતો=કારભારી
		સાખ=આખર; વટ

સવાલ—જમનને દુકાનનું કામ જોઈ કંઠાળો આવવાનું કારણ શું ? દુકાનમાં એક દિવસ શી ખીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે ગણ્યો ? થોડીવાર પછી બાજો શું બનાવ બન્યો ? તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? મીઝો વાણીઆને મૂકીને કેમ જતો રહ્યો ?

ગુમાસ્તાને શેઠે શા મટે કાઢી મૂક્યો ? શેઠની શાખ શાથી વધી ?
ગુમાસ્તાને ઠગાઈનું શું ફળ મળ્યું ?

સાર—કોઈને પણ ફગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ. કોઈની
મસ્કરી કરવી નહિ. હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦ મો.	ચીતરેલો નમુનો	શરમ=માન; સહે
ખરું કામ=બ્યાજખી કામ	મસ્કરી=મજાક	હાંસી=મજાક; મસ્કરી
છાતી ચલાવનાર=હિં-	દાખલો=હિસાબ	છાપ=અસર
મતવાન	નિંદા=કોઈનું ભુકું બો-	ચાહે=છે
કાને=સાંભળવાને	લવું તે	ચાલ=રીતભાત; વર્ત-
આર=લમરડાની નીચે	મોઢું ઉતરી ગયેલું=	ભુક
લોઢાની પાતળી સળી	અંખવાયલો	કજીઓ=કંકાસ; ટટો;
હોય છે તે		દિસાદ
અણુખનાવ=એ ખનાવ	કસુર=વાંક ખામી; ભૂલ	દુર્ગુણુ=અનીતિ
નકશો=મામ કે દેશનો	વંકાવું=મેળ ન રાખવો	

સવાલ—જયાનંદને જીવણરામ યુનીલાલ અને મહેતાજીના
છોકરા સાથે અણુખનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ?
જયાનંદનાં વખાણુ મહેતાજીએ શા મટે કર્યાં ?

સાર—હંમેશાં વાજખી રીતે ચાલવું. કોઈની પણ શરમ
રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧	એવો	વ્યવસ્થા=ખંદોળસ્ત
વિક્રમાજીત=જીતાય ન-	મેવાડ=ઉદેપુર- એ	પટાવતો=રાજ્યના મુખ્ય
હિ આવો વિક્રમ	રજપુતસ્તાનમાં છે	સરદારો.
અજીત=જીતાય નહિ	છંદ=નકારી ટેવ	દાર મારવું=જીવ લેવો

ધાવ=ધવરાવનાર બાઈ	પીગલ્યું=પોચું થયું;	બાળ=તપાસ; પતો
દાવો=હક	દયા આવી.	રક્ષણ=સંભાળ
રક્ષાસ=રાણીવાસ;	ધાતકી=કૂર; નિર્દય.	જીમ્યું=નિર્દગી
જનાનખાનું	વર્ણન=ખ્યાન; હકીકત	સાથક=સહજ
ચોળવા=કરવા	કલ્યાંત=ધણું રડવું	સર્વસ્વ=મધું
બાળહત્યા=બાળકને	કકળવું તે; રડાણ	સપુરત=સોંપણ
મારી નાખવું તે.	રાજભક્ત=વફાદાર	ચર્ચાપ=ફેલાય; પ્રસાર
નિર્દોષ=પ્રીતગુનેગાર;	કઠણ હંચું=કયા વગરનું	પરિણામ=ફળ; છેવટ
અપરાધ વિનાનો	મન	હદવાળી=આખર કરી
દયાજનક=દયા ઉપજાવે	હજમ=વાળંદ	પન્નુ=એક જાતનું
એવા	આસરો=મદદ; સહાયતા	કિંમતી રતન

સવાલ—વિક્રમાજીતને શા માટે મારી નાખ્યો? ઉદેસીંગ કાનો છોકરો? ઉદેસીંગનો જીવ સેવાતું વનવીરે શા માટે ધાધું? ઉદેસીંગનો ખચાવ કેવી રીતે થયો? પન્નાએ ઉદેસીંગને કાને સોંપ્યો? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું?

સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણપૂર્વક બજાવવી અને તે બજાવવામાં પાછી પાની કરવી નહિ.

પાઠ ૨૨.

ધસાદો=ધણા જિલ્લા	સુકાની=સુકાન ચલાવનાર.	ખચવાના=ઉગરવાના
એજન્સિ અને સંસ્થાન	ગદલત=એપરવા	ધરાદો=મનસુઓ વિચાર
મળીને થએલો ગવર્ન	ખડક=પાણીમાં ટંકાયેલો	નીમ્યો=નીમણક કાપી
રત્ના તાખાનો ભાગ	પત્થર	બુકિત=તદખીર; કળા;
સેકો=સો વરસનો કાળ	નિચે=નકી; નિરધાર	હિકમત
		સંખ્યા=ગણતરી

માન્યરાખી=કપુલ કરી	રડવું આવ્યું.	છક=દિગ; ચકિત
મોતને શરણે ગયા=મરી	ઉત્તર=જવાબ	હડસેલી મૂકયો=ધકકો
ગયા.	કપુલ કર્યું=માન્ય રાખ્યું	મારી ફેંકી દીધો.
આજીજી=કામાવાલા	સંસાર માંડયો નથી=	બધુ=ભાધ
રાહ=વાટ; વાર	ઝેરી પરણ્યો નથી	ધર્મ=દુરજ
શિર=માથું	કાડ=હોંસ, ઉમંગ	બધુધર્મ=ભાધ તરીકેની
એકલદોકલ=એકલો	નિયમ=ઠરાવ	દુરજ
ચિંતા=શીકર; ધારતી	બાઝી=વળગી	સહીસલામત=સુખરૂપ
છાતી ખરાધ આવી=	આગ્રહ=હઠ	

સવાલ—જોવા ક્યાં છે? જોવામાં હાલ કોનું રાજ્ય છે? પોદુંગીન બોકો ક્યાંના રહેવાસી? વહાણ શાથી ખડક સાથે અરડાયું? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કપાને થું યોજના થઈ? ચોથી ચિટ્ટીમાં કોનું નામ નીકળ્યું? તે પાણીમાં પડ્યો કે નહિ? નહિ પડવાનું કારણ શું? એના બાધને પડવાની શા માટે રજા આપી? તે મરી ગયો કે નહિ?

સાર—ભાધએ! આવજા જોઇએ.

પાઠ ૨૩

ચિત્રશાળા=ચિત્રકામ	તોલે=ખરોખરીમાં	ધણા
શીખવાની નિશાળ	અદેખો=ખીજનું સાર	ગપો=જુદી વાતો
ચિત્ર=છખી	જોઇ બજે એવો	દિનપરદિન=રોજરોજ
ઉપરના=ઉપલા	સમાન=ખરોખર	હરિદાધ=ખરોખરી;
ચિત્રકળા=ચિત્રકામ	કીર્તિ=આખર; માન	સ્પર્ધા
મેઇ=ઉત્તમ; સાથી સરસ	કલંક=એખ; બટ્ટો	નકલ=ઉતારો; કોપી
	અનેક=એકથી વધારે;	બળિએલ=ખીજનું સાર

જોષ મનમાં બળે એવો	કલ્પ્યો=કલ્પના કીધી;	કામ જણાઈ આવે
વખોડવું=ખોડ કાઢવી.	ધાર્યો	કરાવ=નિશ્ચય
વડાઈ=મોટાઈ; માન	ટાપુ=ખેટ	ચિત્રકાર=ચિતારો
જન્મભાષ્મી=આવણુ વદ	બાળા=છોકરી	બેદરકારી=એપરવા
૮; જોકળઆઠેમ;	સાંખી=ખમી; સહન કરી	ઉત્તેજન=પ્રુષ્ટિ; મદદ
કૃષ્ણનો જન્મ દિવસ	શોભા=ખૂબસુરતી	ઉત્તેજનદાખલ=ઉત્તેજન
અદેખાઈ=ધર્મી	શાંત થયું=નિરાંત વળી	માટે
પંચ=પાંચ અથવા તેથી	દશા=દાલ; હવાલ; વલે	અભિપ્રાય=વિચાર; મત
વધારે માણસની મં-	રૂપરૂ=હજુર	નિરાશ=નાઉમેદ
ડળી; વાંધો પતાવનાર	પીંછી=ચીતરવાની કલમ	વીલે મોઢે=શીકડે અહરે
લવાદ	છુપી=છાની; ગુપ્ત	ઝંખવાણો પડીને
કળા=હુનર; કસબ	પીંછી છુપી ન રહે=	અદેખાઈનું મોં બાળો=
		અદેખાઈ ન કરો.

સવાલ—ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા? ચિત્રકળામાં કોણ હોશિયાર હતું? એની હોશિયારી જોઈ કોણ અદેખાઈ કરતું અને કોણ તેની ખરાબરી કરવા માટે પ્રયત્ન કરતું? ત્રિભુવનની આખરે કલંક લગાડવા માટે કોણે શી યોજના કીધી? પ્રાણજીવનનો સ્વભાવ કેવો હતો? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખર્ચ ચોટલી હતી? દરેક ધનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહના ડ્રોઈંગ કાઢ્યાં? કોનું ડ્રોઈંગ સૌથી સારું હતું? ધનામ કોને મળ્યું? એ ધનામમાં કોને રૂપીઆ આપવામાં આવ્યા અને શા માટે? પ્રાણજીવનને નિશ્ચાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો?

જવાબ—જો પોતાનું બધું ચાહતા હોય તેમણે હંમેશાં હરિશ્ચંદ્ર કરવી પણ અદેખાઈ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫

સંન્યાસી=આશ્રય સાધુ
 ધર્મોભો હોય તે.
 પ્રવાસે=મુસાફરીએ
 સંધ્યાકાળે=સાંજ
 નમર=શહેર.
 સરકારવાડો=રાજકુટુંબ
 બને રહેવાની જગા
 બાધ=વાંધ.
 ધર્મ=આમડું.
 બાધધર્મ=વાધનું
 આમડું.

આરામ=વિસામો.
 રાજવાડો=રાજ કુટુંબ
 ને રહેવાની જગા.
 બાન=સમજ; અકલ
 માર્ગે=રસ્તે.
 બોચી=ગરદન
 એકાએક=એકાચિતો;
 એકદમ.
 ગરબડ=શોરબકાર
 સ્વામીજી=મુરખીજી
 મુકામ=વાસ.

પરંતુ=તોપણ.
 ધર્મરૂપાથી=પરમેશ્વરની
 મહેરબાનીથી
 સવાલ જવાબ=વાદ
 વિવાદ.
 સંબંધ=બાબત; વિષે
 અત્રે=અહીંયાં
 સ્થિર=કાયમ; અચળ
 ભેદ=તફાવત; ફેર; ફરક
 આસન=બેસણું
 રાતવાસો=રાત માળવી
 તે

સંકેશ—સંન્યાસીએ કયાં મુકામ કર્યો ? સરકારવાડાને શું
 સમજ મુકામ કીધો ? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મશાળા શા કારણથી
 કહેતો હતો ?

આર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

પાઠ ૨૬

નમસ્કાર=શહેરમાં ફરી
 લોકોની હાલત
 તપાસવી તે.
 મેલો=પોસ્ટકથી
 અંગૂઠો=સારા હો
 અંગૂઠો

તેરા ચલે=તાઈ ચાલે.
 માર ડાલીઓ=મારી
 નાખજો.
 પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો
 મોધ કરનાર.
 ઉપદેશ=મોધ; શિખા-
 મણ

બાષણ=વ્યાખ્યાન
 પુરાણી=ધર્મર સંબંધી
 વાત વાચનાર.
 કથા=ધર્મર સંબંધી
 વારતા.
 પ્રસાદો=મગર ધર્મો.
 વાણી=મોલ,

રસ=લહેજત; સ્વાદ
શ્રોતા=કર્ણ સાંભળનાર
આંશુ ધારા વહે છે=
રડે છે.

ભાવિક=શ્રદ્ધાળુ; આ-
સ્થાવાળાં
ક્રોમળ=નાશ્વર

શીકા પડી ગયાં=ઝાંખા
પડ્યાં; મોં ઉતરી
ગયું; ઉદાસ થયાં
વતન=જગીર
હક=માલકી; દાવો
દસ્તાવેજ=ખત; લખત
જગીર=ઇનામમાં મળે-
લી જમીન

જપત=કમળ
બદેનવાજ=મરીબ પર
મહેરબાની રાખનાર
તાંબાપતરાં=તાંબ્રપત્ર
પ્રસન્ન=ખુશ
કાયમ કરી આપ્યું=ખ-
લાલ રાખ્યું; મંજુર
કીધું; કમુલ રાખ્યું.

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યામાં શું શું જોયું ?
રાજાએ નગરચર્યા શા માટે જોવી જોઇએ ? રાજાએ દેસાઇની
જગીર શા માટે કમુલ રાખી ? પુરાણી શાથી કુલાયો ? પાછળથી
પુરાણી ફિકકો કેમ પડ્યો ?

સાર—રાજાએ-અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્યા
જોવી જોઇએ.

પાઠ ૨૮

જિંદગી સુધી=મરતાં
સુધી
સોદો=માલ
ભટકતો=રખડતો
ભાવ=કિંમત; મૂલ્ય
ચક્રક=તકરાર
મજલ=મુસાફરી
હેરાન=દુઃખી

બણે રસ્તે=બણે ઠેકાણે
બંદર=નદી કે દરીઆ
કિનારે આવેલું શહેર
કે જ્યાંથી બણો માલ
આવ જાય તે હોય તે
રાન=જંગલ
પડપુછ=તપાસ
મફત=વગર પૈસે
ટંગાઇ=લટકાઇ

પાઠ ૨૯

સેવદાગર=વેપારી
લાગલુંજ=તરતજ
તાલ=દાવ; લામ
ભિલાતો=ખમાતો; વે-
ઠાતો
ગરાસીઓ=ઇનામી જ-
મીનવાળો રજપુત
કરમરીને=કાલાવાલા ક-

રીને; આહુ કરીને
પડછાયા=અફળાયા
અતિશય=ધણેજ
લોભે લક્ષણ બંધ=લો-
ભ કરવાથી આખર
બંધ
સરિતા=નદી.
નીર=પાણી

સિંધુ=દરીઓ; સમુદ્ર
સમાય=સમાવેશ થાય
પૂર્ણ=પૂરું
નવ=નહિ
તૃપ્તિ=સંતોષ
તણી. ની' એ છટ્ટી
વિભક્તિનો પ્રત્યય છે.
આશ=આશા

અંતરમાં મનમાં
જામે=ફેલાય; થાય
જગદીશી=પરમેશ્વર
કરણા=મહેરયાની
ઘટતુ=લાયક; યોગ્ય
છતુ=સીલકમાંનું
પાસતું=પાસેનું
ખોય છે=ગુમાવે છે

સમજાવતી—ધણી નદીઓનું પાણી દરીઓમાં ભળે છે; તો
પણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી. તેમ લોભી માણસને પૈસો મળે છે
તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી. તેને પાંચ રૂપીઆ મળે છે તો તે
દસની ઉમેદ રાખે છે. જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વર મહેર-
યાની કરીને આપેલું હોય છે, તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં
ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે.

સવાલ—લોભીઆને કાણ ઓળખતું હતું? લોભીઆએ
બીજે ગામથી માલ લાવવાનો ઠરાવ શા માટે કર્યો? નાણિએ
માટે એ ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા? લોભીઓ
શાથી મરી ગયો?

સાર—ધણે લોભ કરવો નહિ.

પાઠ ૩૦

પ્રતાપરાણો=મેવાડનો
રાજા
અસલ=જુની

રાજધાની=રાજને રહે-
વાનું શહેર.
તળેટી=પહાડના મૂળ
આગળની જગ્યા

શૂરો=શૂરવીર; બહાદુર
શરણે=તાબે
ખેદ=દલગીરી; અફસોસ
ફુગ=વંશ; ઓલાદ

કન્યા=કુંવારી છોકરી
 પશુ=ખાધા; નિયમ
 પુરતાં=જોઈએ તેટલાં
 સાધન=સાહિત્ય
 આરંભી=શરૂ કરી
 પરાક્રમ=બહાદુરી
 સેના=સરકર; ફોજ
 તજવીજ=તપાસ
 છુપે છુપે=છાને છાને
 તૂટી પડતો=એકદમ
 હલ્લો કરતો
 ખૂટતાં=ઓછાં થતાં
 ગુફા=અખોલ
 ધારતી=શીકર

ટળવળતાં=ટળવળાટ
 કરતાં
 ભાણું=જમવા માટે
 પીરસેલી થાળી
 ધીરજ=સમુરી; શાંતિ
 દુઃખની અંદર=દુઃખને
 વખતે; દુઃખમાં
 જમસુસ=છુપી તપાસ
 રાખનાર; ખાતમીદાર
 ઠાઠ=મપકો
 જળવી=સાચવી
 દરજ્જો=ઓઢા
 લહાણું કંઈ વહેંચવું તે
 ધન્ય=શાખાશ

અંચકાર=પુસ્તક બના-
 વનાર
 દોલત=પૃથ્વ
 ખાનદાનની=ઉંચા કુળની
 તંગી=તંગાસ; ખોટ
 નિભાવ=ટકાવ
 ખાતરી=ભરોસો
 સોગન=કસમ
 સ્વતંત્ર=છુટો
 દેહ મુકયો=મરી ગયો
 દેશદંડ=દેશ ભાગણી;
 સ્વદેશાભિમાન

સવાલ—ઇ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી ખીના બની ?
 ઉદેસીંગ ક્યાં રહેતો હતો ? ત્યાં તેને શું શું દુઃખ વેડવું પડ્યું ? એ
 દુઃખો એણે શા માટે વેડ્યાં ? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું ? પ્રતાપ ખીજો
 દેશ જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો ? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી
 અને શા માટે ? પ્રતાપને મદદ કર્યા પછી તેમણે શું કર્યું ? મરતી
 વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો ? પ્રતાપને ક્યારે સંતોષ
 થયો ? બામાશાને શા માટે શાખાશી ઘટે છે ?

સાર—(૧) પોતાના કુળની આબરૂ સાચવવા માટે ગમે
 તેટલું દુઃખ પડે તોપણ તે સહન કરવું; પણ આબરૂ જવા દેવી નહિ.

પાઠ ૩૧.

નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે

છે

વખતસર=વખત પ્રમાણે

ચઢતી=આખાદી

આધાર=આશરો

ગોટાળો=ગરબડ

પ્રયત્ન=ધણી મહેનત

આરંભવું=શરૂ કરવું.

ખલેલ=હરકત

હરાવેલા=નક્કી કરેલા

અમુક=ચોક્કસ

નડતર=અડચણ

મુદત=વખત

કાળજી=ખંત; ચેતક

ભંગ થાય=તૂટે

ગેરહાજર=હાજર નહિ તે

બહાનાં=ઓઠાં

મુશ્કેલી=અડચણ

અણગમતી=નાપસંદ

બાબતો=વિષયો

કીમતી=અમૂલ્ય

નિયમિતપણે=મુકરર કરે-

લા નિયમ પ્રમાણે

આરામ=વિસામો

કોશીશ=યત્ન; મહેનત

ઉંધું વળે=બગડે; ખરાબ

થાય

પહેવાર=કામકાજ

ઠતિરાજી=ચુસ્તો; કરડી

નજર

અમૂલ્ય=ધણીજ કીમતી

વર્તવાની=ચાલવાની

અગત્ય=જરૂર

કેળવણી લીધાથી=વિદ્યા-

બણવાથી

સસ્તાં=સોંધાં

અસુરા=મોડા.

રાહ=વાટ

સવાલ—પોપણ તથા ચઢતીનો આધાર શાનાપર છે? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કમ કમ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય? બીજું કામ ક્યારે શરૂ કરવું? વાચદા પ્રમાણે કામ પુરું કરવા માટે આપણે શું કરવું? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીમતી ગણવું જોઈએ? આપણે નિશાળે મોડા જમ્યાં તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકસાન થાય ખરું, અને થાય તો તે શી રીતે? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાભ થાય? નિયમ પ્રમાણે

વતવાની જરૂર સાથી જાણવામાં આવી ? શરમ ભરેલું ક્યારે કહેવાય ?

સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૨

માજી=જુના
સ્વર્ગવાસ થયો=જુનરી
ગમા
સંતાન=છોકરાં
હયાત=જીવતાં
મમતી=પોતાની મરજી
પ્રમાણે ચાલનાર
પાઠશાળા=ઉચ્ચુ જ્ઞાન
આપનારી શાળા
પડે=પોતે

તરુણ=જુવાન
દાઝ=લાગણી; દયા
પરીક્ષા=તોલ
ઉત્તેજન=મદદ
નૌકાસાસ્ત્ર=વહાણુ ચલા-
વવાની કળા
રક્ષક=રક્ષણ કરનાર
સંપ્રદાય=ધર્મના માર્ગ;
પંથ
મરદાની=પુરુષને શોભે

તેવી
અટકાવ=બાધ
છૂટ=રજા
પંથ=ધર્મનો માર્ગ
દેવલોક પામ્યા=જુનરી
ગયા
પ્રાર્થના=માગણી
પ્રસિદ્ધ=જાણીતા
સલાહકાર=સલાહ
આપનાર
જગજીહેર=પ્રખ્યાત

સવાલ—હિંદના માજી શહેનશાહનું નામ શું ? એમને જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? રાજમાતા એલેક્ઝાન્ડ્રાને એળખાવો. શહેનશાહ એડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે ? માજી શહેનશાહમાં કઈ કઈ ઉંચી શક્તિઓ હતી ? લશ્કરી સિપાઈના શા ધર્મ છે એ માજી શહેનશાહ કયા કારણથી જાણીતા હતા ? મહારાજ એડવર્ડ શા તરીકે જગજીહેર છે ?

સાર—આપણી પાસ ધણી દોલત તથા જગીરો હોય તોપણ મોજમજ ને આજસમાં વખત ગુમાવવો નહિ.

પાઠ ૩૩

ફીજણો=ખટકો
વરવો=એડોળ; કદરવો

દોષ=ગુનો; વાંક
ખોડ=ખાંપણ; ખામી
આતુર=ઈચ્છાવાળો

પ્રશ્ન=સવાલ
કાયર=હેરાન
સુખાધ=ખેવકુદાઈ

શેખી=પતશાન	મુગો=જેનાળે મોઢે	કૃતિ=કરેલું તે કાર્ય
અન્નાય=જેરખન્નાઈ	બોલાય નહિ તે	રચના=અનાવટ
લંગડો=પગે ખોડવાળો	અવયવો=ભાગો	સંપૂર્ણ=પુરેપુરું
બાડો=જેની આંખની	ચલણુ=સત્તા	રૂપ=દેખાવ.
કીકી ત્રાંસી હોય તે	ખોડખાંપણુ=એળ	

સવાલ—કેશવલાલને હસવું કેમ આવ્યું ? મોતીલાલે હસવા માટે ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો બતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું ? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઈએ ? મહેતાજીના મનમાં એજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાંપણુ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મશ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજવો. કઈ વાતમાં શરમાવું અને કઈ વાતમાં ન શરમાવું ?

સાર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઈ કોઈની મશ્કરી કરવી નહિ, કારણકે એ પરમેશ્વરની મજાક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૪	શૂળી=ફાંસી	નામીયા
વિનોદી=આનંદી	વિદાય કર્યા=પાછા	ખડકી=ગોઠવી
મળ=અસલ; પહેલાં	કાઢ્યા	બદેનવાજ=ગરીબપર
હાજર જવાબી=વિચાર	જહાંપનાહ=દુનિયાનું	મહેરબાની રાખનાર
કરી તરતજ જવાબ	રક્ષણુ કરનાર; પાદશાહ	બેઅદબી=અવિવેક
આપે એવો	નામદાર=પ્રખ્યાત;	સડક=દિંગ; છક

સવાલ—અકબર પાદશાહ આરે જેરવાજખી હુકમ કરતો ? ખીરબલ તે હુકમ શી યુક્તિથી ફેરવાવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શું

હુકમ કાઢ્યો ? શા કારણથી ? ખીરબલ પાસે કોણ આવ્યા ? શૂળી
જેવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો ? પાદશાહે કઈ કઈ ધાતુની
શૂળી જોઈ ? તે જોઈ પાદશાહે શું પૂછ્યું ? ખીરબલે શું જવાબ
દીધો ? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો ?

સાર—દરેક માણસે સમયસચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૩૫

ચોટલી=શિખા

સદરો=ટુંકી બાહેતું

ગુલદા=લટીઆ

મોટું પહેરણ

સાફ=આખું; બધું

કરતી=પારસી લોકો

ચોરણો=પગે બેસતો

ગિનની વણેલી દારી

અને જાંઘેથી પહોળો

કંઠરપર બાંધે છે તે;

લેધો

જનોઈ

કંઠર=કેડ

નાતબહાર=ખીજનાતમાં

ભેટ=કેડથી પગ સુધી

રિવાજ=ધારો

લટકતું લુગડું વીંટા-

હાથેવાળે=વર કન્યાના

ળવું તે.

હાથે હાથ મેળવીને

ઘનિર=લેધો

ખાંડું=કન્યાને માંડવે

ધાધરો=ફરતો ઘેરવાળો

વરરાજા ન જતાં બે

અણીઓ

ધારવાળી તરવાર મોક-

ઓઢણું=છોકરીનું પહે-

લવામાં આવે છે તે

રવાનું લુગડું

વિધવા=જેનો ધણી મરી

લાજ કાઢે છે=માથાપર

ગયો હોય તે; રાંડેલી.

ઓઢેલો છેડો મોઢાપર

હલકી વણો=નીચ જતો;

લાવે છે

(કાળી, દુબળા વગેરે)

સુરવાલ=પાટલુન

કાનડી=કાનડાના રહે-

વાસી

દક્ષિણી=દક્ષિણના રહે-

વાસી

ગુજરાતી=ગુજરાતના

રહેવાસી.

કાઠિઆવાડી=કાઠિઆ-

વાડના રહેવાસી

કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના

રહેવાસી

શીઆ ૧ મુસલમાની

સુન્ની ૨ ધર્મના પંથ છે.

ચહેરો=મોંનો સકંકો;

શિકલ

પહેરવેશ=પોશાક

રીતરિવાજ=ધારો

અનુસરતા=મળતા

વર્ણ=જાત

છટ્ઠન; પરવાનગી	શબ્દ=મુડદું	રોટી=રોટલી
છટ્ઠ હોય છે=ખાધ	સગડી=ભસ્તુ; પારસીના	ભક્કર=રોટલી
હોતો નથી?	મુડદાં મુકવાનો કુવો	માટી=માંસ
ખાધ=હરકત; અડચણ	બોલી=ભાષા	ભાકર=રોટલી

સવાલ—મુખ્ય ઇલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકની છે? હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય? એ ભાગ શા ઉપરથી પડ્યા છે? એ ત્રણે જાતો ઓળખવાની નિશાની આપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. ગુજરાતમાં કયા લોકો દારૂ પીએ છે તથા માંસ ખાય છે? એ ત્રણે જાતનાં ઘેરાં ઓળખવાની નિશાની આપો. બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો હાખસો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીતરિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

પાઠ ૩૬	વાનીનું=વસ્તુનું	રાજબળ=રાજ વડે જે
વિશ્વામિત્ર=ગાંધી રાજના મુત્ર; સપ્ત ઋષિ-માંના એક	કામધેનુ=મનમાં ખારેલી વસ્તુ આપનાર ગાય	શક્તિ મળે છે તે
વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ	માગણી=માગું	વિસાત=ગણતરી
જાણીતાં=પ્રખ્યાત	બળાટકારે=જોર જુલમથી	પદવી=ઓદ્દો,
કુળગુરુ=રાજગૌર; પુરો-મુખ્યા=સિકાર [હિત	અગણિત=ખણાજ	રાજપાટ=રાજગાદી
આશ્રમ=મઠ	વીર=યોદ્ધા	ભારે તપ=બહુ તપશ્ચર્યા
આવકાર=આદરમાન	તપોબળ=તપ વડે જે શક્તિ મળે છે તે	બૂલથાપ=બૂલાવો
		ભંગ=નાશ
		અક્ષરિય=આક્ષર ઋષિ
		થયો હોય તે

રાજર્ષિ=રાજાએ માન્ય	એવી વસ્તુ છે કે સક્રિત.	ધિમા; પ્રાપ્તિ, પ્રાકા-
કરેલા ઋષિ	(એ આઠ પ્રકારની	મ્ય, ઇશિત્વ, વશિત્વ)
નિર્મળ=મોડામું	ગણાય છે (અણિમા,	
સિદ્ધિ=મેળવવાને મુશ્કેલ	મહિમા, ગરિમા, સ-	

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કાણુ હતો? એ ઋષિ શી રીતે થયા? વિશ્વામિત્રને કંઈ પદ્ધતિ મેળવવાની ઇચ્છા થઈ અને શા ઉપરથી? વિશ્વામિત્રની વાત કહો.

સાર—ધણી મહેનત કરવાથી ધારેલી વસ્તુ પ્રાપ્ત થાય છે. જેનામાં ક્રોધ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામાં સારા ગુણ આવતા નથી.

પાઠ ૩૭

ખસેડવા=દૂર કરવા
વિઘ્ન=હરકત; અડચણ
કામ હાથ પર લે છે=કામ
ની શરૂઆત કરે છે
કામર=નાહિંમતવાન
અમર=મરે નહિ એવું;
પરવા=હરકાર (કામમ
આગ્રહ=મંડ્યા રહેવું;
ફરી ફરીને કરવું.
હાર મારીશ=જીવતો
મારી નાખીશ
ફાંસ=યુરોપ ખંડની
પશ્ચિમમાં એક દેશ છે

ઈજનેર=ખાંધકામ જા-
ણનાર;
સંયોગીભૂમિ=એ મોટા
જમીનના ભાગને સાં-
ધનારો જમીનનો
સાંકડો ભાગ
પાધરાં=સીધાં
નહેર=નદીમાંથી પાણી
લઈ જવા માટે ખો-
ડેલો ખાડો
જાતી=હિંમત
મહાભારત=ધણુ કંઠક
ખ્યાલ=ચિત્રાર

મેશક=નક્કી
સીધી=હળસી નામે એક
જાતનાં ભોજ
તોડ=નિકાલ; ચુકાદો
ફેડ્યાં=દૂર કીધાં
તરીકે=ગણીને; માનીને.
અગર=અથવા
ગુલામગીરી=જબરજ-
સ્તીથી ગુલામ કરવા-
નો રિવાજ
સફળ થયો=પાર પડ્યો.
એક સામટાં=એકદમ
ગુલામ=વેચાતો લીધેલો
ચાકર.

સવાલ—બાપલો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો? કયા કયા માણસો હિંમતવાન થઈ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યા? તેમને શું શું હરકતો નડી? ગુલામો વેચવાનો ધંધો કોણે બંધ કરાવ્યો? ગુલામગીરી કયા સનમાં બંધ થઈ?

સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરું થતાં સુધી છોડવું નહિ ને હિંમત હારવી નહિ.

પાઠ ૩૮.

પટરાણી=રાજની મુખ્ય

રાણી

કાં=કેમ

પરોવાયું=લાગ્યું

આતક=એક જાતનું

પક્ષી

પ્રતિદિન=દર મેશાં

ખર=ગધેડો

ધુવડ=એક જાતનું પક્ષી

(એનો દેખાવ ધણો

કદરૂપો હોય છે એ-

નાથી દિવસે દેખીતું

નથી)

નિજ=પોતાનો

વાસ=રહેઠાણ (કામ

નિજવાસ=પોતાનો મુ-

હરાયો=હરામનો; પાર-

કાનો

વતન=જગીર

જતન=રક્ષણ

ગુજમાં=ગજવામાં

દી=દિવસ

ભે=મીક; ભો

આકળા=ગાભરા

શેતરંજ=મુદ્દિબળની

રમત

દીનોનાથ=ગરીબનો

ધણી; પરમેશ્વર

પટ=કકડો; દાવખેલ

ભહાવો=ઓરીઓ

શૂર=શૂરાતન; બહાદુરી

પડશે તેવા દેવાશે=જેવું

હુ:ખ પડશે તેવો તેનો

નિકાલ થશે.

જુદ્ધ=યુદ્ધ; લડાઇ

હક=જીદ; આડાઇ

દાવો=દક

રણવાસ=જનાનખાનું

રણસંગ્રામ=લડાઇ; જુદ્ધ

સિંહણ=સિંહની માદા

પાણી=બળ; જોર

બાણ=તીર

ચોટ=દાવ

ભાગ્યે=જવલ્લે; કવચિત

કાચી=ઓછી; થોડી

ખીલાને જોરેજ=ધણીની

હુકમી

પલોટાવું=અનુભવ લેવો

વિધા=હુમર; કળા

ખાળો=અટકાવ

હારે=સાથે

જશ=કીર્તિ; આબરૂ

કાળજી દાટશે=પેટમાં

ધારકો પડશે.

સમી=મટી; દૂર થઇ

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદાસ હતા ? કોને ચિંતા હોય અને કોને ના હોય ? એ વિષે ડાહ્યા કવિઓ શું કહે છે ? રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થયા ?

સાર—ધણિઆણીએ ધણીના હુકમને તાબે થવું.

પાઠ ૪૦.

છાંટાએ=જરાપણ

ઉદ્ધત=ગમે તેમ ચાલનાર

હજુરી=પાસે રહેનાર

નોકર

ઉંચે ઊડવાના સાંચા=પ્રતિબિંબ=કાચ કે પા-

બલુન

આતુરતા=ઇતેજરી

હોજ=પાણીની મોટી

ટાંકી

ણીમાં દેખાતી સામી

છખી

જગીર=કામના બદલા-

માં મળેલી જમીન

સવાલ—અક્કલબાજખાંમાં અક્કલ કેટલી હતી ? એની અક્કલની વાત કહો.

સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય ત્યારે તાબાના માણસોએ સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવું,

પાઠ ૪૦.

મધરાત=વચલી રાત;

રાતના બાર વાગતાને

વખત.

ફેરણી=ચોકી; ફેરી, રોન

ધાંટા=બૂમ

ફડાફડ=ફડફડ

બંબાવાળા=બંબો રા-

ખનાર

નીસરણી=સીડી

માંડીને=ગોઠવીને

પથારી=બિછાતું

ફંધાઇ=ગુંગળાઇ

તાળે વા=ચોકખી હવા

જગૃતિ=જાન; શુદ્ધિ

લાગ=દાવ; વગ

વાડાની ભીત=વડો

પાધરોજ=તરતજ

હડસેલો=ધડકો

જતાં=કાંપતા

ફેરા=આંટા; ચક્કર

છાતીવાળા=હિંમતવાત

અણીશુદ્ધ=વગર ઇન્જાએ.

જોખમ=સંકટ

સૂંઠ=કપડાંની નળી

આંકરો=ખેંચીતું પાડ-

વાતું ઓળર

ગોટાળો=હરકત

ઓલવાઇ=બુઝાઇ

સવાલ—રાત્રે સિપાઇઓ કેમ ફરતા હતા? તેઓના જોવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કર્યું? સુધારના માધ્યમથી કેટલાં માણસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે? કયા કયા માણસના જીવ બચાવ્યા?

સાર—મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાઠ ૪૨

મૃગજળ=ઝાંઝવાનું પાણી	દેખાવ=ભાસ	માહીતગાર=ખુશીતા
(ખરું પાણી નહિ પણ	આખેહુબ=મૂળને પુરે	મિનારા=ખુરજ
હવાના તપવાથી દેખા	પુરો મળતો.	ધુમટ=અર્ધગોળ શિ-
તું પાણી)	ભર ઉતાળામાં=ફાગણ	ખરવાળું ઢાંકણ; છ-
કરડા=સખત	ચેત્રમાં	ત્રીના ઉપલા ભાગ
પાંચર=સપાટ	ભાસ=દેખાવ	જેવો દેખાવ
પ્રદેશ=મોટો દેશ	ખારાધોડા=એ વીરમ-	ભોમીઓ=ખુશીતો
વિચિત્ર=તરેહવાર	ગામની પાસે ગામ	ચકિત=સ્તબ્ધ; દિગ
	છે. (અહીં વરાગડું	પ્રવાસી=મુસાફર
	મીઠું પાકે છે)	

સવાલ—મૃગજળ તે શું? તેથી લોકો કેમ જુલાય છે? કયા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજવો. મૃગજળ કયાં કયાં દેખાય છે અને ક્યારે દેખાય છે.

સાર—મૃગજળ એ ખરેખરું પાણી નથી, પણ હવાના તપવાથી મેઘાનમાં અથવા રેતીના રણમાં મૃગજળ દેખાય છે. આ દુનિયા મૃગજળના જેવી છે, કારણ મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન હોવા છતાં દેખાય છે તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૩.

મહિમા=મોટાઈ
 મુશ=ખબોલ
 કાઢણું=ફાડી ખાનાર
 જનાવર,
 સૂઝી આળ્યો=માલમ
 પડ્યો.
 આંતર્યો=ધેર્યો; કબજે

કર્યો.
 માથાથી પગ સુધી=
 ધણીજ
 ઝાળ=ગુસ્સો; કોષ
 લાલચોળ=રાતા
 નાલાયક=નદમાસ
 અબધડી=હમણું ને
 હમણું.

કુષ્ઠ=નાતો કુવો
 ડોકીયું=ડોકું.
 ગર્જના=ગડગડાટ
 ઘોસ=સામે અવાજ
 બાથ બીડવી=સામ!
 ભવું.
 પાણી ભરે છે=હિસાખ
 માં નથી; ઉતરતું છે.

સવાલ—દુર્દાંતસિંહ પોતાનું ગુજરાન સાચી ચલાવતો ? રોજ
 કેટલા પશુ મારતો હતો ? જ્યાં પશુઓએ મળી શું વિચાર કર્યો ?
 કાઢલાએ શું યુક્તિ વાપરી ?

સાર—(૧) મુદ્દિ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨)
 શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવો નહિ.

પાઠ ૪૪ મે.

નળ=લોહા કે ચિનાઈ
 માટીનાં ભુંગળાં.
 જન્મારામાં=જિંદગીમાં
 ઠેર ઠેર=ઠેકાણે ઠેકાણે
 ફાંકી=હોળ
 જાણસેજ=માગ્યેજ
 લીકમ=સખત જમીન
 બોદવાનું ઓળખ.
 જોની એકધારે ઠેકા.

જી નેવી ને બીજી
 સંકવાકારની હોય છે.
 છીણી=ધાતુ કાપવાનું
 ધારવાળું લોહાનું
 ઓળખર. લાકડાં ફા-
 ડવાના કામમાં પણ
 આવે છે.
 પેચ=ખાંટી
 સ. રો=રોડ. મધલી
 ટાંકી=ખબોલ ખબોલ.

દડદડ=ધડધડ
 સુધરાધ ખાતું=મ્યુનિ-
 સિપાલિટિ
 જંગી=ધણી મોટી
 સગવડ=જોગવાઈ.
 વરાળયંત્ર=વરાળથી
 ચાલતો સયો.
 જોડાણ=સંધાણ
 અ. ગ. = ગ. હે
 જ. મ. ન. = માંજો વખત
 બોલ=બોલ, સનજ.

સવાલ—શહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે ?
એ ટાંકીઓ ઉંચી બાંધવાનું કારણ શું ? નળનું જોડાણ શી રીતે
કરે છે તે સમજાવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ
આગળ કુવા નહિ માળવાનું કારણ શું ?

સાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જોડલી ઉંચાઈએથી આવે
છે તેટલી ઉંચાઈએ ચઢી શકે છે. મતલબ કે પ્રવાહી પદાર્થોમાં
સરખી સપાટીમાં રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૫.

તંદુરસ્તી=સ્વખાકારી;
આરોગ્યતા
સખળ=મજબુત
ખિમારી=રોગ; વ્યાધિ.
મરડો=પેટમાં દુઃખીને
ઝાડો થવાનો રોગ
સંધરણી=વારે વારે
ઝાડાનો થવાનો રોગ
અભાવ=અચ્છી; અ-
પ્રીતિ

વિદાય થયા=ગયા
મધુર=મધુર=જરા જરા
શોખ=મજા; પ્રીતિ
ખુલાસો=સમાધાન
ખાટલે પડેલા=માંદા;
ખિમાર
લાગણી=દાઝ; દયા
ચાંપતા=તરતજ; લા;
ગલા
કાસળ=મૂળ; જડ
ભર=ગીચ; ધણી

ઉકરડા=છાબ મૂત્ર વગેરે,
કોહવડાવવાની જગ
જળજર=સંડાસ
ચાળું=મચાળું; કુવાના
ઉપર છાબ ઢાળ
પડતું બાંધેલું હોય
છે તે
ગંદકી=ગોજવાડ
મંરી=ઉતરી
જંતુ=નાના જીવડાં
કોઢ=ઢોર રાખવાની
જગા

સવાલ—ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કાણે કોની
મારફત તપાસ કરાવી ? ગામના લોકો કયા કયા રોગથી પીડાતા
હતા ? સાહેબે એ ક્યાં જાણ્યું ? ગામમાં રોગનું મૂળ કારણ શું
હતું ? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ જો પાણી તે બાબત શું શું
હતીકત કહી ? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કઈ કઈ રીત છે ?

દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું ભક્ષામણ્ય કરી ? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂસવાનો ગુણ કે છે કે નહિ ? હોય તો દાખલો આપી સમજાવો.

સાર—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધારતી રહેતી નથી, માટે ઉપરની ત્રણ બાબતોપર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭.

વર્તણુક=ચાલ ચલગત
પ્રમુખપદ=સભાના ઉપ-
રીની જગા.

હજુર=આગળ
રજુ=મોજુદ; હાજર
પરવડતી=અનુકૂળ
આવતી

તરદી=મહેનત

વૈતર=સખત મજુરી
મીઠું મરચું બભરાવીને=
વાત વધારીને

સુગંધ=સારીવાસ; ખુશખો
દુર્ગંધ=નહારીવાસ; બદખો

ધોર=બિહામણી
ગાંડાપણું=ગાંડાપણું;
મુખાઈ

પોષણ=ગુજરાત

નબીએ=ટકીએ
આવેશ=ક્રોધ; ગુસ્સો
અસર=લાગણી

ટટાર થયા=અસહ
સ્થિતિમાં આવ્યા

આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
જાતમહેનત=શરીરની
મહેનત

નિભાવ=ગુજરા

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શું કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બંધ કીધું તેથી શું પરિણામ આવ્યું ? આપણને એક બીજાની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો. (જવાબ પાઠ ૬.)

સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક બીજાની મદદપર રહેલો છે.

પાઠ ૪૮.

દેહવાડા=દેવળવાડા;

આપું પવિત્ર ઉપરના

દહેરાનો ભાગ

પ્રેમ=આસ્થા; પ્રદા

કુભારીઆ=એ આરાસુર

પવિત્ર ઉપર છે

પાલિતાણુ=કાઠિઆ-

વાડમાં શિશુન પર્વ.

ત પાસે શહેર છે.
 ઝીરનાર=કાઠિઆવાડમાં
 મોટા પર્વત છે.
 રળિઆમણાં=સુંદર
 જૈન=શ્રાવક
 પરધર્મ=ખીજો ધર્મ
 બાંધણી=બાંધકામ
 નકશી=કોતરકામ;
 કોતરણી
 સુમમ=સહેલું; સુતર
 માધલ=પોણો માઉ
 વાહનો=ગાડી ધોડા
 વગેરે ખેસવાનાં સાધનો
 હાવણી=લશ્કરનો મુકામ
 રમણિય=સુંદર
 આરણપહાણુ=સંગેમર-
 મર; એક જાતનો
 અળકતો પથર
 અણુહીલવાડ=પાટણુ; એ
 સરસ્વતી નદીને કાંઠે

રાજધાનીનું શહેર
 હતું. એ વનરાજ
 આવડાએ ધ. સ.
 ૭૪૬ માં અણુહીલ
 ભરવાડના નામથી
 વસાવ્યું હતું.
 શિખર=ટોચ
 આદિનાથ=જૈન ધર્મ
 સ્થાપનાર પહેલા
 તીર્થંકર
 કાખેલ=હોશિયાર.
 કોતરણી=કોતરકામ;
 નકશી
 રાજ=એક દિવસનો
 પગાર.
 શોમા=દેખાવ
 દેરાણી=દીયરની વહુ;
 જેઠાણી=જેઠની વહુ;
 વરના મોટાબાઈની
 વહુ

ધ્યાન ખેત્રે=મોઢ પ-
 માડે; અગ્નયન કરે
 ગભારો=દેવળના જે
 ધુમટવાળા ભાગમાં
 મૂર્તિ હોય છે તે
 દેરાસર=દહેર
 બારીક=ઝીણું
 ખીણું=છાપ
 સભા મંડપ=દહેરાની
 અંદરનો આગલો
 વિશાળ ભાગ
 નેમિનાથ=જૈન ધર્મના
 ૨૨ મા તીર્થંકર
 વિરમય=અગ્નયન;
 નવાઈ
 નિર્જીવ=જીવ વગરની
 પ્રતીણ=હોશિયાર
 રાણકપુર=એ રજપુત-
 સ્તાનમાં છે.

સુવાણ—કયા લોકોને ધર્મપર આસ્થા થણી છે? કયા લોકો
 ધર્મના કામમાં પ્રુબ્ધ પૈસા ખરચે છે? જૈન લોકોનાં જોવા લા-
 મક દહેરાં કયા છે? આણુ જેવું હોય તો શી રીતે જવાય? રાણકપુર

ક્યાં છે? વિમળશા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઝોળખાવો. એમણે ક્યાં
હહેરાં બાંધ્યાં? સરસ હહેરાં ક્યાં છે? આદિનાથ અને નેમિનાથ
કોણ? કયું કોતરકામ બહુ વખાણુવા લાયક છે? જેઓએ એ હહેરાં
જેવાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે?

સાર—ધર્મનાં કાર્યો કરવાં કે જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૫૦.	થોડી મુદત માટે	કરવા વગેરે સંબંધી
પરાક્રમી=સમર્થ; જો	ધીરેલું નાણું	જે વિદ્યા તે
રાવર; શૂરવીર	પુરોવો=સાખીતી	ડાંગ=જાડી મજબુત
પરદુઃખબાજન=પારકાનું	ખનાવટી=ખોટા	લાકડી
દુઃખકાપનાર	સ્તબ્ધ=દિંગ; ચક્રિત	ઉગામી=ઉથાપી
શેખી=મોજી	સાખીત=ખર	પાંહે=પાસે
ઉદાર=મોટા મનનો	પ્રપંચ=તરકટ	નીયા=ઈન્સાફ
શ્લોક=છંદ; ખે કે ચાર	શિરામણુ=નાસ્તો	ફાંહી=ફાંસી; શૂળી
ચરણુની કવિતા	હાસ=થાકીને વિશ્રાંતિ	હાનિ=ખગાડ; નુકસાન
રમરણુશક્તિ=યાદદાસ્તી	લેતી વખત બોલે છે તે	હાચે હાચું=ખરેખર
કમાણી=પેદાસ; રણતર	રાજવહીવટ=રાજકાર	કારે=કયારે
મતલબ=સાર	ભાર	અમૃત બરાબર=ગુણુ
વડવા=આપદાદા	વેદકશાસ્ત્ર=રોગ પાર.	કારી
ઉછીનું=વગર બાજે;	ખવા તેના ઓસડ	

સવાલ—ભોજરાજ કયા વંશના? એ વિક્રમ પછી થયા કે
પહેલાં? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાજ હતો? ભોજરાજ
શાને માટે પ્રખ્યાત થઈ ગયો? ભોજરાજ વિષે શું કહેવામાં આવે છે?
એની સજાના પડિતોએ શો પ્રપંચ કયો? એ પડિતોના માથાનો

કાણ મળ્યો ? તેણે શું કીધું ? રાજાએ તેને કેટલું ધનિમ આપ્યું ?
ભોજરાજા નગરચર્યા જેવા કેમ નીકળતો હતો ? ભોજરાજા સાથી
ખૂશ થયા ?

સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્વાનને માન આપવું. (૨)
ગરીબોના ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ પર.

તાણુ=તંગાસ

બિનાશ=ભેજ

પુરણી=પુરાણ

કારીગર=કામ કરનાર

ધમણુ=વા પુકવાનો

સંચો

નર્પા=નિરોગી; રોગ

વગરના

પહેલું સુખ તે જાતે

નર્પા=પહેલું સુખ તે

જાતે નિરોગી

વાઢકાપતું=નસ્તરતું

ગુણુદોષ=ફાયદા ગેર-

ફાયદા

ઔષધ=ઔસડ; દવા

ખનીજ=ખાણુમાંથી

ખોદી કાઢેલી

(જે પદાર્થ ભોંયમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવે છે તે ખનીજ
પદાર્થ કહેવાય છે.)

ખજનો=ખંડાર

સહગહસ્થ=સારો મા-

ણસ

તરીકે=માફક; પેઠે

આખાદ=સુખી

સચ્ચલ—ગાંમ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે ? ગામમાં
કોની ધણી જરૂર પડે ?

પાઠ પર.

નામાંકિત=પ્રખ્યાત

હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હી.

ની પાસે હવું

પેઠી=ઔસાદ; વંશ

સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ

ત્યાગ=છોડવું તે

ભયંકર=પણાય નહિ

એવી; સખત

પ્રતિજ્ઞા=ખાધા; પણ

રૂપવાન=ખુબસુરત

માછી=માછલા પકડ-

વાનો તથા વહાણ

હંકારવાનો ધધો

કરનાર

કાંતિ=ખુબસુરતી

પાંડવ=પાંડુ રાજાના

છોકરા

ગોજનમધા=સત્યવતી;	ગંભીર=ધણી બારે	કોલ=ચયન
વ્યાસની માતા	ભયાનક=પાળી ન શકાય	કૌરવ=કુરરાજના કુળમાં
ઉત્કંઠા=આતુરતા	અલ્પચારી=કુવા [તેવી.	ઉત્પન્ન થએલા;
માગું=માંગણી	રહેવાનું વ્રત પાળનાર	ધૂતરાષ્ટ્રના છોકરા

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતું ? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી ? શંતનુ રાજનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું ? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા ? બધા જીવતા હતા ? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું ? પાંડવથી તેનું શું નામ પડ્યું ? અને શા કારણથી ? શંતનુ રાજ દિન પર દિન કેમ સુકાવા લાગ્યા ? બિંબે પિતાને માટે કેવી કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી ?

સાર—માયાપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તે સહન કરવું.

પાઠ પડે.

સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ	જવાહીર.	મરણીઆ=મરવાની
અફઘાનિસ્તાન=અફઘા-	નટ=નાચ કરનાર.	દરકાર વગરના
ન લોકોનો દેશ	નૃત્ય=નાચ	પુનરેજી=કતલ
ગીજની=અફઘાનિસ્તાન	ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના	નામના=ખ્યાતિ; કીર્તિ.
નું મુખ્ય શહેર	ખંડન કરવું=ભાંગવું	કબર=ધોર
ધરણી=મુસલમાની	પંજનળ=પાંચ નદી વ-	વિસારે પડ્યાં=બૂલી ગયાં
વેરાન=ઉજળડ	એનો મુલક	આગ્રા=હિંદુસ્તાનમાં
દ્રવ્ય=પૈસા	જમાવ્યું=એકઠું કર્યું	જમના નદી પર
મંદિર=દેવળ	કૂચ કરી=મુકામ ઉઠાવ્યો	શહેર છે;
રત્ન=હીરા, માતી, મા-	રણુ=રેતીનું મેદાન	ચાલુક્ય=સોલંકી
જુદા વજેર કીમતી	જંગી=તોપની બારી	અધાપિ=આજ પણ
	તાકાત=બળ; જોર	પણુ=માથા

સવાલ—મનના જીવનના કામને પાલન ? તેણે હિંદપર
કેટલી સ્વારા ? તે સ્વારાને કયા કયા કરનાર ? સો-
મનાથ પડાઈને કયા કયા કરનાર ? કયા થઈ ગયનાથ આવ્યો ?
તેણે કુ જોડે ? પેલા ન લેતાં કાનુદે ? તે કયા માટે આંગી ?
મૂર્તિના કકડા તથા કમાળું શું થયું ? તેમનાં યુદ્ધ કરે કયા
રાજાએ સમનાવ્યું ?

પાઠ ૫૪.

સુરત=તાપી નદીને ડા-
બે કાંઠે આવેલું શહેર
પ્રસિદ્ધ=જાણીતું
મુખ્ય=મોટું
ખુદ=પોતાનો
નામીયુ=પ્રખ્યાત
બાઈ=વહાણ લંગારવાની
જગો
મલબાર કાંઠો=મદ્રાસ
ઈલાકાનો પશ્ચિમ
કિનારો
મત્તા=હકુમત

જહાંગીર=અકબરનો
છોટરો
સત્કાર=આદરમાન
કાફલો=ટોળું
દહતા=હિંમત
અગ્નિનૌકા=ઝટ સળગી
ઉઠે એવા પદાર્થ
બરેલા હોય અને
દુસ્મનનાં વહાણને
બેરવીને સળગાવી
મૂકવાને આંકડીઓ
હોય એવું વહાણ
સ્થિતિ=હાલત

કોલકરાર=ખોલી
કોડી=માલ ભરવાની
મોટી વખાર
ખીજ=મૂળ; શરૂઆત
સર્વત્ર=સઘળે; બધે
મથક=મુખ્ય સ્થાન
વલંદા=ડચ; હોલાડ
દેશના રહેવાસી
શિવાજી=મરાઠી વંશનો
સ્થાપનાર
બંદુકની ગોળી=છરા
નિશાની=એધાણી
ચઢતી કળા=આખાદી
અરસામાં=દરમિયાનમાં

સવાલ—સુરત કય નદીપર છે ? એ શહેરમાં બધો રાજગાર
ચલાવવાને કય કય યુરોપી પ્રજા આવી હતી ? સુરતમાં કય પ્રજા
પહેલ વહેલી આવી હતી ? સુરતમાં અંગ્રેજોને કાણે હરકત કરી ?
શું હરકત કરી ? મુંદાળી આમળ કોને કોને કોની સાથે ચલાવવા

હતી ? અંગ્રેજોને સુરતમાં કેડી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી ? કયા
સનમાં અંગ્રેજોએ કોડી બાંધી ? (૯ સ. ૧૬૧૬)

અંગ્રેજ સત્તાનું બીજા ક્યારથી રોપાયું ? અંગ્રેજોની કોડી હાલ
છે કે નહિ ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લૂટયું ? અંગ્રેજોએ
પોતાનું મથક શા કારણથી બદલ્યું ? પછી કયાં કીધું ?

પાઠ ૫૬.

સ્થાપન=મંડાણ

ટપાલ ખાતું=પોસ્ટ ખાતું

સવડ=સગવડ

પાકી ગોઠવણ=યોગ્ય

બંદોબસ્ત

પતાં=કાર્ડો

પરબિડીઆં=ટિકિટવાળાં

કવર

ખેપીઓ=કાસદ

માનવાચક=માન આપ-

નારા

તીર્થરૂપ=તીર્થના જેવા

પવિત્ર; એ શબ્દ વડી-

લના નામ સાથે વપ-

રાય છે

ચિરંજીવી=લાંબી મુદત

જીવનાર. છોકરાના

નામની પહેલાં વડીલ

આ શબ્દ વાપરે છે

રાજમાન રાજેશ્રી=જેને

રાજ તરફથી માન

અને પૈસા મળતા

હોય તે

સૌભાગ્યવતી=જેનો

ધણી જીવતો હોય તે;

પરણેલી સ્ત્રી

ગંગાસ્વરૂપ=એ શબ્દ

વિધવા સ્ત્રીના નામની

પહેલાં વપરાય છે

સરનામું=નામ ઠામ

પત્તા=ડેકાણું

સચના=ચેતવણી

કમવાર=એક પછી એક

કસ્બો=તાલુકાનું સૌથી

મોટું ગામ. જે ગામમાં

૫૦૦૦ કરતાં વધારે

માણસની વસ્તી હોય

તે કસ્બો કહેવાય

સવાલ—કામળ સહીસલામત પહેંચવા માટે કદ જ સચના

ધ્યાનમાં રાખવી ?

પાઠ ૫૮.

કેસરેકિદ=એ નામનો

કથાકાવ્ય

સતી=પતિવ્રત ધર્મ પાળ

નાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા

સંલવ=આશા

સંપૂર્ણ=પુરેપુરી

આચરણ=ચાલચલમત

અવસ્થા=હાલત

સલાહ=અનુમતિ; સંમતિ	વાળી; બગાડવાળી	હસ્તક=તાપામાં
પ્રયાસ=મહેનત	સબ્યતા=સલુકાઈ	ઢંઢેરો=સરકારી જાહેર
નિષ્ઠા=ભાવ; આસ્થા	ધાયણ=જામગી	નામું
વિધવા=જેનો ધણી	પરગણુ=પરોપકારી	પદ=પદવી
મરી ગયો હોય એવી	બૂજ=કદર; પિછાણ	ખેદ=દીલગીરી
સ્ત્રી; રાંડેલી સ્ત્રી	ભાષા=બોલી	વિસ્તાર=ફેલાવો
યાદગીરી=નામના; કીર્તિ	મમતા=ચાહના; માયા	પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર
દબદબા ભરેલી=ઠાઠ	મુનશી=શિક્ષક	લાગણીથી

સવાલ—મહારાણી વિક્ટોરિઆએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલાં વરસ રાજ્ય કર્યું ? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમાં થયો હતો ? કેટલા વરસની ઉંમરે ક્યા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં ? એમના પિતા-જીનું નામ શું ? એમનું લગ્ન કોની જોડે થયું હતું ? મહારાણી ક્યા સનમાં વિધવા થયાં ? મહારાણી હિંદુસ્તાની ભાષા જાણતા હતા કે નહિ ? કંપની કનેથી કારભાર મહારાણીના હાથમાં ક્યા સનમાં આવ્યો ? ૧૮૮૭માં શું બનાવ બન્યો ? મહારાણીનું નામ હાલમાં શા માટે યાદ કરવામાં આવે છે ?

ચોથી ચોપડીનો “વિક્ટેશન શિક્ષક” અઢી આના.

બીજા ભાગના અર્થ.

પાઠ ૬૦.	મૂળ સ્થાપનાર મદુ	હારકા=કાઠિઆવાડના
અશોક=અંદ્રમુખના	નામે રાજા હતો તે	વાયવ્ય પ્રાંતમાં જાહેર
દીકરાનો દીકરો	ઉપરથી એ નામ	હું છે. એ હાલ ગાયકવાડ
જાડવ કુળ=એ કુળનો	પડ્યું છે.	સરકારને તાબા છે

એમાં રણુછોડજીની
મૂર્તિ છે

યુનાન દેશ=યુરોપ ખંડ
ની દક્ષિણમાં દેશ છે તે
ધ. સ. પૂ.=ધર્મી સન
પહેલાં

નિરાધાર=આધાર વગ-
રના; ગરીબ.

દવાખાનાં=હોસ્પિટાલો

ધોરી=સરીયામ

ચોતરા=ચપુતરા

આશ્રય=મદદ; ઉત્તેજન

સ્તંભો=ચાંચલા
મૂળતરવો=જે મુદા કે

સિદ્ધાંતોપર ધર્મ રચા-
યો હોય તે

લિપિ=લખેલી ભાષા

મુખ્યત્વે ધણું કરીને

હિંસા=હત્યા; ખૂન

શ્રમણો=સાધુઓ

ઉડાઉ=ખર્ચાળુ

હિત=મલું; કલ્યાણ

મત=એકાદો ધર્મ માર્ગ

આમહ=ખળાત્કાર; દયાણ

વૃત્તાંત=હકીકત

લાડી=વહુ

લંકા=સિંહલદ્વીપ; હિંદુ-

સ્તાનની દક્ષિણમાં બેટ

છે તે

સંગમ=નાની નદી મોટી

નદીને જે જગાએ મળે

છે તે જગો

પૌત્ર=છોકરાનો છોકરો

પુરાણ=હિંદુઓના એ

નામના જુના ગ્રંથો

સવાલ—બૌદ્ધધર્મને કયા રાજાએ આશ્રય આપ્યો હતો ?
ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના ? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી ?
અશોકે પોતાની રૈયતના લલાને માટે શું શું યોજના કરી ? ગીર-
નારના લેખમાં શું લખેલું છે ? લંકાની લાડી ને ધોધાનો વર એ
કહેવત શા ઉપરથી પડી ?

પાઠ ૬૧

વંશજો=વંશમાં જન્મેલા

ખડેરા=ભાંગી પડેલી

ધમારતો

ગુર્જરરુદ્ધ=ગુજરાત

નીડર=ખીએ નહિ એવો;

હિંમતવાન

વચની=બોલેલું પાળનાર

ચાલુક્ય=સોલંકી

ભાટ=એક જાતના વાહન

ણુ; ખરા ખોટા વખાણ

કરનાર

પટાવતો=રાજના મુખ્ય

સરદારો

કતલ=કાપાકાપી

પડાવ=મુકામ

મરણીઆ થઇ=યાહોમ

કરી; ઝંપાવી	સચકતા વા.પરીને	યાહોમ કરીને=મરણીઆ
ગર્ભવંતી=એ જીવવાળી;	નિવૃત્ત=નીક વગર	થઇને
હહાડાવાળી	રણભૂમિ=લડાઇનીજગો;	ઝૂઝીને=જીરુસાથી લડીને
સમય વિચારીને=સમય	રણક્ષેત્ર	

સવાલ—અશોક પછી કેટલે વરસે મૌર્યવંશના રાજાઓની સત્તા ઊડી? ત્યાર પછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલાં વરસ રહ્યો? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના હાથમાં આવ્યું? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો? વલ્લભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું અને તે કયાં હતું? વલ્લભી વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો? વલ્લભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો? વલ્લભી રાજાઓ જાતના કોણુ હતા? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું? વલ્લભી વંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું? તેની રાજધાની કયા નગરમાં હતી? ૬૯૬માં શો બનાવ બન્યો? એ બનાવ બનવાનું કારણ શું? જીવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઇનું વર્ણન કરો. રૂપમુંદરી કોણુ? તેને જંગલમાં કોણુ તેડી ગયું અને શા માટે?

પાઠ દર.	શ્રેષ્ઠ=સૌથી સારો	સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે
વનરાજ=જયશિખરનો	પુખ્ત ઉંમર=સમજાણી	ત્રાસ=ડર; ધાક; કંટાળો
છોકરો	ઉંમર; અઢાર વરસની	જુનાગઢ=ગીરનાર પર્વ-
દેખરેખ=તપાસ	ઉંમર	તની પાસે શહેર છે.
મૂળરાજ=રાજનો છોકરો	કદાવર=ઉંચો ને ભરાઉ	હાલ એમાં મુસ-
એ મૂળ નક્ષત્રમાં જ-	શામળો=કાળો	લમાન રાજનું
ન્યો હતો	શ્રીસ્થળ=સિદ્ધપુર. એ	

રાજ્ય છે.	બાલ=ધોળકા તથા	હજાર મહાદેવની મૂર્તિ
બાલસા=જમ	ધંધુકા તાલુકાનો તથા	હતી તેથી એવું નામ
સતી થવું=ધણીના	કાઠિઆવાડનો કેટલોક	પાડયું હતું.
મુઝદા સાથે જીવના	ભાગ	દંતકથા=મોઢાની ચાલતી
બળી મરવું તે	સહસ્રલિંગ તળાવ=એ	ખરી ખોટી વાત
આણુ=દુવાઈ; હુકમ	નામનું પાટણુમા	બાધ=હરકત
શૌવ=શિવનો	તળાવ હતું એનાપર	વૃત્તિ=ભાવ; પ્રગ્થા

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડ્યું ? વનરાજે પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું ? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું ? એવું નામ પાડવાનું કારણ શું ? ચાવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેણે કેટલા છોકરા હતા ? ચાવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો ? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું ? એણે રાજ્ય શી રીતે મેળવ્યું ? મૂળ-રાજા નામ શા પરથી પડ્યું ? એની મા, બાપ તથા દાદાનું નામ કહો. સોલંકી વંશ કયાંથી કયાં સુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો ? સોલંકી વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો ? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ શું ? મીનજીદેવીએ શું બંધાવ્યું અને કયાં તથા ક્યારે ? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બર્બર કોણ ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો ?

જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઈ થવાનું કારણ શું ? એ લડાઈ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું ? રાણકદેવીની ઓળખાણ આપો. યશોવર્મા કયાંનો રાજા તથા કયા વંશનો ? માળવાના રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી લડાઈ ચાલી અને તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? સિદ્ધરાજે કયા કયા રાજાને હરાવ્યા અને કયા કયા મુલક ખાલસા કર્યા ? સિદ્ધરાજ નિદેય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો ?

કરમાળ ક્યાં છે તથા શું છે? એ કાણે બંધાવ્યું તથા કાણે પુરું કરાવ્યું? શ્રીસ્થળનું બીજું નામ શું અને એવું નામ પાડવાનું કારણ શું? સિદ્ધરાજે ક્યાં ક્યાં બાંધકામે કરાવ્યાં? સિદ્ધરાજ લાણીલો હતો કે નહિ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને ક્યા સનમાં મરી ગયો? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે અણુહીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જોવો રાજ થયો નથી? એનો જન્મ ક્યા સનમાં અને ક્યાં થયો હતો?

સાર—જર, જોર ને જમીન એ ત્રણે કશુઆનાં મૂળ છે. મતલબ કે એ ત્રણને માટેજ લડાઈઓ થાય છે.

પાઠ ૬૩.

ઉમરાવ=અમીર

યોદ્ધા=સડવૈયા

અલાઉદ્દીન=ખીલજી

વંશનો બીજો બાદશાહ

પાટનગર=રાજનગર;

રાજધાની

બેગમ=બાદશાહ સ્ત્રી

બાગલાણુ=નાશકની

પાસે ડુંગર છે.

દીપી=શીબી; ખીલી

અધટિત=અયોગ્ય

આકૃત=દુઃખ

કપાઝપી=મારામારી

કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક

દુરાચરણી=અરાબ

ચાલનો

સવાલ—વાઘેલા વંશનો છેલ્લો રાજા કાણુ? કરણુધેલા પાસેથી કાણુ રાજ લીધું ને ક્યા સનમાં? કરણુની કઈ રાણી ખુબસુરત હતી? કૌલાદેવી કોની બેગમ થઈ? કૌલાદેવીની છોકરીનું નામ શું? તે કોની સાથે પરણી? કરણુનું મોત શી રીતે થયું?

પાઠ ૬૪

બંડ=દુશ્મન; બળવો

સડવૈયા=યોદ્ધા

પ્રજાતાપ=પરવાનો

અંતઃકરણુ=મન; દીલ

ધૌર કર્મ=ધાતકી કામ

વાટપાડુ=રસ્તો રોકી

લૂટનાર

કાસળ=મૂળ

સરહદ=સીમા; છેડો;

હેવટની હદ

વસુલાત=મહેસુલ

બેશ=સારી; ઉમદા	યમાન	ઝોરસ=મેળો
પ્રવાહ=વહેણ	વણુકરો=વણુનાર	ધોર=પાપી
સુશોભિત=સારી શોભા	ઉમદા=સરસ	

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુખો સ્વતંત્ર થઈ ગયો? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું? મુજદરશાહના પુત્રનું નામ શું? વસુલાત ઉધરાવવાની રીત કોણે બાંધી? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી કે નહિ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું? તેને હાલ શું કહે છે? હાથમતી શું છે? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો? શહેરની દોલત તથા આબાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કર્યો? અહમદશાહનો અમલ ક્યાંથી ક્યાં સુધી હતો? અહમદશાહની કબર ક્યાં છે?

પાઠ ૬૫	વાર વખણાય છે.	શાળાઓ
મોજીલો=આનંદી	જગત બુશિર=જગત	બેટ=એ દારકાની પાસે
જામ=મુસલમાન રાજા	પોઈટ, એ દારકા	છે
ના વંશનું નામ છે.	પાસે છે	શ્રીમંત=પૈસાદાર
બેગડો=બે ગઢ જીતનાર	ચાંચીઆ=દરીઆમાં લૂટ	ફરદોશ=આંખાવાડી
શ્રીતુર=હુલ્લડ; બંડ	કરનાર	અમરાઇ=આંખાવાડી
દાબ=કરબ	ખાલસા=જમ	ઠાઠ=ભપકો; દબદબો
શિરોહી=ગુજરાતની	પ્રતાપ=કીર્તિ	વાજંત્ર=વાજાં
ઉત્તરમાં છે. ત્યાંની તર-	મુસાફરખાનાં=ધર્મ	ઉસ્તાદ=ગુરુ

સવાલ—મહમદશાહ ખીજે કોની સાથે પરણ્યો હતો? બેગડો નામ શાથી પડ્યું? કયા કયા બે ગઢ જીત્યા? કેટલા વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો? ગીરનારની પડોશમાં કયું શહેર વસાવ્યું? કયા કયા રાજાઓને હરાવ્યા? ૧૪૮૨માં શું બનાવ બન્યો? દરીઆની

લડાઈમાં કોને કોને હરાવ્યા? મહમદવાદ કોણે વસાવ્યું? લમ-
રીઓ કુવો ક્યાં છે? અહમદશાહને ક્યાં દાટયો છે? મહમદે લોકોના
પયોગી શું કામો કર્યા? મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદ્દરાજ નવો
કયો પાદશાહ થયો?

પાઠ ૬૬.

સર=તાબે
લગામ=સત્તા
હસ્તક=તાબામાં
વશ=તાબે
બચાવી=પચાવી
કર=વેરો
દર=ભાવ
અક્ષયા=બેટ કર્યા

ટકી શકાય=ટકર લઈ
શકાય
ખંભાત=મહી નદીના
મુખ આગળ શહેર
છે. હાલ એમાં મુસલ-
માની રાજ છે.
ફતેહ=જીત
વડોદરા=વિશ્વામિત્રી
નદીના કાંઠા પર ગાયક-

વાડ સરકારની રાજ-
ધાનીનું શહેર છે.
હવાત્રે=તાબે
મગર=અહંકારી
આપધાત=પોતાને હાથે
પોતાનો જીવ કાઢવો તે
અંત=છેડો

સવાલ—મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઈ
ગયો? તેણે શું કર્યું? બહાદુરશાહ કયા બે જગરા શત્રુને જીતી
શક્યો નહિ? ઇતિમાદખાન કોણ અને તેણે શું કર્યું? ગુજરાતનો
છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું?

પાઠ ૬૭

આયુ=ગુજરાતની ઉત્ત-
રમાં પર્વત છે.
થટા=ભરાવ
અમકારા=અમકારા
કુંપકું=તાડછાનું નાનું

ધર
વાદળાં=આમલાં
નાળયુ=નળી
ધુમસ=ધુમાડા જેવી
વરાળ. એને ઓસ કે
દવ પણ કહે છે.

ગંજ=ધાસનો ઢગલો
ભિજ=ભિનાઈ; ભિનું
થઈ
અધાઈ ભય છે=હરી
ભય છે
કરા=આઠાશમાંથી પાણી

ના બંધાએલા કાંકરા	ઝાકળ=ઠડીના નેરથી	પાણી થવું તે; ઝાસ;
પડે છે તે	હવામાંની વરાળનું	દાર

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો. આપુ ક્યાં છે? સવારે ધુમાડા જેવું શું દેખાય છે? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું? પાણીની વરાળ શી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઈ શકે છે? પાણીવાળી જગા ગણાવો. વાદળાં શેનાં બને છે?

પાઠ ૬૮.	વાનું લુગડું	રડીમર
ભેગા થએલા=મળી ગ- એલા	સપાટી=હરકોષ પદા- થંનો ઉપલો ભાગ	ફેરો=આંટા; ચક્કર
સહ=વહાણના કુવા સાથે	આગબોટ=વરાળથી	આરપાર=એક છેડાથી
બાંધેલું પવન બરા-	ચાલતું મોટું વહાણ;	ખીજા છેડા સુધી

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેર કેટલા વખતમાં પુરો થાય છે? પૃથ્વી જે ધરીપર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની હોવી જોઈએ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે? આપણી આંખે સુરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું? ઓકરાઓ ગોળાકાર માં ફરે છે ત્યારે ધરો ફરે છે કે ઓકરાઓ ફરે છે?

પાઠ ૬૯.	સ્થિતિ=ઢાલત	વાર્ષિક=વરસની
અંતરે=છેટે	ગતિ=બળ	
બોક્કસ=ચુમ્બર	જોત=સળગેલો કાકડો	

સવાલ—હઠાડો ને રાત કોના ફરવાથી થાય છે ? પૃથ્વી
કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે ? હઠાડો ને રાત સરખા
થવાનું કારણ શું ? વરસમાં કેટલા દિવસ હઠાડો ને રાત સરખા
હોય છે અને તે દિવસ તે કયા ?

પાઠ ૬૦

અગાશી=ધાત્રુ
કરાંઠી=કપાસ, તુવેર
વગેરેના સુકા છોડ
ખુપરાં=સુકાં ફૂંઠાં
કાઠા=નીક
કાંસ=પાણી જવાનો
માર્ગ; નીક
ટેટી=ખડખુચ
ખરીફ=ચોમાસામાં
વવાતાં ધાન્ય
વાવણી=રોપણી
કરખી દે છે=રોપડી
ફેરવે છે.
નાંદી=ઉખેડી
હેલી=ચાતુ વરસાદ
જળે છે=થાય છે
માફકસર=જોષ્ઠતા
લીડ=ખેતરને નુકસાન
કરનારે તપખિરીઆ

રંગનું જીવડું
ધમાલ=ભીડ; ધાંધલ
રવિપાક=શિઆળુ પાક
કડખ=જીવારના સુકા
સાંઠા
સરકારધારાના=મહે-
સુલના
ખરે=ભોંયપર પડે
ધરે=ચોળે
તંબોળ=પાન
ધરે=પહેરે; ઓઢે
શાલ=ઉનનું કિંમતી
લુગડું
ફાટે=ચીરા પડે
ધટે=ઓછા થાય
બલીમાત=સારી રીતે
જળ ઉંડા જાય=પાણી
સુકાઈને ઓછું થાય
પામે=મળે; આવે

ગુણવાન=હાયદાવાળા;
ગુણકારી
હોજ=પાણીની ટાંકી
લાગ=લાગે
ચંદન=સુખડ, કેસર
વગેરેને ધસીને લચકા
જેવું બનાવે છે તે
ગીત=મધુર
વણતોલ=ધણોજ
ખાસ=મજનું
ડૂબાડૂબ=ડૂબી ગએલી
ઉચારે=ખોલે
મલાર=રાગનું નામ છે
ખેતીકાર=ખેડુત
ચંપેલી } એક જાત-
જુઈ } નાં સફેદ
જાય } ફૂલ
ચંપા=પીળા રંગનું
સુગંધીદાર ફૂલ
બલાં=સારાં
કુલાય=મોટા થાય;

ખીલે
માટ=માટે

ચાખડીઓ=પાવડીઓ | ખાટ=ખાટલા
હિંચોળા=હીંચકા

સવાલ—ઉનાળામાં ખેડુનો શું શું કામ કરે છે? ઉનાળામાં ગામડાના લોકો શહેરમાં શું લાવે છે? ચોમાસામાં ખેડુનો શું કામ કરે છે? ખેડુને મહેનતનું ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતું નથી? શિયાળામાં શું કામ કરે છે? શિયાળામાં શું શું વેચવા આવે છે?

કવિતાની સમજૂતી.

શિયાળામાં ઠંડો પવન વાય છે. પાંદડાં ખરી પડે છે અને ધડ પાકે છે, ગોળ થાય છે, કપાસ અને કઠોળ પાકે છે લોકો શરીરે તેલ ચોળે છે, અને પાન ખાય છે, (૧) શરીરે ડગલા પહેરે છે, શાલ ઓઢે, ગરીબ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે. શિયાળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે (સારા ખેતરાક ખાવાથી) જોર આવે છે. (૨) ઉનાળામાં પાણી ઉડા જતાં રહે છે (ઓછા થાય છે.) નદી અને સરોવરનાં પાણી પણ ઓછાં થાય છે, સઘળી વનસ્પતિને નવાં પાંદડાં આવે છે, અને સારા ગુણવાળાં કેસુડાનાં ફૂલ પણ થાય છે. (૩) ઉનાળામાં પાણીના કુંડ, ડુવારા ને બાગ સારા લાગે છે. ચંદન અને વીંજણા વફાલા લાગે છે, કારણ કે તેથી ઠંડક મળે છે, કાચલ મધુર શબ્દ બોલે છે. અને તાપ ધણેજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઝડપુ ધણી મળની લાગે છે, હુનિયા પાણીમાં ડુબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઈ રહે છે. લોકો મહાર રાગ ગાય છે ને ખેડુનો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જીંઘ, જાય અને ગુલાબનાં ફૂલ

સારાં ખાલે છે. એમાંસામાં સુખને માટે છત્રી, પાવડી, હાંચિકા ને ખાટલા હાય છે. (૬)

પાઠ ૭૧.

સલામતી=હચિયાર ન-
માવી સલામ આપવી તે
અધિકાર=ઓદ્દા; સત્તા
ઉપરી=અમલદાર; અ-
ધિકારી.
કમિશનર=પ્રાંતનો મુ-
ખ્ય અધિકારી.
ગવર્નર=ઇલાકાનો મુખ્ય
અધિકારી.
માહીતી=સમજ
રેલ=પૂર
સિંધુ=સિંધ પ્રાંતમાં
મોટામાં મોટી નદી
છે તે
બેજવાળી=શરદીવાળી

નાશક અને ત્રાંચક=
નાશક જિલ્લામાં ગોદા-
વરીના મુળ આગળ એ
શહેર છે.
જળધોધ=પાણીનું જો-
સખંધ ઉપરથી પડ-
વું તે
રોગિષ્ઠ=રોગવાળી
વિભાગ=ભાગના ભાગ
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજ્યનો
મુલક
મહાવ્યજેશ્વર=મુખ્યાધ
ઇલાકામાં હવા ખા-
વાનું ઠેકાણું છે.
પુના=પુના જિલ્લામાં
મુળામુઠા નદીપર શ-

હેર છે. (એમાંએશ્વવાની
રાજધાની હતી પુના-
ના પાન વખણાય
છે.)

મંડપ=સભા
કાયદા=કાનુન; ધારા
મંત્રી=પ્રધાન; વજીર
મોટી અદાલત=હાઇ-
કોર્ટ.

ન્યાયાધીશો=ઇ-સાફ
કરનાર અમલદારો;
જડજો.

ડિરેક્ટર=ઇલાકાનો કેળ-
વણી ખાતાનો વડો
અધિકારી
જેશ્વક=નકી

સવાલ—મુખ્ય ઇલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે કયા
કયા? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે? એ ચાર ભાગ સિવાય
ખાંજે કયો જુદો વિભાગ છે? તેના ઉપરીને શું કહે છે? ગુજરાત કયા
વિભાગમાં આવેલ? મુખ્ય ઇલાકામાં કયાં કયાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે?
સાથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે? ઇલાકાનો ઉપરી કોણ? તેની નીમણૂક

કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ મુંબી એ ઓહાપર રહે છે? ગવર્નર સાહેબ શિયાળામાં, ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં ક્યાં રહે છે? મુંબઈ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલાં મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું? કયું મંડળ મુંબઈ સરકારના નામથી ઓળખાય છે? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે? ડિરેક્ટર એટલે શું? ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં ખાતાં હોય છે અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે? મુંબઈ ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા?

પાઠ ૬૨

હાથ આવ્યો=તાબામાં આવ્યો

ઉતાડ=મુસાફર

દાંટા=શાખા

મીસો=કાપડ વણવાનાં કારખાનાં

કારખાનાં=કામ કરવાની મોટી જગો

ગીરદી=મીઠ

લક્ષમિપ્રતિ=લક્ષ્મી ૩.

પીઆના બણી

મિનારા=પુરજ; ટાવર

વૈભવ=સુખનાં સાધન

યાનક=સ્થાન; ઠેકાણું

ત્રિકોણાકાર=ત્રણ ખુણા

નો ઘાટ

ખાડે=વહાણુ આગમોટ

લંગરવાની જગા;

ખંદર

કરોડપતિ=કરોડ રૂપી-

આના બણી

હાણુ=જકાત

વણાટ=વણવાતું કામ

તાર=તાંતણા

ત્રણુ તાર=સુતરાઉ; રેશ

મી ને કસળી વણાટ

ખોડાં=લંગડાં; અશક્ત

પાંજરાપોળ=અશક્ત

દોરોને રાખવાની જગા

સહિત=સાથે

દેવસ્થાન=દહેરૂં

છાવણી=લરકરને રહે-

વાની જગા

ગોડ લરકર=સાલજરો-

તું લરકર

રોળે=કપર

કોલેજ=પાઠશાળા; ઉચ્ચ

મીન આપવાની મોટી

નિશાળ

વિસ્તાર=અંબાઇ પહો-

બાઈ ગણનાં જમીનનું ક્ષેત્રફળ

જે માપ આવે તે;

સવાલ—મુંબઇ બેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછીથી શું સુધારા થયા? મુંબઇનું વર્ણન કરો. મુંબઇ નામ પડવાનું કારણ તથા એનો અર્થ કહો. મુંબઇનો આકાર કેવો છે? એવો વિસ્તાર કેટલો છે? કેટલા માણસની હાલ વસ્તી છે? મુંબાઇ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રોજગારની બાબતમાં કયું શહેર ચઢિઆતું છે? મુંબાઇ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું? મુંબાઇ ઇલાકાનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી થઇ હતી? ચઢતી ક્યારથી થઇ? અમદાવાદ અસલથી શાને માટે પ્રાપ્ત છે? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે? અમદાવાદ શહેરમાં નેવા લાયક જગાઓ કય કય છે? અમદાવાદ કય નદીને કાંઠે છે? અમદાવાદનું શું વખણાય છે?

પાઠ ૭૩.

જંબુસર=મરચ નિહા-
માં મરચો છેરેલવે=લોહાની સડકનો
રસ્તોહાલર=નદી છે (રિવાકાં-
કાના કુંગરમાંથી ની-
કળી ખંભાતના અ-

ખાતને મળે છે)

ઝેમેઝેમ=ઝેમેઝેખા

પોલી=માલ લાદેલો બળદ

વણુગર=પોલીનું ટોળું

પેંક=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી

રાખ્ય છે (અહીંની

પાણડી વખણાય છે)

પંજે=સપાટો

પોરબંદર=સુદામાપુરી

(એ કાઠિયાવાડમાં
છે)વીરમગામ=અમદાવાદ
નિહામાં શહેર છે.(અહીંના મુનસર
તળાવ નેવા લાયક
છે.)

ડીસા=એ પાલણુપુર	રસ્તો	નગરપારકર=સિંધની.
એજંસિમાં શહેર છે	કાફલો=જથ્થો; ટોળું	દક્ષિણમાં ચરપારકર
વેપારી માર્ગ=માલ લઇ	ચરાદ=પાલણુપુર એજં-	જિલ્લાનો તાલુકો છે.
જવા લાવવાનો	સિમાં છે.	

સવાલ—જંબુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાયને વચ્ચે ક્યાં ક્યાં રોકેશનો આવે? સુરતથી પૂર્વ તરફ કંઈ રેલવે જાય છે અને તે ક્યાં સુધી જાય છે? સુરતથી મુંબઈ જવું હોય તો કંઈ રેલવેમાં બેસવું પડે? રસ્તે ક્યાં ક્યાં રોકેશનો આવે? સુરતથી નાશિક કેટલે રસ્તે જઈ શકાય? આગગાડીમાં જવાનું સારું કે પગ રસ્તે જવાનું સારું? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી? મુંબઈથી દ્વારકા શી રીતે જવાય? દ્વારકાથી પોરબંદર કોણી રીતે જઈ શકાય? પોરબંદરનું બીજું નામ શું? પોરબંદરથી જંબુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે? આગગાડી અને આગમોટ નહેતાં હારે મુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો?

પાઠ ૬૪.

જૂજ=થોડી	મોટા રાજાને રૂપીઆ	આખાદ=ચઢિઆતું
સદી=સૈકા	આપવા તે	બેનમુન=જેનો જોડો
તુવાર=રજપુતની એક	સ્વતંત્રપણું=આપ	નહિ હાંચ તેવી; ઉત્તમ
જાત	અખલારી	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
ચોહાણ=રજપુતોની	રંગાટી=રંગવાનું કામ	ધેરાધો=ફરતો ધેર
એક જાત	સરહદ=સીમાડો; છેવ-	બુરજો=મિનારા
ખંડણી=નાના રાજાએ	ટની હદ	ટકી રહી છે=કાયમ છે
	ધાક=કરપ; દાખ	

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે? હાલમાં ત્યાં ક્યાં લોકોની વસ્તી છે? ચાંપાનેર કાણે ક્યાં સૈકામાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું? ૧૧ માં સૈકામાં કોનું રાજ હતું? ઇ. સ. ૧૪૧૮-૧૪૫૦ ૧૪૮૪ માં શું બનાવ બન્યા? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યાં સનમાં જીત્યું? ૧૮૦૩માં શું બનાવ બન્યો? ચાંપાનેર અંગ્રેજોના હાથમાં આવ્યા પછી આવ્યાદ કેમ થઈ શક્યું નહિ? ચાંપાનેરમાં જેવા લાયક શું છે? ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું દહેરું છે? પાવાગઢને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું?

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” અહીં આના.

ત્રીજા ભાગના અર્થ.

પાઠ ઉપ	રિચતિ=હાલત	ખંખેરીએ=રાખ દૂર કરીએ
ગરમી=ગરમ વસ્તુને	છલાછલ=છેક માથા	સંકોરીએ=ખરાબર
અડકવાથી જે લાગણી	સુધી	ગોઠવીએ
પેદા થાય છે તે	ઉપસીને=પુલીને	પ્રસરી=ફેલાઈ
અપકો=દામ	ધન=નકર	પાટોપાટ=એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી
ઝંઝેલા=ફેલા	પ્રવાહી=રેલો ચાલે	ફૂલે=કદ વધે
વળન=તોલ	એવું	

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો ગરમી કેટલી જાતની છે? ગરમીથી પ્રદાર્થનું વળન કેમ વધતું નથી? પ્રદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે? અને તે ફેરફારનું કારણ પ્રયોગથી બતાવો. ધન અને પ્રવાહી પ્રદાર્થને ગરમી

આપનાથી લેખની સ્થિતિમાં શું ફેરફાર થાય છે? ગરમી જેમાં જલદી પસરી જાય છે?

પાઠ ૭૬.

સાક્ષિયામ=કદ નાનું થાય

વાટ=પેંડાપરનો ગોળ

લોઢાનો પાટો

સજ્જડ=મજામુત

ઢાંકણુ=ઢાંકણ

સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ;

ખરૂં રૂપ

શંકા=વહેમ; શું ચવણ

ભરેલો વિચાર

ડોળી=ઝોળી

કસો=કેસો

શાલદુપટ્ટા=શાલ વજેરે

હુંફાણું=સહેજ ગરમ

મુકાબલો=સરખામણી;

બરોબરી

સવાલ—હંડી એ શું છે તે સમજવો. હંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુ-રૂપી પદાર્થોને હંડીની શી અસર થાય છે? ચર્વન ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને હંડી લાગવાનું કારણ શું? હુંફાળા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત હંડું શા માટે કઢીએ છીએ? તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો.

પાઠ ૭૭.

કેમગ્યો=મેંમાં પાણી

ભરી હલાવીને કાઢી

નાખવું તે

હુંટડો=મેંમાં માય તેટલું

પાણી

ખટમકું=સહેજ ખાટું

ફૂર=પુરાશ પડવું

થૂ થૂ=થુંક થુંક

બનાવટી=બનાવેલા

ગોરમટી=ગોરાકું માટી

બંધક=બાંધો કરનાર

મજામુતી=તાકાત; જોર

કાકડો=ગળામાં બહારની

બાજીએ દેખાતો ગઢો

(એ ગઢો નાના છોકરો-)

રામાં દેખાતો નથી

મોટા માણસમાં દેખા-

ય છે.)

અવાળું=દાંતના પીડિયાં

ફુલવેલી=પકવેલી

ચાંદી=ફેલાં;

દાહ=અગત

ગચરકાં=ખાટા ઓડકાં

ઉલટી=વામીટ; ઓ-

કારી	મહીસાગર=મહી નદી	ચકતુ=એઢેલા જાળાકાર
કાકીલું=થોડું હુંકાળું	ખદખદે=ખદખદ થાય	

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય? આપણા દેશમાં ફટકડી ક્યાં થતી હતી? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો. ફટકડીને શી રીતે કુલાવતા હશે? ફટકડી કુલાવતી વખતે ખદખદે છે તેનું કારણ શું?

પાઠ ૭૮.	ધસરકા=ધસારાથી પડે-	જંગાલ=તાંબાનો કાટ
સીસું=મેલા લુરા રંગની	લા કાપા	કટાણું=કટાયલું
ધાતુ	એ બોલ=થોડું	રદ=નકામું

સવાલ—હરિશંકરે સીસા વિષે શી ખીના કહી? મંછારામે કલાઘ વિષે શું શું કહ્યું? પિત્તળ શું શું મેળવીને બનાવે છે? કાંસુ શું શું મેળવી બનાવે છે?

પાઠ ૭૯.	સંગીન=મજબુત; નક્કર	એકાએકા=એકમેક
મોલ=છાપરાની વચ-	ટાકિ=ટકે એવું.	ચીવડ=ચીકણું; ચિકાશ-
માંનો આડો થાંભલો	કાટ=લાટડું	વાળું
ઘોડીઆટ=ઘોડીઆં	રસવાન=રસવાળું	કોલ=કોલું
સરપણુ=બળતણુ	વૃદ્ધિ=વધારા	ધાણી=તેલ દીવેલ વગેરે
કુંપળ=ટીસી	શીસું=ચિકાશ વગરનું;	પીલવાનો સચો
ચર=પડ	ઝટ ફાટી બન્ય એવું	ચઢિઆતો=ચઢતો
ગણતરી=હિસાબ	રેસાદાર=રેસાવાળું	હાથીદાંત=દંતુશળ
દબાણુ=દબાણુ	પરતાળ=નીક; મોરી	ધાટખંધ=ધાટદાર
ગર આગળનું=વચલા	ધટ=મજબુત	ઓપાને=ધસીને
ભાગનું	ખિચોખિચ=પાસે પાસે	મૂક=હાથો
		મહોરાં=રમકડાં

સવાલ—લાકડું કયાં ક્યાં જોવામાં આવે છે ? આપણને જાણવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે ? લાકડામાં અંદરને પાસે ગોળ કુંડાળા શાના દેખાય છે ? ગોળ કુંડાળા ઉપરથી શી પરીક્ષા થાય છે ? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઓછો સંગીન છે અને તેમ થવાનું કારણ શું ? નાળિયેરી ને તાડ શી રીતે વધે ? એનું લાકડું કયા કયા કામમાં આવે છે ને કયા કામમાં આવતું નથી ? દેવદારનું લાકડું શા માટે ઘર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી ? સાગ, સીસમ, બાવળ, આમલી અને રાયણનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે ને શા કારણથી ? લાકડાની કઈ કઈ ચીજો બને છે ? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંતપર થઈ શકે તેવું લાકડાપર થઈ શકે કે નહિ ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે ? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી ? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય ? વનસ્પતિના સંદ્રિય પદાર્થનાં નામ દો.

પાઠ ૮૦.

કાર્ય=કામ

સુમધી=પુરુષો

સોડે છે=પીમળે છે.

પાંખડી=પાંદડી

જસવંતી=એક જાતનાં

ફૂલ

કળી=ખીલ્યા વગરનું

ફૂલ

દાંડણ=કવર

વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણ

વજ્રપત્ર=ફૂલના ઢાંકણના

નાનાં પાંદડાં

નાળુક=કોમળ

સૂંટી=તોડી

સળંગ=આખો

ફૂલમણી=ગોટો

ગોટો=પાંખડીઓ જોડા-

ઇને ગોટા જેવું બને

છે તે

સરણાઇ=પીપી

મુખ્ય=જરૂરનો

અગથીઓ=સેકટો

પુકેસર=નરતંતુ

શ્રીકેસર=શ્રીતંતુ

પરાગકોશ=પરાગનો

જયે.

રજ=પરાગદ્રેશ ॥ ઝીણા
કણની જગા; ગર્ભાશય
સૂક્ષ્મખીજ=ઝીણા ખી

પરાગકણ=પરાગની રજ ખીજાશય=ખી બધાવા-

સવાલ—અતર શેનું બનાવે છે? વજ શું કામ કરે છે? વજના નાના ભાગને શું કહે છે? ફૂલમણી એટલે શું તે મચળવો. મોગરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાઈ જેવો શા કારણથી ઢેખાય છે? કયા ફૂલની પાંખડી એ છુટી હોય છે? પાંખડી શું કામ કરે છે? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયા હોય છે? ઘણા નરતંત્ર કયા કયા ફૂલમાં હોય છે?

પાઠ ૮૧.

પ્રવેશથી=દાખલ થવાથી;

પેસવાથી

પોષવામાં=પોષણ કર-
વામાં

એકત્ર=એકઠા

માવજત=સંભાળ

ચોજના=ગોઠવણ

ગર=માવે

વર્ગ=ગત

પોષણ=ચણાની શીંગા

જળવાય=સચવાય

પતી રહે=પુરૂં થાય

ફેલવા=છોલવા

પાઠ ૮૨.

પડ=થર

ફાડ=દાળ

ખીજા કુર=ફણગો

ફણગો=સણગો

પોષણ=ગુજરાન

દ્વિદળ=બે ફાડવાળાં

સત્વ=કસબ

માફક આવે=અનુકૂળ
થાય

ગમફળ=ગમરૂખ

રામફળ=સીતાફળ જેવાં

લાલાશ પડતાં રંગનાં
ફળરૂદ્રાક્ષ=જેની માળા અને
છે તે મણકો. એક

ગતના ઝાડનું ખી

સવાલ—ખીને જીગવા માટે શું શું જોઈએ? કયા ખી એક-
લ્લ ને કયા ખી દ્વિદળ છે? દ્વિદળ ખીમાં ખીજા કુર કયા હોય? ખીજા કુર શું ખાઈને મોટું થાય? જેનું મૂળ ચવાનું હોય છે તે ભાગ કયારે જીગે છે? જીગીને કયા આવે છે? કયા ખી વહેલાં

વાવવાં જોઈએ? ક્યાં બી મોડાં વાવીએ તો શીકર નહિ અને તેમ થવાનું કારણ શું?

પાઠ ૮૩.

સૃષ્ટિ=દુનિયા

શોભા=દેખાવ

આત્મા=જીવ; મન

પ્રસન્ન=ખુશ

અંશ=ભાગ

ડીકું=ડીંચું; ડીચકું

પ્રાણુન્દ્રાક વાયુ=જીવનુ

રક્ષણ કરનાર વાયુ;

ઑકિસજન વાયુ

પુષ્ટિ=બળ; જોર

જઠર=પાચન કરવાની

કોથળી

નસો=રગો

ધન=ગીચ

ઘટા=ભરાવ

સવાલ—તાપથી અકળાએલો માણસ ક્યારે બધું દુઃખ ભૂલી જાય છે? પાંદડાંનો ઉપયોગ સમજાવો. ઝાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ છે? પાંદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે તે કયે વાટે શ્વાસ કાઢે છે? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે? પાંદડાંને રસોડું જઠર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય? પાંદડાંની રચના કેવી હોય છે? જે ઝાડનાં પાંદડાંની નસો ડીંટામાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે ઝાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ? પાંદડાં સિલાશ પડતા કેમ દેખાય છે?

પાઠ ૮૪.

નમસ્કાર=એ હાથ જો-

ડી માથું નમાવવું તે

નર્તી=એકલા

વિચિત્ર=દેખાવમાં ખેડાળ

વાવેતર=રોપણી

પાણી પોતી=ભેજવાળા;

શરદીયાળી

સોડમ=વાસ

તેજદાર=તેજવાળો;

ચળકતો

ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ

તાવડો=પેણો

વળી ન જાય=વળ દે-

વાય નહિ

મસળે=ચોળે

ફાયદાકારક=ચુલુકારી

જગૃત=હેશિયાર

અરબસ્તાન=એશિયા

ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે

છડીને=છોડા કાઢી

નાખીને

અરબો=કપાસમાંથી

કપાસીઆ છુટા પા-

ડવાનો સાંચો
નુકસાનકારક=નુકસાન
કરનાર

કૌવત=ખળ; જોર
અનિયમિતપણે=વગર
નિયમે

હૃદયહાર=મરે; વધારે
કાળજી=સીકર

સવાલ—ચા એ શું છે? ચા બણી ક્યાં પાકે છે? હિંદુ-સ્તાનમાં ચાનું વાવેતર ક્યાં થાય છે? ચાને કઈ જમીન અનુકૂળ નથી? પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે? હિંદુસ્તાનમાં કાશી પહેલવહેલી ક્યાંથી આવી? હાલ હિંદુસ્તાનના કયા ભાગમાં થાય છે? કાશીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં આવે છે? ચા અને કાશી ફાયદાકારક છે કે નહિ? (જવાબ ચા ફાયદાકારક નથી કારણ કે ચા ભૂખને મારી નાખે છે જે જે માણસો હંમેશાં ચા પીએ છે તેઓથી ખોરાક વિશેષ લાભ શકેતો નથી માટે તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.

પાઠ ૮૫.
અમીરી=મોટો દરજ્જો.
ચિહ્ન=નિશાની
નિર્ધન=પૈસા વગરનો;
ગરીબ
ઉમદા=કિંમતી
ગરમ હવા=ગરમી

અમેરિકા=એ એક ખં-
ડ છે.
મીસર=વિલાયતથી હિં
દુસ્તાન જતાં રસ્તામાં
એ દેશ આવે છે
કપાસ=કનો છોડ
પાંખડી=ડાળી

કપાસીઆ=કપાસનાં ખી
નક્ષય=ઉપચલ
જાંડવાં=ખીલ્યા વગરના
કાસાં
કાસાં=કપાસનાં ફળ
વીણુરો=લણુરો
અંકાશ=નકી થાય

સવાલ—લુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે? કપાસ કેવા દેશમાં થાય છે, ને કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ ચવાતું કારણ શું? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે? કપાસના ફૂલનો રંગ કેવો કેવો હોય છે? કપાસનો પાક કેવી જમી-

નમાં સારો થાય છે ? કપાસનું વાવેતર ક્યારે કરે છે ? કપાસને કેટલીવાર લણવો પડે છે ? કપાસ લણવાનો સૌથી સારો વખત કયો ?
 રેનો ભાવ શા ઉપરથી અંકાય છે ?

પાઠ ૮૬.

ઝાલર=ગળાની નીચે
 લટકતી ચામડી હોય
 છે તે
 નિભાવવાને=કાયમ રા-
 ખવાને

ગરમાવો=ગરમી; ઠંડું
 ભીંગડા=ખડા પડ
 સરકી=લપસી
 મછવો=નાની હોડી
 હલેસાં=ચાટવા
 સુકાન=વહાણને ફેરવ-

વાની ગતિ આપનાર
 યંત્ર
 કણકી=ઝીણા ચોખા
 બરડો=વાંસો
 કરોડ=વાંસાની વચમાંનું
 ઉભું હાડકું

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે મરી કેમ જાય છે ? માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાણીમાં વા છે કે નહિ તે દાખલો આપી સમજવો. માછલાનું લોબી કેવું હોય છે ? એને વધારે હવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલાંને દાંત હોય છે કે નહિ અને હોય છે તો તેની સાખીતી શી ? માછલી બધાં ઈંડાં મૂકે છે છતાં માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી ?

પાઠ ૮૭.

નાગ=ફેણવાળો મોટો
 સાપ
 કાંચળી=સાપની ભીંગ-
 ડાવાળી પાતળી
 ચામડી
 પાંસળી=પાસાપરની

હાડકી
 લોંચા=માંસના ગટ્ટો
 સંકોચી=નાના કરી
 વિસ્તારીને=મોટા કરીને
 ડાચું=જડણું
 નિચોવાઇ=દબાઈ
 ડંખ=ચટકા

ગળી જાય=ગળે ઉતારી દે
 કચરવાણુ=ચુરેચુરા
 ફેણુ=સાપના માથાપર-
 નો પહોળો ભાગ
 બ્લેકીયિંગ પાઉંડર=ધોવા
 ના કામમાં વપરાતો
 સફેદ ભુકો

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે? જેરી સાપ ને જેર વિનાના સાપમાં ફેર શું? સાપને કેટલા પગ હોય છે? કોને કોને પગ હોતા નથી? સાપનું લોહી કેવું હોય છે? સાપણુ ઇંડાં મૂકે છે કે વિઆય છે? સાપનું જેર ઉતારવાનો ઉપાય શો? કયા જેરી સાપોને ફેણુ હોતી નથી? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે? સાપને જેમ વળવું હોય તેમ શાથી વળી શકે છે? સાપનું જેર લોહીમાં શી રીતે ભળે છે? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ? ચીતલ અને કોઠનો રંગ કેવો હોય છે?

પાઠ ૮૮.	ની કળી	લપલપાવી=ખહાર
માંસાહારી=માંસ ખા- નાર	જીવ હિંસા=હલા	કાઠી
સેવાળ=લીલ	ગુમ થવાથી=દેખાતા	ગોળો=પીંડો
દીશી=કુંપાળ; ખાતરા-	બંધ થવાથી	ભય=અવતાર
	ગુંગળાટ=અકળામણ	

સવાલ—દેડકું ઇંડામાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે? તે શું શું ખાય છે? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંઠોનું શું થાય છે? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે? આગલે તથા પાછલે પગે કેટકેટલા આંગળાં હોય છે? અધું મળી કેટલાં આંગળાં હોય છે? આગલાં તથા પાછલા પગમાં ફેર શું? દેડકું શા વડે શ્વાસ લે છે? પાયુલા પગ શા આટે લાંબા બનાવ્યા હશે? એની જીભમાં ને આપણી જીભમાં શું ફેર છે? ઘાંત હોય છે કે નહિ? હોમ છે તો ક્યાં હોય છે? દેડકાં ક્યાં ક્યાં રહે છે? દેડકાં ચતાં સુધીમાં તેનાં કેટલાં રૂપ થાય છે.

પાઠ ૮૯.

પસારી=પહોળી કી

વર્ગ=ગત

કરવત=લાકડા વહેરવાનું

ઓળર

દાંતા=કાંગરાવાળી ધાર

ખિડાય=અંધ ચાય

રજપુતસ્તાન=ચુનરસ્તાન

ની ઉત્તરમાં પ્રાંત છે

સહ્યાદ્રિ=પશ્ચિમધાટ

ગોરાળુ=પિળાશ પડતી

લાંબગોળ=લાંબો ગોળ

ટપકીદાર=ટપકીવાળું

શીલુ=પરપોટો

પાલા=પાંદડાં

ગળી=એક ગતનું ઝાડ

એમાંથી ગળીનો રંગ

બનાવે છે.

કડોળ=દ્વિદળ ધાન્ય

ધાણુ વાળે છે=નાશ કરે

છે; ઉજ્જડ કરે છે.

ઉજ્જડ=વેરાન; ઝાડ

પાન વગરની

હીણભાગી=કમનસીબ

ખરપડી=એ નામનું

જીવડું.

બૂખમરે=બૂખે મરવાનો

વખત; કડાકા

અર્ગણિત=મણાય નહિ

એટલા; ધણુજ

ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ; સૌથી સારો

વળામણનો=વિદ્યમણનો;

હાથીઓ.

ઝૂડી ઝૂડીને=મારી

મારીને

પુરાં કરવાં=જીવ લેવો;

મારી નાંખવા

પાથરી=ટાંકી

ખાળી=અટકાવી

ખાઉધરાં=ભુખાળવાં

સવાલ—તીડ કયાં વર્ગમાં ગણાય છે. અને શાં માટે ?

તીડના આગલા ને પાછલા ભાગમાં શો ફેર છે ? તેની પાંખની ર-

ચના કેવી હોય છે ? તીડનું મોં કેવું હોય છે ? હિંદુસ્તાનમાં તીડ

કયાં પેદા થાય છે ? તીડ કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે છે ? તીડની માદા

ખાડા શાથી ખોદે છે ને કેટલા ઉંડા ખોદે ? તીડના ઇંડાંનો રંગ

કેવો હોય છે ? દરેક દરમાં કેટલાં ઇંડાં મૂકે છે ? ઇંડાનું રક્ષણ શી

રીતે કરે છે ? તીડ શું શું ખાય છે ? તેને શું ધણું લાગે છે ?

તીડ પડે ત્યાં શું થાય ? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો

ઉપાય શું ? તીડ ગિડતાં ચલા પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટ-

કાવી શકાય ?

પાઠ ૬૦.

જઠર=હોજરી; પાચન
 થવા માટે પેટની કા-
 બી બાજુએ ખોરડે
 બરવાની કાચળી.
 સૂક્ષ્મદર્શક=ઝીણી વસ્તુ
 મોટી દેખાડનાર
 જામ=અવયવ
 કદ=માપ
 ખાટ=આકાર
 પાસાદાર=પાસાવાળી
 ચોલી=પોકળ
 હયળ=ચેળ
 ઘુમાં=કંમરમાંથી વળી

ગએલાં
 હળકતાં=વાંકા હાળ પડતાં
 ચટકો=કંખ
 ચમચમે=ઝમઝમે
 હાળ=ચીકણું થુંક
 તંદુરસ્ત=આરોગ્ય
 અટકાવ=રોકાણ
 બિછાનું=પથારી
 મચ્છરદાની=મચ્છર
 અટકાવા માટે લુ-
 ગડાનું બનાવેલું તે
 કિવનીન=સિંકોનાના
 ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું
 સર્વ; તાવ કાઢવાની

દવા (એ સ્વાદમાં
 બહુજ કડવું હોય છે)
 બંધિઆર=વહેતું નહિ તે
 લીખો=મચ્છર, જૂ
 વગેરેનાં ઇંડાં
 ચોરસ કુટ=૧૪૪ ચો-
 રસ ઇંચ; એક કુટ
 લાંમુ અને એક કુટ
 પહોળું
 કેરોસીન=ગ્યાસતેલ; વાદ-
 ણીરંગનું પાતળું તેલ
 રૂંધાઇ=ગુંગળાઇ
 ડામર=ખનીજટાર
 લોખાન=એક જાતનો
 સુંદર

સવાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે ?
 મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોઇને તેના શરીરની રચના કહો.
 મચ્છરના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? એરી અને
 એર વિનાના મચ્છર જોળખવાની નિશાની શું ? એરી મચ્છર કરડે
 તેથી તાવ થી રીતે બાચુ પડે છે તે સમજવો. એરી મચ્છર
 તાવનું એર થી રીતે ફેલાવે છે ? તે અટકાવવાનો ઉપાય શો ? એરી
 તાવની ઉત્તમ દવા કયું છે ? મચ્છર કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે
 છે ? મચ્છરનાં ઇંડાં અટકાવવાનો ઉપાય કહો. મચ્છરનો નાશ
 કરવાનો ઉપાય બતાવો.

પાઠ ૯૧.

શ્રીમંત=પૈસાદાર
રસાલો=ખટલો; ઘોડા
લશ્કર વગેરે
બટ=ઘાલણ
દૈત્ય=રાક્ષસ
માવત=હાથીનો હાંક-

નાર
અત્યંત=ધણું
લપેટી=વિંટાળી
ડોલ=આંકડીવાળું
પાણી કાઢવાનું વાસણ
દડુડી=નાની ધાર
ટેરવું=આગલો ભાગ

પુષ્ટ=ભરાઉ; બડા
અંબાડી=હાથી ઉપર
બેસવાની બેઠક
ચગદી=કચડી
શાંત=ધીરજવાળું
સમજદાર=સમજણ
વાળું
કદાવર=કદમાં મોટું

સવાલ—શિયાળરાવ કોણે? મહેમદાવાદ ક્યાં છે અને શું છે? એ કોણે વસાવ્યું હતું? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને સંઠ શું શું કામમાં આવે છે? હાથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો. હાથીના ગુણ ગણાવો.

પાઠ ૯૨.

સંબંધ=વળગણ
બોથાં=જડિયા; મૂળના
રેસા; હુંઠા.
બેમાલમ=જણાય નહિ
એવી રીતે
તલપ=ફલંગ; ઝડપ

મળ=જોડાવર
કાળ=કુદકા
ગોંધ્યા=પૂર્યા; કબજ
કર્યા;
ફરક=ફેર; તફાવત
પલટાય=બદલાય
રંગભેદ=રંગમાં તફાવત

વત
પરિપક્વ=પુરેપુરું પા-
કેલું.
હેતુ=મતલબ; કારણ
ચક્રચકિત=ચળકાટ મા-
રતો

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનું કારણ શું? કેટલાક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ અને તેમની આસપાસના પદાર્થોનો રંગ મળતો આવે છે તેના મુખ્ય કેટલાં ને ક્યાં ક્યાં કારણો છે તે દાખલા આપી સમજાવો.

બવો. જંગલી પ્રાણી ને પાંજેલાં પ્રાણીનાં રંગમાં કેર હોવાનું કારણ શું ? ફૂલનો રંગ બમકાદાર શા માટે બનાવ્યા હશે ? ફળનો રંગ સુશોભિત શા કારણથી બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૯૩.

મલીઓ=સાંકડી શેરી-
ઓ.

હૃદય=લોહીની ટાંકા

ધીરી નસ=મોટી નસ

મોટી=લીક; નાની ગટર

મરનાળું=મોટી ગટર;

પ્રાણી જવા માટે ઉપર ને ઢોચકાંવાળું ચક્કર થી બંધ કરેલો સાંકડો રનાયુ=જે તાંતણાથી રસ્તો લાડકાં સાથે માંસના

હીણ થાય છે=કમજોર લોચા વળગેલા રહે

થાય છે. છે તે

શિરા=નસ. ધબકારો=ટકારો

રેટમાળ=પ્રાણી કાઢવા ટકારા=ધબકારા

સવાલ—હૃદય કાના જેવું છે ? એનું કદ કેવું છે ? એ રીતું બનેલું છે ? એનું કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય ક્યાં આવળ છે ? હૃદયનો ને પ્રાણીની ટાંકાનો મુકાબલો કરો. ગંદુ પ્રાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજવો, ગંદા પ્રાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહી જે નળીમાં ચક્રને જાય છે તેને શું કહે છે ? સ્વચ્છ ને અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજવો. છાતીમાં તથા હાથના કાંધપર ધબકારા કાથી થાય છે ? તદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક બિનિટમાં કેટલા ધબકારા કરે છે તે ગણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજવો.

પાઠ ૯૪.

ગરમાવો=ગરમી; ઢંઢ

શ્વાસ=દમ લેવો

મૂત્ર=મૂતર

વાટે=રસ્તે

ઘટ=ખોટ

કાઠું=શરીરનો આંધો

પેજવાળા=કાંજવાળા

તૈલી=તેલવાળા

ચરખી=ચામડીની ચાંદર શાદી ચૂમ કાગળ=ખસો-
ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ ટિંગ પેપર

સુદમ=ઝીણો

હાર=ખાર

સમાર=દુરસ્ત

વીધાને=પીગળાને;

આગળાને

દેસાં=છાતી માંદેલી

જે ઇંદ્રો વડે શ્વાસ

લેવાય છે અને બ-

હાર કઢાય છે તે.

આંતરકું=ચુંકળું વળે-

લા દોરડા જેવો પેટનો

ભાગ. એ જઠરની

નીચે કાળી બાજુપર

છે.

કાળજું=છાતીને જમણે

પાસે જે પિતાશય છે તે.

શેષ=બાકી

મલ=મેત્ર; વિષ્ટા

તત્ત્વ=સાર

સચાલ—આપણે ખોરાકની જરૂર ને વરાળચત્રને કાયદાની જરૂર શા રાટે છે તે સમજવો. ઘસારો કયે કયે રસ્તે બહાર નીકળે છે? જે આગણે ખાસએ નહિ તો શું થાય? નાના બાળકોને વધારે શા માટે ખાવું પડે છે? ખોરાકના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા? અને તે દરેક શું કામ કરે છે? ખોરાક ચાવીએ છીએ ત્યારે મોઢામાંથી જે શું છુટે છે તેનું નામ શું? મોંમાં મુકેલો કાળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજવો. જઠર શેનું બનેલું છે? જઠરમાંથી રમ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે? જઠરને ફરતી નાની નસો કોના જેવી છે? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જે ખોરાક હોય તે કયાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે? પિત્તની મહત્ત્વા કયા પદાર્થો પચી જાય છે? જઠરની નીચે શું હોય છે? તેમાંથી

જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે? મળ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય? લોહી શું કામ કરે છે? મોંમાં સુકેલા ખોરાકનું લોહી થતાં સુધીનું પુરેપુરું વર્ણન કરો. જઠર, કાળજી અને આંતરડાંનું ક્રોધંગ પાડો અને સમજવો.

પાઠ ૯૫.	વિટાળ્યું=લપેટ્યું.	છિદ્રોવાળું=કાણાંવાળું
નિભાવવાને=ટકાવવાને;	ધુળરી=કંપારી	મેળાપ=સમાગમ;
કાચમ રાખવાને	મંદવાહક=ગરમી ધીમે	સયોગ
નિરોગી=તંદુરસ્ત	વહેવડાવનાર	જમાવ=એકઠું થવું તે
કુળ્મે=ભોટવો	ધાસ્તી=ખીક; જાય	શોષાણુ=ચૂસી લેવું તે

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે? જિનનાં લુગડાંથી ટોઢ કેમ વાની નથી ને સમજવો. જિનમાં કેવો ગુણુ છે? શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે ને શા માટે? પરસેવો થાય છે તેથી શું થાય છે? જિનનાં લુગડાંમાં કેવો ગુણુ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે? સુતરાઉ લુગડાંમાં એવો ગુણુ છે કે નહિ? સુતર ને જિનનો મુકાબલો કરો. જિનનાં લુગડાં કેમ જલદી મેલાં થાય છે? ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શો ફાયદો?

પાઠ ૯૬.	ખાદી=એક જાતનું	પીલાવો
સાડી=ઘેરાંને પહેરવાનું	જાડું દેશી લુગડું	જીન=કપાસ લોઢવાનો
રેશમી લુગડું	લોઢવો=કપાસમાંથી ર	સંચો
સાલ્ફો=ઘેરાંને પહેરવાનું	અને કપાસીઆ છુટા	લાટ=કપાસ પીલવાના
સુતરાઉ લુગડું	પાડવા; ચરખામાં	ચરખાની ધરી

કાંતવું=લાંબા દોરા	લાકડાનું ઝોળર	રેંટીઓ=રેંટ
કાઢવા	(એનો આકાર કમ્મે-	સાળ=લુગડા વણવાનો
પીંજણ=પીંજવાનું	લ્સ જેવો હોય છે,	સંચો
ઝોળર	પણ છેડા ગોળાકાર	ખરછટ=ખરખચડું
તાંત=ખરના આંત-	હોય છે.)	લાગ=દાવ; વખત
રડાની દોરી.	ગામલું=પીંજેલો રૂનો	પ્રસંગ
તંગ=સખત	ગોટો	પિંજરા=રૂને સાફ
ગોઠીલો=પિંજરાનું	કરતર=ઝીણો કચરો	કરનારા

સવાલ—૩ થું છે ? ક્યાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ? કપાસ લોઢવાના છન મુંબાઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? છનમાં કેટલી લાટો હોય છે અને તે શેની હોય છે ? રૂને પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંબાઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? સાડી, સાલ્લા, ખંડ, ધોતીઆં, ખાદી કાણુ વણે છે ને કેવી રીતે વણે છે ? સંચા શેના બને છે અને તે શાથી ચાલે છે ? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે ? રૂમાંથી કાપડ થતાં મુધીની હકીકત કહો.

પાઠ ૯૭.	રહેવાની લાંબી ગોળ.	સેતુર=એક જાતનું ઝાક
રેશમ=હીર	દડી	રંગીત=રંગેલા
રૂપ=ધાટ	ગોટી=ગોળ દડો.	કસબ=સોનેરી કે રૂપેરી
જળું=દાંદો	કોકડી=દડી	તાર
કોશેટો=પતંગીઆને	તક=દાવ	

સવાલ—રેશમ કાણુ બનાવે છે ? એ કીડો થું ખાઈને

જીવે છે ? કારોટામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે ? ક્યા ક્યા શહેરોમાં રેશમ ખરે છે ? રેશમનો વણાટ ક્યા ક્યા શહેરમાં ચાલે છે ? રેશમ પર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું ફાયદો ? વિલાયતી રંગથી શું નુકસાન ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સંચામાં વણાય છે ? ક્યા સંચામાં વણાય છે ? રેશમી લુગડાથી શો ફાયદો ? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ?

પાઠ ૬૮.	ઢાલકો=છેળો	વે છે તે
કેહું=શેરડી પીલવાનો સંચો.	લીલ=સેવાળ	આયાત=બહાર ગામથી આવતો માલ
હારી=પડ; પોપડી	ઉઝરડી=ઉખેડી; ખોતરી	ચોવડાં=ચારવડાં
તરી=ઉપર	ચાસબ્દી=ખાંડમાં પાણી	
ખાડો=ખડો	રેડી ઉઝાળી તાર	
	નીકળે એવી ઘટ બના-	

સવાલ—વસાઇ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કાલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે ? કાલ્હાપુરની ખાંડ રાત્રી કેમ હોય છે ? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉજળી આવવાનું કારણ શું ? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કઈ કઈ વસ્તુમાંથી બને છે ?

ભાગ ત્રીજો સમાપ્ત.

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. પ્રિંટ.

લોકપ્રિય થઈ પડેલી અર્થની નોંધ.

જગનલાલ માતીરામ શાહ. શાહપાર—મુરત.

કવિતાની સમજૂતી.

પાઠ ૭.

મુખે=મોઢે

વેર્યા=નાખ્યાં

ફૂલ=પુષ્પ

નસીબે=દેવપોગે

નીચા નમી=નીચા વળી

વીણીશું=એકેએકે લખીશું

અભારે=હમણાં

ગુસ્સે થઇ=રીસ કરી

વિપત=આપદા; દુઃખ

બૂલીને=વાસરીને

વણુનોલે=વળીન

માફ=ક્ષમા

અન્યાય=ગેરધંસાફ

મટવાને=દૂર થવાને

ધીરને=ધીર આપીને

આખર=મુગ્ધગત

દુખીએ=હેરાન

પાખી=વગર

ધીરેલા=આપેલા

નવ આલે=ન આપે

વાંકું બોલી=ધનકાર

કની; ના કહી

ભાળે=જુએ

ફરિઆદી=ન્યાય મેળવ-

વા માટે અરજ

સદગુણુ=સારાં લક્ષણુ

ચિત્તા=શીકર

અટપટી=ગુચવણુભરેલી

ચટપટી=ગભરામણુ

માલે=ખુશીથી રહે

પાઠ ૭. આજ અને કાલ.

નસીબે ખુશી થઇત રહતામાં ગુલામનાં ફૂલો નાખ્યાં, તે નીચા વળી ક્યારે વીણીશું? ભાઈ હમણાં આજ ને આજ વીણી લો. (મતલબ કે જેમ ફૂલ થોડા વખતમાં કરમાઈ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાનો વખત પણ જતો રહે છે. માટે ગુલામનાં ફૂલ ફૂલી સારાં કામો તરતજ કરવાં) (૧) પણ જો કે કદી ગુસ્સે થઇને બોલશે તો તને ઘણી આપદા પડશે. તો પછી અફસોસ ક્યારે કરવો? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. મતલબ કે સારાં કામ કરતાં દુઃખ આવી પડે તો દીલગીર થઇ છોડી દેવું નાહ. (૨) કોઇએ

બૂલથી આપણું ખરાબ ક્યું? તે વ અને કદી આપણને આવીને
 દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ ક્યારે કરીશું? ભાઈ હમણાં
 આજ ને આજ, (૩) પણ ગેરમનસાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને,
 મનમાંથી રીસ ઓછી કરવાને, જો લડવું હોય તો ક્યારે લડવું?
 ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કાઠએ આપણને પૈસા આપીને આપણી
 લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુઃખી થતો હોય તો તે
 પૈસા પાછા ક્યારે આપવા? ભાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૫)
 કોઈ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું
 બોલે, અને સામું પણ જીએ નહિ, તેવા માણસપર કહો કે ક્યારે
 ફરિયાદી કરવી? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં ધણાં
 કામો કરવાં છે પણ વ્યવહારમાં વખત ન મળ્યો તો પછી તે ક્યારે
 કરવાં? ભાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૭) ક્રોધ, અપશબ્દો, શીકર,
 ગભરામણ, ગુંચવણ ભરેલી વાતો પોતાની મેજે મનમાં આવે તો તે
 મનમાં જઈને ક્યારે આનંદથી રહે? ભાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૮)

સાર—સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નહારાં કામ માટે
 આવતી કાલપર વિચાર રાખવો. મતલબ કે નહારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૧૬.

પ્રત્યય “નો”

હીડે=છાતીએ

ધ્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર

રાજાઓ=રાજા

ન માય=લેવાય નહિ

નિસાસો=આશા ભંગ

રાજન=રાજા

ધરો=રાખો

થયેથી જીવને જે અક-

નરપતિ=રાજા

પ્રજા=રૈયત

ળામણ થાય તે

સૂણો=સાંભળો

ઉદર=પેટ

વિમાસે=વિચારે

પૃથ્વીપતિ=જગપતિ;

મેહ=વરસાદ

કેરો=છટ્ટો વિભક્તિનો

રાજા

માગ્યા મેહ=જોષ્ટો

વરસાદ	દયાળુ દયાળુ	નીરખું=જોઈ
તમદેશ=તમારા મુલકમાં	સંચર્યો=ગયો	અજસુત=નારદ; અઘા-
વેશ=દેખાવ	મૂઠમતિ=મુખાંધ	ના પુત્ર
લીલા=આખાદ	પરવરી=ચાલી; નીકળી	ભૂપત ભણી=રાજા
લીલારાજ=આખાદ રાજ	અપરાધ=ગુનો	પ્રત્યે.
ભોગવો=ચલાવો	મંદમતિ=ઓછી અક્ષલ	કુળ=વંશ
સોય=તે	દુભવ્યો=નાનાજ કીધો	ઉદરે=પેટે; કુખે
વચન=બોલ	સાધ=સાધુ; સજ્જન	નગર=મુલક
સધીર=ધીરજવાળાં	પરહર્યા=તજ્યા	અવાસ=રહેઠાણ
નયણે=આંખોએ	ગૂઠ=નિકટ; ધાડું	ચરણે ચાંપી=પગે દાખી
વહે=રેલો જાય	વિકાળ=ભયંકર;	નિશદિન=રાત દહાડો
નયણે વહે અતિનીર=આ	ળીક લાગે તેવા	નીરખે=જુએ
ખમાંથી ધણા આંધુ પડે	કિરણ=સીધી લીટીમાં	તન=શરીર
વહે=બોલે	પડતો પ્રકાશ	સકળહવો=સાર્થક થયો
રહે=મનમાં	સંચર્યું=ગયું	તારણહાર=તારનાર
ટાળો=મટાડો		

પાઠ ૧૬ ધ્રુવજીના આપ અને નારદ ઋષિ.

પૂર્વછાયો.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતાં જોઈને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે રાજા તું પોતે દુનિયાનો માલીક છે, પછી તમને શું દુઃખ છે? નારદ ઋષિ કહે છે કે હે રાજા, તમે સાંભળો. તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે છાતીમાં શ્વાસ પણ માતો નથી?

ચોપાઈ.

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે, તમે રૈયતનું
 પોષણ કરો છો, તમારા દેશમાં જેવો જોઈએ તેવો વરસાદ આવે
 છે. છતાં આટલું દુઃખ શા વાસ્તે રાખો છો? (૧) તે આખા
 રાજ ભોગવો, તને તે કાંઈ દુઃખ હોય? એવા ધીરજ આપનારાં
 વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાજાની આંખમાંથી ધણું આંસુ
 પડે છે. (૨) રાજા એમ કહે છે કે ઋષિ સાંભળો. મારો છોકરો
 જંગલમાં ગયો છે, તેથી મારે મન ધણું દુઃખ થાય છે. માટે તમે
 દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ સુખાઈ કરી તેથી બાળક
 વનમાં જતો રહ્યો. મેં એછી મુદ્દિગણાએ એ પવિત્ર માણસનું
 મન નારાજ કર્યું, એવો મેં ગુને કાઢ્યો છે. (૪) એ કારણથી મેં
 બધી મોજમજા અને સુખનાં સાધન છોડી દીધાં, તેથી મેં નિસાસા
 નાખ્યા, અને મને ચિંતા થાય છે, કે બિહામણ વિકટ જંગલ હશે,
 ત્યાં મારો છોકરો એટલે કેમ રહેશે? (૫) જેનું મોં ધણું કામળ
 છે, એટલે જે ધણું નાપુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ
 કેમ વેઠશે? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેઠશે) મારું બધું સુખ
 ધ્રુવજી સાથે ગયું, તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ
 તે દુઃખ મટાડો, કે જેથી એકવાર છોકરાને મારી નજરે પ્રત્યક્ષ
 જોઈ, રાજાનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાજા પ્રત્યે બોલ્યા.
 (૭) રાજા તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારી જિંદગીને ધન્ય છે.
 જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે,
 કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે શહેરને, અને
 તે મહેલને પણ ધન્ય છે, જે માણસને ધ્રુવની સોબત છે, તેને પણ

ધન્ય છે. જે ધરતીપર પગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને
પણુ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) ધ્રુવજીનાં દર્શન રાત કહાડો કરે છે.
તે જંગલને, અને તે પક્ષિને પણ ધન્ય છે. જે રાગ તાર જીવ્યું
સાર્યક થયું, કે તારે ત્યાં એકાંતર પેઠી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૨૪.

સુવાક્ય=સારું વચન;
સારા બોલ
સ્નેહ=હેત; પ્રીતિ
સદૈવ=હંમેશાં
વાધે=વધે; થાય
કુવાક્ય=નકારું વચન;
નકારા બોલ
લાધે=મળે; થાય
વિવેક=સલુકાઈ; ડહા-
પણુ; સારા નરસાનો
વિચાર
આણી=લાવી
માર=માઈ
ઉચાર=બોલ
વાણી=બોલ; શબ્દ
વિશ્વ=દુનિયા; જગત
વખણી=તારીફ કરે
સ્પૃતિ કરે; માન આપે

કીર્તિ=આગર
જનો=માણસો
પડે=હલકે દરજ્જે ઉ-
તરે; ગરિયાઈમાં
આવે; પડતી થાય
ચઢે=મોટે દરજ્જે આવે.
સુખી થાય; ચઢતી
થાય.
વડે=થી; ચકી
પ્રગ્ન=જોડે; રૈયત
પાળે=પેળે
ધુડ=ધ્રુવડ
ઉચારનું=બોલનું
ભત્તી=ભારી
ભલાઈ=મલમનસાઈ
પુતાઈ=નકારાપણુ; વેર;
દુશ્મનાઈ
અમૂલ્ય=કીંમતી; જેની

કિંમત થઈ શકે
નહિ તે
મૂલ્ય=કિંમત
લગાર=ચોડી
પણી=ચાંગળું
રે=ચરે
માનવી=જાણુસ
પેણુ મૂક્યું=શબ્દ બોલ્યો
ગળાય=ગળી જવાય
થુક્યું=થુકેલું
વિમાનશી=પરતાશી;
હીલગીર થશો.
હાણી=તુકસાન; ખરા-
ખી; પાયમ લી
છરા=ખંદુકમાં બરવાની
ગોળી
છેદ=ધા; જખમ
સૂત્રે=માલમ પડે
કાપ=જખમ

૩૩૦=મટે; સારો થાય;	મડાકો=અવાળો	વદો=બોલો
નવી ચામડી આવે	હવા વિષે=હવામાં	વણશે=અગડશે
કાઠી=મોટી બરણી	હડાકો=પડથો=સામો	ભાર તોલ=માન; આ-
મટે=સારી થાય	ચાવાળ	બર; વકર.
તોપ તણો=તોપનો	તાણી=ખેંચી	

પાઠ ૨૪. વિચારીને બોલવા વિષ.

સાર વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નહાર વાક્ય બોલવાથી હંમેશાં કળુઓ થાય છે; માટે હે ભાઈ મનમાં જરા સ-લુકામ લાવીને જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૧) સાર વાક્ય બોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નહાર વાક્ય બોલ-વાથી માણસો આપણી આબરૂ જાણે નહિ, પ્રાણીની પડતી અને ચઢતી જીભથીજ (બોલવાથીજ) થાય છે, માટે હે ભાઈ જે બોલ બોલો તે વિચારીને બોલો. (૨) જીઓ રૈયત (લોકો) પોપટને ઘેર પાળે છે. પણ ધુવડ પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિતે સૂઝ શકતું નથી; એજ બોલનુંજ કારણ જાણુ. માટે (૩) સારી જીભથી (સાર બોલીને) ભાઈ બલમનસાધ મેળવ. નહારી જીભથી (નહાર બોલવાથી) લોકો નહાર બોલે છે, પછી તે ગરીબ હોય કે રાજાનો છોકરો હોય કે રાણી હોય તોપણ લોકો નહાર બોલે છે, માટે (૪) સાર વાક્ય બોલવાથી દુધ, દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિંમત ઘણી હશે તેની થોડી કિંમત લેશે; પણ નહાર વાક્ય બોલ-વાથી કોઈ ચાંગળું પાણી પણ નહિ પાવ; માટે (૫) અરે માણસ તું મોઢેથી જે શબ્દ બોલ્યો તે જગ તેં થુકેલું થુક ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી લેવાતો નથી, જે એવી

વાણી હશે તો પસ્તાશો અને નુકસાન થશે, માટે. (૬) છરાના ધાનો ઉપાય માલમ પડે, પણ નહારા વાક્યનો ધા કદી રૂઝાતો નથી. (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી.) જેમ કાચની કોઠી કાંણી હોય તે જેમ આખી થતી નથી તેમ, માટે (૭) સારો કે નહારો નોપનો અવાજને હવામાં સપાટાબંધ ચાલ્યો જતો હોય, તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકાય? મતલબ કે ખેંચી શકાય નહિ, તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકાતો નથી, માટે (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો, તો કામ કદી પણ બગડે નહિ. દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ બાર વક્તર રાખે છે. મતલબ કે વિચારીને બોલે છે.

પાઠ ૨૭.

દુઃખ=આપદા, સંકટ

આશીર્વે=લાવીએ

ધટ=શરીર

ધડીઆં=અનાવ્યાં

ટાળ્યાં=મટાઆં

નવ ટળે=નહિ જાય

રઘુનાથજી=પરમેશ્વર

જડીઆં=વળઆ

ભઆં=ભટક્યાં; રખ-

આં.

ભોગવ્યાં=ગુમાવ્યાં;

ગાળ્યાં

નિંદ્રા=લોધ

નયને નિદ્રા=આંખમાં

ઉંધ

સ્વામી=ધણી (લઈ ગયો)

હરી ગયો=છાની રીતે

મસ્તક=માથાં

છેદાધ=કપાધ

લુટાણી=લુટાધ

સતવાદીઓ=સાચું

બોલનારો

નીચ=હલકા

હરિને=પરમેશ્વરને

ભજ્જે=ભજન કરે

સા'ય=મદદ

અર્થ=કામ

સરશે=થશે

બીડ=સંકટ

સમર્થાં=સભાર્યાં

અંતરગમી=મનની વાત

જળુનાર; પરમેશ્વર

ભાવટ=દુઃખ; જંગળ

ભૂધરે=પૃથ્વી ધારણ

કરનારે; પરમેશ્વર

પાઠ ૨૭. સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની

સાથે વળગેલાં છે. એ કાષ્ઠનું મટાડેલું મટતું નથી કાચુ કે ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજ જેવો મરદ નથી, ને દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જે અર્ધા નાગી અવસ્થામાં જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ એવા જંગલમાં રખડ્યાં, માટે (૨) પાંચવ પાંડવ જેવા બાધઓ કે જેને સતી દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી, તેમણે પણ બાર વરસ વનવાસ વેડ્યો, અને કાષ્ઠ દિવસ સુખે જીવ્યા નહિ: માટે (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નથી કે જેના રામજી ધણી હતા. ને સતીને રાવણુ લઇ ગયો, તેથી સતી ધણું દુઃખ પામી. માટે (૪) રાવણુ જેવો રાજા જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી, ને રાવણુનાં દશ માયાં કપાઇ ગયાં ને બધી લંકા લુપ્ત થઇ, માટે (૫) હરિશ્ચંદ્ર રાજા સત્યવાદી હતો અને તેને તારલોચની રાણી હતી. તેણે હલકા માણસને ત્યાં પાણી ભર્યું (મનલગ્ન કે મજૂરી કરી) એવાં ધણાં દુઃખ પડ્યાં, માટે (૬) જુઓ ઇશ્વરે આગળ ધણી મદદ કરી હતી. તેથી જણાય છે કે આપણું કામ પણ થશે. એવું સમજીને ઇશ્વરનું ભજન કરો; તે મદદ કરશે, માટે (૭) દરેકને જ્યારે આપદા પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વર ને યાદ કરી, ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણી ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણે) તેઓની આપદા દાળી, માટે (૮)

પાઠ ૩૬.	ભારત ભૂમિ=ભરત રા-	જેહ=જે
સ્વદેશ=પોતાનો દેશ	જનો મુશ્કેલ ભરત	કે'તો=કહેતો
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના	ખડ આર્થાટ; દિ	ખલો=સારો
દેશપર પ્રેમ	દુસ્તાન	ભેમ=ભૂમિ; જમીન
બધી=સારી; ફળદ્રુપ	વિષે=માં	પ્રાણુ=જીવ

મુજી=અક્રમ વગરનો

ભૂમિ=પૃથ્વી

ભારે=ભોજનરૂપ

દાઝ=સાગળી; દયા.

શુષ્ક=સૂકું; સ્નેહવગરનું

હેયું=મન

વજ્ર=કઠણુ; દયા વગરનું

રત્ન

ભેવું દેવું=ભેણુ દેણુ

કદાપિ=કદાચ

લક્ષ્મીવાળો=ધનવાન;

તવંગર; પૈસાદાર

વડો=મોટો

વૈભવી=વૈભવવાળો

રાજવી=રાજા જેવો

રૂપાળો=ખૂબ સુરત; દે-

ખાવડો.

તથાપિ=તોપણ

વિવેકી=ખરૂં જોડું

સમજનાર

વખાણું=તારીફ કરે

કાગ=કાગડા

પ્રમાણું=પેડું; માફક

સ્વદેશી=વતની; પોતાના

દેશનો

દેશીના=પોતાનાં દેશ-

નાનાં

ટાળે=મટાડે; દૂર કરે

પાળે=પોષે

કલ્યાણુમાં=ભલામાં;

સારામાં

લેખે=ગણે

પુરા પ્રેમથી=ખરા હૈ-

તથી

પેખે=જુએ; ઓળખે

વિદ્વતા=પાંડિતાઈ; વિ-

દ્વાનપણું

વાપરી=ખરચી

દેશ દાઝે=દેશની લાગ-

ણીને માટે

લોકલાજે=લોકની ચાર-

મથી

સ્વદેશાભિમાની=પોતાના

દેશનું અભિમાન

ધરીને કરેલાં

વૃથા=ફાકટ

જન્મ=જિદંગાની; જી-

વતર

ખોયો=ખુમાળ્યો

કમાણી=સાથેંક; પેદાસ

વિદેશી=પરદેશી

વસીને=રહીને

કાળ=વખત; સમય

માળી=ખુમાલી

સ્વદેશે=પોતાને વતને

વિગ્રોગી=જુદા પડેલા;

વિખુટા પડેલા

ભેટી=મળી

હર્ષનાં=હરખનાં; આનં-

દનાં.

આંસુ=આંખમાંથી પડ-

તાં પાણી

નાવિ=આવે નહિ

પાઠ ૪૬. પોતાના દેશપર પ્રેમ.

સારા ભરતખંડમાં હમેશાં રહેતા હોય તેમાં કાણ જિવારો

હશે કે જે “મારો દેશ સારો છે. મારી જમિ મારી છે અને એ મને જીવથી હંમેશાં વદાશી છે” એમ નહિ કરતો હોય ? (મતલબ કે બધાજ કહે છે.) (૧) કયો અકલ્પ વગરનો પૃથ્વીને ભારે મારતો હશે ? તો કે જેને દેશની લાગણી જરા પણ નથી જેનું મન હંમેશાં કહ્યું અને સ્નેહવગરનું હોય છે, અને જે એમ જાણે છે કે મારે કંઈ લેવું દેવું નથી, એવો માણસ. (૨) કદાપિ તે ધણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવવાળો, રાજા જેવો કે રૂપાળો હશે તોપણ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ તે કાગડા અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૩) જે દેશીના દુઃખ મટાડે, હજારો માણસોનું હંમેશાં પોષણ કરે; વળી લોકના બતામાં લાભ ગણે, તેને ખરો સ્વદેશી જાણવો, કહો કે તેને ખરા હૈતથી કાણુ નહિ જુએ ? (મતલબ કે બધાજ જુએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિધાનો ઉપયોગ કીધો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાઈ પણ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશાભિમાનનાં કામ કીધાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કર્યો ? (મતલબ કે કંઈજ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને ધણો વખત ગુમાવીને જે સારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને જુદાં પડેલાં સગાં અને જમિને હૈતથી મળે, તે વખતે કહો કે કોને હરખનાં આંસુ નહિ આવે ? બધાંનેજ (આજે) (૬).

પાઠ ૪૬.

પાઈ=ટોડી
ભાવે=હેતુથી

બેટયા=મન્યા

ભાત=માઈ

સાથ=સંગાત; ટાળું

કપડે=દગાથી

ખસે=દૂર જાય

સામગ્રી=સામાન;

હસે=મસ્કરી કરે	પુટડો=દેખાવડો	ડિતાવળી=ઝડપથી
ઝિતરવા=રહેવા	તુડો=પ્રસન્ન	મરમે=મેદમાં
વગેક=ધણાજ; વધારે	માગ્યું=ફર થયું	લખવ્યું=એળ લગાડી
વસમો=કપરો; કઠણુ	મરડો=મચડો	પેદીનું=વંશનું
હામ=જગો	મંડપમાં=માંડવામાં	ન બાપા=બાપ વગરના
છાજ=છત	થંગ=મંદિરા; કાંસાળે	મલાં=સારાં
વળી=સાકટી	ગાંડડી=ગાંસડી	કઠણુ=સખત
બીંતો=બીંત	લટકે=ટિંગાય	કઠણુ બોલ=મેણાના બોલ
દોદશ=બંને બાજુ	પટકે=પિછોડીએ	મહર=અઢકાર; તોર;
જુઆ=જાંઆ	કાષ્ટ=લાકડાં	ઝેર
હુઆ=થયા	ભારો=જુડો	પુંડળથી=પાછળથી
હસણી=મનકખોરી	મામેરાનો=મોસાળાનો	બડમડો=બખડો
નાલ્ય=નાત	ઉધારો=બાકી; મણા	લખેશરી=લાખ રૂપી-
દર્શન=જોવું; દેખવું	તુળશીદળ=તુળશીનાં	આનો ધણી
ખોષએ=દૂર કરીએ	પાંદડાં	શે=શું
સુંદરી=જુવાન સ્ત્રી	પુંકરી=વગાડશે	રાંક=મરીબ
મનવિના=કમનથી	પુરં=બરોબર	પિતા=બાપ
નમે=નમસ્કાર કરે	કૌવત=મસ્કરી; ગમત;	મુબ=મારે
દીઠા=જોયા	ટાળ=મનક	કાપડું=બેરાંની છાતી
હરિ=પરમેશ્વર		ઢાંકવાનું લુગડું
		મેર=મેરૂ પર્વત
		જીવતો રહે=કામ રહે

ખાઠ ૪૬. નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી.

વિષ્ણુ મહેતા (નરસિંહ મહેતા) આવ્યા સાંભળી શીરંમ મહેતા
વેવાઈ દોડતા આવ્યાને બંને ઢોંસથી મળ્યા, જમણ બંને

જમાદનો ભાઈ પણ મળ્યો અને બધા નાગરનું રોજનું પણ આપીને મળ્યું. (૧) તે બધા હળમેદથી બાઝીને પાછા દૂર જતા રહે અને એનો સામાન જોઈ જોઈને મસ્કરી કરે, ઉતારાને માટે ઘર આપ્યું તેમાં ચાંચર મચ્છર ધણાજ હતા. (૨) તે ઘરની જમીન ઉંચી નીચી ને કઠણ હતી ને જાપરાપર નળીઆં નહોતાં; તે ઘરની જાજ કાહેલી ને સાકડીઓ જુની હતી, અને ભાંતો બંને બાજુએ એવડી વળી ગએલી હતી. (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો, ત્યાં ધણાં માંકડ અને જુવા હતા, વેગાઈ ઉતારો આપીને ગયા પછી મળકજોરી નાગરી નાતે બોલવા લાગી. (૪) કુંવર વહુનો બાપ વૈષ્ણવ છે, તેથી તેના દર્શન કરીએ તો પ્રાશ્વિત જતા રહે (પાવન થઈએ) મહેતાને જોવા માટે ઘેરે ઘેરથી સુંદરીઓ ખુશીથી આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે, તમે આવ્યા તે સાંઈ થયું, સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે, મહેતાને જોયા તે પરમેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતલબ કે એમ મસ્કરી કરે) (૬) જુઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે; મસ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવર વહુનું દુઃખ જતું રહ્યું. (૭) મહેતાજીના બળદ ઉપર ધણી બગાઈઓ છે તે જુઓ. મહેતાજી માંડવામાં કીર્તન વગાડશે તેથી નાગરની નાતમાં આબરૂ વધશે. (૮) આ માંસડી વળગાડેલી લટકે છે. તેમાં પિછોડીએ તાલની જોડ ખાંધી છે; આ તુળશીના લાકડાનો બારો (તુળશીની માળા) છે, કહો હવે મોસાળામાં શું ખામી છે! (૯) જાખડીમાં તુળશીનાં પાંદડાં મૂકશે, ને ઉભો રહીને શ્રાવણ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનું ભજન કરશે એટલે મોસાળું પણ પુર થશે (૧૦) એવું નામની સ્ત્રીઓ મનમત કરે

અને મસ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય, બાપા મોસાળું લઇને આવ્યા તે વાત કુંવરબાઈએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી કે નણુંદ મરમમાં બોલી કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રીત કે હાંસી કરવા આવ્યો ? (૧૨) બાપદાદાની સાત પેઢીની એબ લગાડી. સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું ? શું એકલા મળવા જાઓ છો ? એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સાહેબ. (૧૩) આવો મહેણાંતો બોલ સાંભળીને કુંવરબાઈ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે, હે નણુંદ આટલો અદમાર શા મટે રાખો છો. હે બેન પાછળથી શું બબડો છો. (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ધણો લાભ થશે. કોઈનો બાપ નવેશરી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો. (૧૫) ગરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડું સોનાના કુંગર બરોબર છે તમારી મરમમાં આવે તેમ બોલો પણ મારે મન એ બાપ ધણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૯.

મહી=સાતમીને પ્રત્યય

“માં”

તન=શરીર

જાન=શુદ્ધ; સમજ

પુરણુ=પુરેપુરે

સમય=વખત

પ્રથમ=પહેલાં

સ્મર=યાદ કર

કાર્યો=કામો

પાલણુ=પોપણુ

કાળ=કામ

તેજસ્વી=પ્રકાશિત

શશિ=ચંદ્ર

તિમિર=અધાર; અ-

ધકાર

ગગને=આકાશમાં

દિનરાત=દહાડો રાત

આરામ=વશાંત

અમથી=મહેનતથી

સુખદીએ=સુખ આપે

ભર=જોષાએ તેવી

આણી=લાવી

મેધ મંડળ=આદર્શ

નિયમિત=વખતસર

વૃદ્ધિ=વરસાદ

સંતોષ=રમિ

હરખ=ખુશી

સૃષ્ટિ=દુનિયા

પૃથ્વી=જમીન

ધન=પૈસો	પાવક=ગરમી; અગ્નિ	નીતિપંથ=નીતિનો માર્ગ
કલિનકપરાં	હરી=પરમેશ્વર	બુલાવતા=વીસરાવતાં
કષ્ટ=દુઃખ	સત્તા=હુકમ	સશય=શક
અનેક=બહુ	ચાપી=એસાડી	મુજ=મારા
ઠાપે=દૂર કરે; મટાડે	સદિવ=હંમેશાં; સદા	સદ્બક્તિ=ખરી ભક્તિ
રુઝ્યાં=ખનાવ્યાં	સુખુદ્ધિ=સારી અકલ	ચરણે=પગમાં
		હરં=સંતોષ પામી રહું

પાઠ ૪૯. ઈશ્વર પ્રાર્થના.

જ્યારે જિંધમાં શરીરનું ભાન નહોતું, ત્યારે જીઓ કે જોશે આપણી પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારના પહોરમાં પહેલો યાદ કરું, પછી દહાડાના બધાં કામો કરું. (૧) એ હંમેશાં હૃતથી પ્રાણીઓનું યોગ્ય કરે છે, અને પ્રાણીઓ માટે દુનિયાની રચના કરેલી જણાય છે. પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમા હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; તે જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે. (૨) આકાશમાં રાત દિવસ ફરીને અંધારું મટે છે, ત્યાં તેને આરામ બીલકુલ નથી. દહાડાની ધણી મહેનતથી પ્રાણીઓ થાક્યા ત્યારે આખી રાત સુખ આપે એવી સારી જિંધ આણી. (૩) જો આ વરસાદના વાદળાં વખતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સંતોષથી આનંદમાં પુલાય છે, જમીન વનસ્પતિમાંથી ધન અને અનાજ આપે છે અને તે જીવોનાં ધણાં દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વરે પવન, પાણી અને અગ્નિ આ કેવીં ખનાવ્યાં છે! એ ત્રણ હંમેશાં જીવોનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે. વળી જો એ ત્રણેને માણસની ચાકરી આપી છે. અહા! પ્રાણીના સુખનાં સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે! (૫) આહો પરમેશ્વર તેં માણસના મનમાં અકલ આપી

છે, તેથી બધા જીવો પર માણસની ધણી સત્તા રાખી છે, જે હંમેશાં એવું સારું પોષણ કરે છે, તેને વિસરીને બાળે નહિ તે પાપી માણસ છે. (૭) પરમેશ્વર હું માયું છું, કે સારી બુદ્ધિ આપો. અને નીતિને રસ્તે દોરવો, અને જીલાવામાં નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો, મારી ફરજ છે એજ સમજીને હું બધા કામ સદ્બકિતથી કરું, અને તમને પણ પડું તો મને વિશ્રાંતિ મળે. (૮)

પાઠ પપ.

શિર=માથું
કોટે=કોઠે
રહે=ખોપરી
માળ=માળા
વૃષભ=બળદ
વીણ=વગર
ભૂપાળ=રાજ
નેહ=રનેહ; હેત
દાખવે=જીવે
ચક્ર=ચક્રર
ગળથો=ઢાંકથો
પરવરે=ચાલે
ઉત્તવળ=સફેદ
ઓપનો=શોભનો

જામો=જુલતો અંગરખો

ફાળ=છલંગ
મૃગ=હરણ
ધાન=કુતરો
સુગંધ=સારા જાણીતા
શુક્રાર્ય=દત્તના ગુરુ
હરનિશ=હંમેશાં
રે=રહે
મેડક=દેડકો
નિર્બળ=કમજોર
કોલ=કોલલ
કાયર=ખાયલો
સાર=સારી
રક્ષણી=રક્ષણ કરનાર
નારણી=જીવાન સ્ત્રી

પઢતો=મણુનો

પૂર્યો=ગોંધ્યો
મધુરો=મધુર રાગનો
વાચા=વેણુ; શબ્દ
વીર=ભાઈ
કામની=સ્ત્રી
કોર=પોપટ
ચરણ=પગ
સાથો=પકડથો
લાખો=લાખો માણસથી
સડકો=પાંધા
વિચરે=જાય
વમમી=અધરી
વાટ=રસ્તો

પાઠ પપ. ઉપાખ્યાન.

(પ્રશ્ન) જેના માથાપર ગંગાજી રહે છે, જેની કોઠમાં ખોપ-

રીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા બળદનું
વાહન કરે? (૧) (જવાબ) હમેશાં પ્યારથી જોઈશું તો
એક બરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરરોજ ફરતું
જણાય છે તે રેડ. (૧) (પ્રશ્ન) એક પુરુષે બીજા પુરુષને
ઢાંક્યો તેથી જોને ઢાંક્યો છે તેનું શરીર સારું દેખાય છે. તે બહુ
ઉત્તમ માણસ છે તો તમે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે? (૨)
(જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે, પુરુષો તેના પર બહુ
હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને જામો કહીએ. (૨) (પ્રશ્ન)
છલંગ મારે છે, પણ હરણ નથી, તેમ સસલો પણ નથી, અને
કુતરો પણ નથી તેમજ મોં ઉંચું છે પણ મોર નથી; હે સારા
જાણીતા ડાહ્યા માણસ સમજો કે એ શું છે? (૩) (જવાબ)
શુકાચાર્યનું વાહન છે, જે હમેશાં પાણીમાં રહે છે. જીલ નથી
તોપણ બહુ જોલે છે તે દેડકા કહેવાય છે. (૩) (પ્રશ્ન) સ્ત્રી છે
પણ કમજોર નથી, કાળી છે પણ કાચલ નથી. દરમાં રહે છે પણ
નાગણી નથી. તો એનો જવાબ કહે? (૪) (જવાબ) વ્યાપકતાના
દાયમાં શોભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે. વળી તે
આ શ્રેષ્ઠ શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જીવાન સ્ત્રી! તે તરવાર છે.
(૫) (પ્રશ્ન) બહુ છે પણ વિદ્વાન નથી તેને ગોંધ્યો છે પણ
ચોર નથી, ડાહ્યા માણસ હોય તો સમજો કે તે મીઠું જોલે છે
પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે? (૫) (જવાબ) પવિત્ર
પક્ષીની જાતમાં છે, ભાઈ શબ્દ જોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે
ને જંગલમાં પેદા થાય છે, હે સ્ત્રી તે તો પોપટ છે. (૫) (પ્રશ્ન)
ચાલે છે પણ પગ નથી, બેઠે છે પણ પાંખ નથી, લાખ માણસથી

પણ પકડાયેલો રહે નહિ, જ્યાં તેને આંખે જુએ છે તો એ શું ?
(૬) (જવાબ) તે ગગન તરફ જાય છે, ઘરમાં રહે તો ગભરામણ થાય છે. તે અધરે રસ્તે જાય છે. માણસો તેને કુમાડો સમ-
જીએ. (૬)

પાઠ ૫૭.

ઘડી ઘડી=કારંવાર

ઉકળાટો=ધામ

ભારી=બહુ

અબ્ર=વાદળાં

સકળ=બધા

ચાળા=ચિહ્ન; લક્ષણ

ચક્ષી=ચકલી

બગ=બગલો

સાફ=ચોકળી

અરણ્યવ=દરીઓ; સમુદ્ર

ભાળ્યાં=જેયાં

રસ=મધુર સૂર

યંત્ર=સતાર; સારંગી

વગેરે

રૂપાળા=સારા

અધિક=વધારે

ધંટ=અવાજ

ઠાલા=નકમા

કમી=ઓછી

ઉભરાય=ધણા પાકે.

પીત=પીળો

સૂર્યાસ્ત=સૂર્યનું આથ-

વિનળું=સફેદ (મવું) તે

નૈર્ઋતા=દક્ષિણ અને

પશ્ચિમ દિશાની વચ્ચેના

શીતળા=હંડા; શીતળ

પાઠ ૫૮. વસંત ઋતુનાં લક્ષણ.

તડકો તે શીળો ઘડીએ ઘડીએ બદલાય છે, તાપથી જીવોને
ધણા ધામ થાય છે. ધણાં કાળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય
છે. તેથી બધાં માણસો કહે છે કે એ વરસાદના ચિહ્ન થાય છે.
(૧) ચકલી ધૂળમાં ફડફડ પાંખો ફડકાવે છે. બગલા પોતાની પાંખ
બરોબર ફેલાવીને બેસે છે, પક્ષીઓ દરીઆ કાંઠેથી આવતાં જોયાં,
તેથી બધાં (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો
બરર થરર શબ્દે હાલતાં જણાય, વાનિત્રમાં બહુ સારા મધુર સૂર
આવે છે; તેથી બધાં (૩) હંમેશ કરતાં તો હવા ધણી ભેજ-
વાળી જણાય છે. ફૂલમાંથી બહુ સારી વાસ નીકળીને આવે. આદે

ધંટા વાગતા હોય એવા ખોટા ગાજ સંભળાય છે. તેથી બધાં
 (૪) હવામાં ગરમી ઓછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે અને
 ઉધધ, કીડી અને મકોડા જોરથી ઉભરાય છે. (ધણાજ પાકે છે)
 પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ કરે જાડે. તેથી બધાં
 (૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આથમતા પીળો
 ભાસ થાય છે. ચંદ્રમાની આંતુઆંતુ ધણું સફેદ કુંડાળું દેખાય છે.
 ઈશ્વાન ખુણામાં ધણી વીજળી થાય છે. નૈર્ઋત્ય ખુણામાં ઠંડો પવન
 વાય છે (કારણ કે નૈર્ઋત્ય ખુણામાં દરીઓ છે તેથી.)
 તેથી બધાં (૬)

પાઠ પદ.

રક્ષ=રક્ષણ કર

દેવ=ધર્મ

મહારાજ=પાંચમા

જ્યોર્જ

ખોટ=ધણા ખોટા

જયવંત=જયવળા

મસ=વધારે

કીર્તિનો=ખોટાઈ

યશ=જશ

લંબાવ=વધાર; ફેલાવ

જગદીશ=પરમેશ્વર

વીખેરવા=ફુટા પાડવા

દૃઢ=ગુરમ્ન થા

કાળ=મોત; હાર

બધપાડ=એસાડ

ઢેષ=કીનો; અદેખાઈ

હુનર=કસબ

અમધેર=અમારે ત્યાં

સંપ=નિરાંત

સધો=થાઓ

કાળ=વખત

ગંજ=ઢગલો

દાન=પુણ્ય

શ્રેષ્ઠ=મોટા

જાથુ=હ મેશ

ક્ષેમ=સુખ

રાય=રાજ

સદ્ અભિમાને=સારી

ઉંચી લાગણીથી

પૂજ્ય=પવિત્ર

પ્રત્યે=તરફ

ધર=રાખ

શક્તિમાન=જોરાવર

રાજધર=રાજાઓના

ધણી

નાથ=પરમેશ્વર

મહારાની=અક્કલનો

ભંડાર; મોટા જ્ઞાનવાળો

શુભકાર=કલ્યાણ કર

પાર=સુધી (નારી

દીલ=મન

સ્વીકાર=કબુલ કર

પાઠ ૫૬. રાજગીત.

હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજાનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજા તમે ધણાં વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ધણા કીર્તિવાન બનાવ. મોજ મઝા, મોટાઈ અને આપડ આપ, અને એમનું રાજ્ય ધણાં વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૧) અરે પરમેશ્વર! હે જગતના ધણી તું જીક, અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું મોત લાવ. વેર અને કંકાસ બધા બેસાડી દે. સમજણુ અને કળા વધે એમ કર; અમારા ઘરમાં નિરાંત ને સંપ થાઓ કે જોથી હમેશાં અમારું ભતું થાય. (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોર્જ રાજાપર જોર, આપડ અને મુખ સ્થિતિની ઢગલાબંધ (ધણીજ) બક્ષીસ કર. કારણ કે ગરીબ અને રાજા સારી ઉંચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે અને જ્યાં ત્યાંના લોક એમના તરફ હેત બતાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિવાન, રાજેશ્વર, મહા જ્ઞાની; પ્રભુ તું એને તારી છાંયમાં રાખ; એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ધણી સ્તુતિ થાય છે. વફાદારનો સંપ કબુલ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના ખંભાતના અખાતથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. ખંભાતનો અખાત સાંકડો થતો થતો ઉત્તરમાં ખંભાતના નવાબ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. ખંભાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જ મોટા મુલક આવેલો છે, તેને કાકિઆવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે; એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે એની ત્રણ બાજુએ પાણી

છે, અને એક બાજુએ જમીન છે, એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિઆવાડના માત્ર ઇશાન કોણમાં જ જમીન છે. ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલા બીજો ભાગ છે. એ બીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ધણી ખરી સપાટ છે. પણ દરીઆ કિનારાની દમણથી તે ખંભાત સુધીની જમીન નિચાણમાં આવેલી છે, માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણ-ગંગા, પાર, અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાજી) ઢાંઢર, મહી વગેરે નદીઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહીને ખંભાતના અખાતને મળે છે. સાબરમતી ઉત્તરમાંથી નીકળી દક્ષિણમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે; બનાસ અને સરસ્વતી ઇશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઇશાન કોણ તરફની જમીન ઉંચી છે, કારણ કે એ બાજુએ ડુંગરા આવેલા છે. વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સહ્યાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એજન્સિમાં રાજ-પીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે, તેમાં સૌથી મોટો પાવાગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતાનું દહેર છે. મહીકાંઠા એજન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમાં આબુનો ડુંગર છે.

પાલણપુર એજન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે, માટેજ ને બાજુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે. તેથી ત્યાં તાપ અને ટાક વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઊગતાં નથી, ને ઉનાળામાં પાણીની આપણ પડે છે. એવા રણના મુલકમાં સાંઢાણીપર એસી મુસાફરી કરાય છે.

ગુજરાતનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે. તેમાં ખેડા જિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના બાકા જેવી રસાળ છે, તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ, બાજરી ધણું પાકે છે. તેમજ રાયણ, મહુડાં અને આંખાનાં ઝાડ ધણું લીગે છે. ઘાસ ચારો ધણો થાય છે તેથી જ ચરોતરમાંથી પરદેશ ખાતે ઘી ધણું જાય છે.

પંચમહાલમાં કુંગરા ને જંગલ ધણું છે; તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી. તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે ઇમારતી લાકડાં ધણું થાય છે. પંચમહાલમાં મકાઈ ધણું પાકે છે.

ભરૂચ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે. ઝાડો ધણું થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે. ત્યાં કપાસ ધણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે, નર્મદા નદીના બેટમાં તમાકુ ધણી સારી થાય છે.

પાલણપુર એજન્સિ, સુરત એજન્સિના વાંસદા, ડાંગ, ધરમપોરના રાજ્યની જમીન કુંગરવાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંથી હવા શરદીવાળી અને પાણી પાલીઆં છે. એમાં રાત્રી (જંગલી) લોકો રહે છે, જંગલમાં લાકડાં ધણું થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી ને સારી ગણાય છે. માટે ઉનાળામાં ધણું લોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે. સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામોમાં તાપ અને ટાઢ સરખાં પડે છે, અને વરસાદ ધણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડીઓ ધણી છે, એરપાડ તાલુકાની જમીન

ભરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડ નથી, માંડવી તાલુકા વાલોડ, ચીખલી અને પારડી તાલુકા એના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને ડુંગરા છે. વલસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૈથી ઉંચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગોમાં ડુંગર થાય છે. અને ઝાકીના ભાગોમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે, અને ત્યાંનો ગોળ વખણાય છે. ઓરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ધવં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિયાવાડમાં ધણે ઠેકાણે કપાસ પાકે છે તેનું ૩ મીલોમાં કાપડ વણવા માટે મુંબાઈ ધણું જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ઘોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધધુકા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિયાવાડનો કેટલોક ભાગ જેને બાલ કહે છે, તેમાં ધડં તથા કપાસ સારા પાકે છે, અને કપાસનું ૩ થઈ ઘોલેરા બંદરથી વહાણ મારફતે મુંબઈ જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિયાવાડ નામથી ઓળખાય છે, તેને અસલ સૌરાષ્ટ્ર કહેતા હતા. કાઠિયાવાડ એજન્ટિસમાં ઘણા ડુંગરો છે. કાઠિયાવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની દારો છે. વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૈથી મોટો છે. પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજી ડુંગર છે, ત્યાં શ્રાવક લોકો જત્રા કરવા જાય છે. ડુંગરાંને લીધે પથરા ધણા નીકળે છે, કાઠિયાવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડુંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિયાવાડના લોકો આપણા કરતાં ઉંચા અને શરીરે જોરાવર હોય છે. કાઠિયાવાડની દરીઆ કિનારાની જમીન નિમ્નાણમાં

છે અને વચ્ચે ભાગ હિંચાણ છે. તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી ભાદર છે, તે ચોટીલાના ડુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જામનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાં કચ્છના અખાત-માંથી મોતી નીકળે છે. કાઠિયાવાડના કાંઠાપર ભાવનગર, મહુવા, મહારા-ખાદ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોળ, નવીઅંદર, પોરઅંદર (સુદામાપુરી) દારકા, નવાનગર (જામનગર) જોડીઆ એ અંદરે છે. એ અંદરેથી વહાણ મારફતે ધણો માલ ભરત. સુરત, વલસાડ, મુંબઈ વગેરે અંદરે જાય છે. કાઠિયાવાડના વવાણીઆ અંદરેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિપર્વત આવવાથી કુદરતી બે ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (દક્ખણ) (૨) કોક્ણ, દક્ષિણમાં મોટી નદીઓ છે, તેથી નદીઓના કાંઠાની જમિ રસાળ છે, તે હવા બેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ હિંચો છે, કારણ કે ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાસ અનાજ, રૂ. શણ, શેરડી, તમાકુ, ઈમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર. સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોહું જડે છે, અને જત સંસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુદરતી ખતાવવાની માટી નીકળે છે. કોક્ણનો પૂર્વ ભાગ હિંચો છે, કારણ કે સહ્યાદ્રિ (પશ્ચિમ ધાટ) પર્વત આવેલો છે. પશ્ચિમ ભાગ નીચો છે કારણ કે અરબી સમુદ્ર આવેલો છે, તેથી કોક્ણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિયેરની વાડીઓ ધણી છે. આખો કોક્ણ પ્રાંત ખરબચડો ને વિકટ છે, લાંબી હવા બેજવાળી છે, તેથી માઠ ધણું જાય છે. કાઠ કાઠ ઠેકાણું સાગ થાય છે. મુખ્ય પેદાસ

ચોખા, નાગધી, નાળિયેર, મીઠું, દરડાં ને ઇમારતી લાકડાં વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરાની ત્રણ મોટી હારો છે. ઉત્તરધાર, મધ્ય-ધાર અને ધીણાધાર (ચાડવા) એ ડુંગરાઓ પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચું શિખર કાળો છે. એમાં એકે નદી નથી; પણ નાગમતિ, રૂકમાવતી અને ખારી એ વહેળા મોટા છે. નાગમતિ અને રૂકમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે અને ખારી ઉત્તરના રણમાં સમાઈ જાય છે. મુખ્ય પેદાસ અનાજ, તેલીબીયાં, રૂ, ઊન, મીઠું, દોર, કચ્છ પ્રાંતમાં સુરોખાર, ફટકડી ને કાચલાની ખાણો પણ છે. કચ્છી થોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનારા લોકને સિંધી કહે છે અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇશાન કોણથી નૈઋત્ય કોણ તરફનો છે. સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે, તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં એ વાર રેલ આવે છે. કારણ કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે, સિંધ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ થોડો આવે છે એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઇંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉચો છે, કારણ કે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે કારણ કે તેમાં થરપારકરતું મોટું રણ છે. ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની ખાણી આપદા પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા

શાગિષ્ટ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનેા ભાગજ રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ઝાંગર, ખાજરી, ધણિ, ગમ, જવ, રૂ, ને તેલીઓઆં વગેરેની છે.

પાઠવાર જોડાકાર.

એડવર્ડ	યુદ્ધ	શબ્દ	ધન્ય
વિકટોરિયા	લશ્કર	ચેત્યો	રામચંદ્રજી
સ્વર્ગવાસ	ધર્મ	મ્યાન	નિશ્ચય
એલેકઝાંદ્રા	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નક્કી
લગ્ન	હિંદુસ્તાન	વિશ્વાસઘાતી	ઠયુ
પ્રિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પૂર્ણ
આલબર્ટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
ઉત્તમ	ઉત્તરે	ઈસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યાભ્યાસ	રજપુતસ્તાન	અવતર્યો	આગ્રહ
પુસ્તકો	શત્રુ	ધાસ્તી	લક્ષમણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધક્કો	અવસ્થા
સભ્યતા	યુક્તિ	સુમિત્રા	કિલ્લા
વર્તતાં	ધર્મશાળા	પ્રેત	મૂર્છા
બુદ્ધિ	સનન	જન્મભૂમિ	વસિષ્ઠ
નીવડયા	સ્વાનિશ્ચિત્ત	છેલ્લી	ઋષિ
શક્તિ	વિશ્વાસ	ખ્યાલા	તિરસ્કાર
ઉત્તમ	ગુપ્ત	દિલ્લી	અધર્મ
ઉદ્યોગ	ઉત્તર્યો	આદરસત્કાર	એશુદ્ધ

ઉત્તેજન	ગુણો	વીત્યા	દાહતાર
પદાર્થો	ગૃહસ્થાઈ	ચાપુ	પ્રાણાંડ
શ્રેષ્ઠ	પુસ્તકું	ખસ્યું	સમર્થ
ઉત્તમ	ચિદ્રી	ભસ્યું	સર્વશક્તિ
પુષ્ટિ	પર્યંત	વિખ્યાત	સર્વવ્યાપી
ન્યાયી	ગુમાસ્તા	અસંખ્ય	સર્વજ્ઞ
સમુદ્ર	વિરૂદ્ધ	પૃથ્વી	આરોગ્ય
નિર્માણ	પ્રમાણિક	વૃષ્ટિ	બકન
લાઘ્યું	સોંપ્યો	પ્રાણી	આયર્ષાંડ
પાશ્વર્યું	ચોકબો	વનસ્પતિ	કમાન
માર્ગ	સંપ્રદ	થમતકારી	કીર્તિસ્તંભ
કરજ્યાં	ધર્મિષ્ઠ	અજ્ઞ	મિસ્તરી
ચિત્ત	પત્થર	સ્વમાવશ્ય	નિર્ભય
વર્તમાનપત્ર	અશક્ય	સ્વપ્ન	સ્થાનક
વ્યવસ્થા	વર્તાણુક	નિત્ય	વ્યાજ
સ્વચ્છતા	કલ્યાણ	સ્વપ્નું	ખિન્ન
વૃદ્ધ	રેડ્યું	સત્તા	સદ્બુદ્ધિ
ગુમાસ્તા	બંધુધર્મ	મૂખ	અમૂલ્ય
મશ્કરી	ચિત્રશાળા	સ્વામીજી	અસ્ત
દુર્ગંધ	વર્ગ	સ્થિર	પ્રજ્ઞાંડ
વિક્રમાણત	પ્રાણુલવન	ચર્ચા	અમેલ

પન્ના	ત્રિભુવન	મહોદ્ધા	ડેન્માર્ક
ચુસ્તો	કુસ્તમણ	મોતા	ડેન્માર્કની
નિર્દોષ	શ્રેષ્ઠ	હસ્તાવેજ	ન્યોર્જ
હૃદય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન	વેલ્સ
પીગળ્યું	જન્માષ્ટમી	તૃપ્તિ	જર્મન
વર્ણન	નિશ્ચય	પરાક્રમ	આર્થર
કલ્પાંત	કલ્પગે	ધાસ્તી	ડયુક
સાર્થક	ઉત્તેજન	ખ્યાન	જનમ્યાં
સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
ધન્ય	સુધર્યો	અંથકાર	શિષ્યો
પોર્ટુગલ	સંન્યાસી	વિચાર્યું	પ્રશ્ન
યુક્તિ	પ્રવાસ	દુશ્મન	પ્રધાન
ગૃહસ્થ	સંધ્યાકાળ	ઉશ્કેરાઈ	પિત્તળ
આશ્રહ	વ્યાધિચર્મ	સ્વંતત્ર	મધ્યમ
વાસ્તે	ખળાત્કારે	રણસંગ્રામ	જવલ્લે
તત્કાળ	સ્વર્ગ	ઉદ્ધત	સજ્જડ
વસ્તી	ઈંદ્ર	પ્રતિબિંબ	સ્થસે
સુખી	બ્રહ્મર્ષિ	ઠોકયાં	હુન્નર
બ્રાહ્મણ	રાજર્ષિ	ખવડાવ્યાં	વિદ્યા
ક્ષત્રિય	ચંદ્ર	બગૃતિ	તંદુરસ્તી
વૈશ્ય	નિર્મળ	ધૂજતાં	સ્વચ્છ

શુદ્ધ	શ્રમ	આણીશુદ્ધ	વર્તણુક
સિદ્ધિ	વિદ્ય	પ્રદેશ	સંભળાવ્યું
વર્ણ	દ્વાંસ	વિચિત્ર	શ્રમ
કસ્તી	લેસેપ્સ	મૃગજળ	તસ્દી
કન્યા	ખ્યાલ	દુર્દાંત	દુર્ગંધ
પુનર્લગ્ન	વિદ્યારક્ષાસં	વિચાર્યું	શ્રાવક
ભક્ષર	ચિત્ર	આંતર્યો	પરધર્મ
વિશ્વામિત્રે	પ્રતિદિન	પીત્યાં	સ્ટેશન
અયોધ્યા	વિસ્તારી	ગર્જના	ચિત્રકુટ
કાન્યકુબ્જ	પત્ર	મુખર્ષિ	વિસ્મય
દર્શન	જુદ્ધ	જન્મારા	નિર્જીવ
પ્રવીણ	સ્વાર્થ	પ્રસિદ્ધ	જુદ્ધિશાળી
પરાક્રમ	પ્રીતિ	પોર્ટુગીઝ	પ્રવીણ
પરદુઃખભજન	પ્રતિજ્ઞા	આગ્રે	નિષ્ઠા
લોક	લીળમ	સિ-તેર	હસ્તક
સ્મરણશક્તિ	સત્યભામા	અગ્નિનૌકા	વિસ્તાર
વિદ્વાન	મત્સ્યંધા	સર્વત્ર	પૂજ્ય
તત્ત્વ	ઉત્કંઠા	સ્થાપન	શ્રીકૃષ્ણ
પ્રપંચ	બ્રહ્મચારી	પત્તાં	દારકા
અરુણેર	અકુધાનિસ્તાન	તીર્થ	મૌર્ય
વૈદકશાસ્ત્ર	ઇસ્લામી	ચિરંજીવી	પાટલિપુત્ર

અમૃત	દ્રવ્ય	પ્રિયભાઈ	ચંદ્રગુપ્ત
લલ્લુ	રત્નો	સૌભાગ્યવંતી	સુદર્શન
અલ્યા	નૃત્ય	પત્નો	સ્થાપ્યાં
ભટ્ટી	ભત્રાણુ	જિહ્વા	ઝોદ્ધ
નર્યા	ખ્યાતિ	ક્રમ	મૂળતત્ત્વો
સદ્ગૃહસ્થ	ચાલુક્ય	કલ્પના	કોતરાવ્યાં
હસ્તિનાપુર	દેવસ્થાન	સંપૂર્ણ	શ્રમણો
દેવમત	અદ્યાપિ	આલખટ	વૃત્તાંત
ક્ષત્રપ	લવણપ્રસાદ	બક્ષ્યા	ત્રિકોણાકાર
ગુપ્ત	ચોદ્ધા	વર્તણુક	ત્રીસ
ગુર્જર	અલાઉદ્દીન	આથમ્યા	પાંત્રીસ
ગુર્જરરટ્ટ	દ્રવ્ય	માર્ચ	ભદ્ર
હલ્લો	નાસરૂદ્દીન	સપ્ટેમ્બર	કિલ્લો
નિર્ભય	પશ્ચાત્તાપ	ધાન્ય	સિપ્રી
ધસ્યો	અંતઃકરણુ	ગવર્નર	અગત્ય
સિદ્ધરાજ	પ્રવાહ	મહારાષ્ટ્ર	કર્નલવુડિંગ્ટન
પુખ્ત	મહંમદશાહ	ચંબક	અગ્નિ
ખર્ખર	ઠંઠા	સહ્યાદ્રિ	વાયવ્ય
શ્રીસ્થળ	લોકપ્રિય	રાગિષ્ઠ	પ્રથમ
વાસ	મુસ્તફાખાદ	કોલ્હાપુર	ફોલ્લો
કોધ	વાત્રક	મહાબળેશ્વર	પ્રવાહી

ચશોવર્મા	ખદુગંજખક્ષ	મંત્રીઓ	મસરી
સિદ્ધપુર	ઉસ્તાદ	ન્યાયાધીશો	ગંઢો
સહસલિંગ	શ્રીમંત	ડિરેક્ટર	સ્વરૂપ
હેમચાર્ય	વાજિંત્ર	દ્વીપકલ્પ	શાલકુપ્ત
વૃત્તિ	શત્રુ	લક્ષાધિપતિ	કાષ્ટ
ગોધ્યાં	અત્તર	જગન્નાથ	ચિત્ત
વિચિત્ર	તત્ત્વ	સીકેસર	અરબસ્તાન
રનાયુ	સૂક્ષ્મભીજ	મદ્રાસ	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાદ	પિત્ત	પ્રવેશ
ચિહ્ન	સૂક્ષ્મ	દ્રાક્ષ	નિર્ધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	કર્ણાટક	વિટાળયુ
દ્વિદળ	બ્લીચિંગ	ધારતી	સત્ત્વ
મચ્છર	છિદ્રાળુ	સૃષ્ટિ	સૂક્ષ્મદશક
સાહ્યા	અર્ધી	કિવનીન	કસ્તર
શ્વાસ	શ્રેષ્ઠ	સુસ્ત	ઓકિસજન

ટીપ—આ શબ્દોમાંથી દરરોજ થોડા થોડા લખવાનો મહાવરો રાખશે તો ડિક્શનનો વિષય પાડે થશે.

મુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” જે આના.

પદાર્થ પાઠ ભા. ૧લો પહેલા ધોરણ માટે

૦-૩-૦

પદાર્થ પાઠ ભા. ૨લો બીજા ધોરણ માટે

૦-૫-૦

હિંદુ માટે આયેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના

અર્થમાં જુઓ.

- (૧) જમણો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ.) (૨) જમણે હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ.) (૪) ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉંચો. (૬) ડાબો હાથ ઉંચો. (૭) બંને હાથ પગનાં થાપા સાથે અદ્વાજવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૧૦) બંને હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડકાડવાં. (૧૧) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અદ્વાજવા. (૧૨) જમણા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્કર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્કર. (૧૪) બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી.) (૧૬) બંને હાથ કેડપર મૂકી પગનાં આંગળાંપર ધીરથી બેસવું. (૧૭) ડાબો હાથ કેડપર રાખી ડાબી ગમ વાંકા વળી જમણો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણો હાથ કેડપર રાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઉંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઊભા રહેવું. (પણ બે પગ વચ્ચે એક પુટનું અંતર રાખવું.) (૨૦) બેડ હાથ મોં સામે હવ્યા કરી આકાશ તરફ આંગળા કરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કમરમાંથી વાંકા વળી હાથનાં આંગળાં પગના અંગુઠાને અડકાડવાં. (પગ ટટાર રહેવા જોઈએ) (૨૨) સીધા ઉભા થઈ એક ડગલું આગળ ખસી ઉભા રહેવું.

(૨૩) ડોકું આગળ નમાવવું. (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઠે હાથ મુઠ્ઠી વાળી મોં સામે ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.) (૩૨) બેઠે હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ અગલ આગળ લાવવી.) (૩૩) બેઠે હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.) (૩૪) બંને હાથની મુઠ્ઠીના અંગુઠા ખભે અડકાડવા. (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા બિભા રહેવું. (૩૬) કંમર આગળ. (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે. (૩૮) કંમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે. પણ બે પગની વચ્ચે એક પુટલું અંતર રાખવું. (૪૦) કંમર જમણી તરફ વાળી ડાબો પગ ભોંયથી ચાર આંગળા ઉંચો રાખવો. (૪૧) ૩૯ પ્રમાણે. (૪૨) કંમર ડાબી તરફ વાળી જમણો પગ ભોંયથી ચાર આંગળા ઉંચો રાખવો. (૪૩) સીધા ટટાર બિભા રહેવું. (૪૪) જમણા ફરવું. (૪૫) સલામ કરી ચાલ્યા જવું.

સમાપ્ત.

ચોથા ધોરણના “મુખ્યગણિત શિક્ષક” અઢી આના.

ચોથા ધોરણના “ડિક્ટેશન શિક્ષક”

અઢી આના.

પદાર્થપાઠ લા. ૧ લો પહેલા ધોરણ માટે

૦-૩-૦

પદાર્થપાઠ લા. ૨ જો બીજા ધોરણ માટે

૦-૫-૦

મેસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો કંપ. લિમિટેડ

— લોકપ્રિય થઈ પડેલી અર્થની નોટો —

ખાળવર્ગની નોટ	૦-૧-૬	સાતમીના અર્થ	૦-૮-૦
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૦	પદાર્થ પાઠ ભા. ૫ લો	૦-૩-૦
બીજીના અર્થ	૦-૩-૦	પદાર્થ પાઠ ભા. ૨જો	૦-૪-૦
ત્રીજીના અર્થ	૦-૪-૦	મૂળાક્ષર કિત્તા	૦-૦-૩
પાંચમીના અર્થ	૦-૬-૦	સુગત શાંતના નરશો છ પાંચ	
છઠ્ઠીના અર્થ	૦-૬-૦	ચોર્યાસીના નકશો	૦-૭-૦
કન્યા વાચન માળા પુસ્તક		પહેલાના અર્થ	૩. ૦-૩-૦
કન્યા વાચન માળા પુસ્તક		બીજાના અર્થ	૩. ૦-૪-૦
કન્યા વાચન માળા પુસ્તક		ત્રીજાના અર્થ	૩. ૦-૬-૦
અંકસૂચક		મૂળાક્ષર કિત્તા	૩ પાંચ/૬૩

— “ડિક્ટેશન શિક્ષક” —

ભાગ ૧-૨-૩ ફરેકના બે આવ્યા.

ભાગ ૪ ચોથી ચોપડીના અઢી આવ્યા.

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” ત્રણ આવ્યા.

ખાળવર્ગથી પાંચમા ધોરણ સુધીના ફરેક ધોરણના છુટા.

✿ “મુખગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે.

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળની “પ્રશ્નોત્તર માળા” બે આવ્યા.

છગનલાલ ભોતીરામ શાહ, શાહપાર-સુરત

